

Lymbus
Művelődéstörténeti Tár
III.

Szeged, SCRIPTUM KFT.
1991

JATE Egyetemi Könyvtár

Szeged

Legalsó dátum a kölcsönzés határideje.

Késedelmi díjat számolunk fel

a később visszahozott könyvért!

~~2003 JÚN 30~~

A borítón Christoph Plantinnak a
De libero arbitrio et meritis bonorum operum
assertio catholica (Antwerpen, 1575)
című kiadványán használt nyomdászjelvénye
látható

Lymbus
Művelődéstörténeti Tár III.

13757

A

Szerkesztő: ...
ISBN 963-03-1121

Lymbus
Művelődéstörténeti Tár
III.

Szerkeszti
MONOK ISTVÁN PETNEKI ÁRON

A 137227

JATE Egyetemi Könyvtár

J000100835

ISSN 0865-0632

TARTALOMJEGYZÉK
Inhaltverzeichnis

Lymbus

Művelődéstörténeti Tár

III.

BODNÁR EVA: A biológia...
106-111 (1991)

GRÖLL TIBOR: Lasker...
112-117 (1991)

V. VÁSÁRHELYI JÓZSEF: Kőrösi...
118-123 (1991)

NÉMETH S. KATALIN: ...
124-129 (1991)

Mutató (Register) ...
130-135 (1991)

Készült
a József Attila Tudományegyetem
Központi Könyvtárában

Lektorok

Kevházi Katalin
Ötvös Péter
Varga András

Megjelent
a SCRIPTUM KFT. és az
Illyés-Alapítvány támogatásával
a Kulturális és történelmi emlékeink feltárása,
nyilvántartása és kiadása főirány
programja keretében

TARTALOMJEGYZÉK

Inhaltsverzeichnis

BODNÁR ÉVA: A bolognai Collegium Illyricum-Hungaricum törvényei (1591)	7
GRÜLL TIBOR: Lackner Kristóf beszéde Sopron város dícséretéről (1612)	45
P. VÁSÁRHELYI JUDIT: Johann Joachim von Rusdorf válogatott levelei	99
NÉMETH S. KATALIN: Magyar vonatkozású lovagi játék a heidelbergi fejedelmi udvarban (1682)	173
Mutató (Register)	195

BODNÁR ÉVA

A bolognai Collegium Illyricum-Hungaricum törvényei (1591)

Az 1553-ban Paulus Zondinus által alapított kollégium működése kezdetétől a horvát és (kisebb részben) a magyar historikusok érdeklődési körébe tartozott.¹ XVI. századi törvényei ennek ellenére nem jelentek meg még teljes terjedelmében nyomtatásban.² Az alapító okiratot közlő Vj. Klaić ismerte a most kiadandó dokumentumot, de megelégedett egyes artikulusok idézésével.³ Mivel ez utóbbi közlemény sem ismert a hazai szakírók előtt, indokoltnak láttuk a teljes terjedelemben való kiadást — szerk.

**Regularum instructionis literarum fassionalium et donationalium etc.
Collegij Hungarici Bononiae fundati, exemplar et copia de uerbo ad
uerbum descripta Bononiae 1591**

Index Regularum Collegij Hungarici Bononiae fundati

De Collegio Hungarorum Bononiae a Sede Apostolica nondum confirmato post mortem fundatoris Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis laboret, ut ad instar aliorum Collegiorum confirmetur.

Articulo 1 folio 5

Domus seu Collegium Bononiae fundatum uocetur Domus seu Collegium Hungarorum.

Articulo secundo folio 5

1 A részletes hivatkozás-sor helyett csak utalunk az első és utolsó összefoglalásra (ez utóbbiban a kollégium történetének teljes bibliográfiája is megtalálható): Georgius PATACIICH: *Gloria Collegii Ungaro Illyrici Bononiae fundati*, Bononiae, 1699; *Annali del Collegio Ungaro-Illyrico di Bologna 1553-1764*. a cura di Gian Paolo BRIZZI e Maria Luisa ACCORSI, con saggi di Gian Paolo BRIZZI, Damir BARBARIC, Péter SÁRKÖZY. Bologna, 1988, CLUEB.

2 Talán mert az előzmény korabeli nyomtatványként kézbevehető volt: *Statuta Bononiensis Collegii quod Ferrerium nuncupatur*. Romae, 1543

3 Vj. KLAJĆ: Pavao Zondinus i osnutak ugarsko-ilirskoga kolegija u Bologni (1553-1558) = *Vješnik hrvatskog zemaljskog archiva*. 1912. 186-220. A dokumentum mai lelőhelye: *Archiv Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti*. II. d. 8.; 1625-ből való másolata: Nacionalna i Sveučilišna Biblioteka. R 3900

Quod Canonici et Capitulum Ecclesiae Zagrabienſis liberam facultatem eligendi, mittendi ſuſcipique mandandi ſcholares habent, in Collegium illud Bononiae, ſive quorum conſenſu nullus ibi recipiatur, ſive ſit de Hungaria ſive de Sclauonia.

Articulo tertio folio 5

De poena puniendi modos in illo loco uidendum.

Articulo et folio eodem.

Quod nullus ſine litteris Capituli in illud Collegium recipiatur.

Articulo et folio eodem.

De uita moribus et fundamentis in Grammatica et Logica mittendi Bononiam examinandum eſſe, ſi ſit de legitimo thoro natus, alienus a ſuſpitione haereſis Lutheranae, ſeruaturi fidem Catholicam quam Romana Eccleſia tenet et profitetur, alioquin poenam incurſauri.

Articulo eodem

Quod ſcholares intra triennium ſolummodo in Collegium quattuor ponantur.

Articulo 4 folio

Scholatici fiant de Hungaria et Sclauonia.

Articulo eodem

De Electione Prioris in die Conuerſionis Sancti Pauli.

Articulo 5 folio 6

De Juramento Rectoris Collegij Hungarorum et officijs ſuis per annum circa Collegium praeciſtitis.

Articulo eodem

De Jnuentario omnium bonorum ad ipſum Collegium ſpectantium et expenſis per Rectorem in anno ſuo fiendis.

Articulo ſexto folio 7

De non alienando ſeu impignorando aliquid de domo et poſſeſſione ſub poena expulſionis a Collegio audeant et poſſint.

Articulo 7 folio 7

De domo et poſſeſſione per Capitulum Eccleſiae Zagrabienſis non alienanda, uendenda ſeu impignoranda, non obſtante quod Juſpatronatus habeat.

Articulo 8 folio 7

De qualitate Scholarium Bononiam mittendorum, ut non ſint nimia paupertate oppreſſi, neque multum diuites.

Articulo 9 folio 7

De Septennio continuo quo Scholares in dicto Collegio manere et uictu parco sustentari possint.

Articulo decimo folio 8

De Doctoratu Scholarium.

Ibidem.

De uiginti quinque scutatis in primo ingressu a quolibet in Collegium recipiendorum soluendis.

Articulo eodem folio 8.

De actate suscipiendorum in Collegium illud, et illorum experientia in rebus agibilibus.

Articulo 11.

Nota: Quod scholares dabita nulla sine licentia prioris et aliorum Collegialium contrahere uel fide iubere pro alijs possint sub poena dupli et expulsionis a Collegio.

Articulo duodecimo folio 8.

Quod nullus Scholarium Collegij dicti uestes de serico seu ueludo exteriores, aut etiam supiczam, biretum aut sotulares tam intra Collegium quam extra in publice gestare possit.

Articulo 13 folio 9

De habitu et uestitura Scholarium, qui sit Clericalis, talaris, a laicali penitus distinctus.

Articulo eodem folio 9

De memoria pro anima fundatoris et aliorum benefactorum Collegij omni die fienda.

Articulo decimo quarto folio 9

De famulo, Coquo uel Ancilla uetula quae Camisias lauet.

Articulo 15 folio 9

De honore et obedientia Rectoris, a Scholaribus exhibenda.

Articulo 16 folio 9

De aeconomio qui omnes Introitus domus custodiat et expendat et Jramento eiusdem.

Articulo decimo septimo folio 9

De pecunia de fructibus Villae congesta et in archa communi reposita et custodienda.

Articulo decimo octauo folio 10

De archa seu loculo in quo pecunia Collegij reponenda sit et suo tempore extrahenda ad expensas etc.

Articulo 19 folio 10

- De facultatibus in quibus scholares dicti Collegij lucubrare debeant. Articulo 20
- De examinandis Scholaribus Bononiam mittendis, eorumque Juramento. Articulo 21 folio 11
- De disputatione et exercitio literario discipulorum Collegij praefati et poena negligentium. Articulo uigesimo secundo folio 11
- De cubiculo semel assignato non mutando, nisi secuta uocantia. Articulo 23
- Quod famulus Collegij uel Coquus nulli Collegialium sine Rectoris annuentia seruiant. Nec aliquis sodalium famulum pro se teneat. Articulo 24 folio 12.
- De mulieribus in Collegium non intromittendis, nisi infirmitatis causa. Articulo uigesimo quarto folio 12
- De externis causa uictus non inuitandis. Articulo 25 folio 12
- De peregrinis suscipiendis, et illis charitatem ostendendam, aliisque petentibus eleemosynam elargienda. Articulo eodem folio 12
- De exsequijs in Collegio sodalis demortui honorandis et illo sepeliendo. Articulo uigesimo sexto folio 12
- De donationibus causa mortis uel inter uiuos Collegio datis uel legatis, nullus de Collegio se intromittat. Articulo 27 folio 12
- De hora prandij et coenae et Benedicenda mensa, et ea finita gratiarum actione. Articulo uigesimo octauo folio 12
- De Jeunijs ab Ecclesia statutis in Collegio illo custodiendis. Articulo 29 folio 13
- De uictu quotidiano in dicto Collegio administrando. Articulo 30 folio 13
- Quod omnes Collegiales bis in anno reconcilient se Deo uel confiteantur peccata sua, semel ad festam Natiuitatis domini, secundo ad resurrectionem eiusdem, sacramentumque corporis Christi accipiant sub poena incurrenda. Articulo 31 folio 13.

- Idem Scholares diebus dominicis et festiuis si non alios missam et sermones publicos audire teneantur.
Articulo ut supra folio 14.
- Quod nullus in Collegio Haereticorum libros legere aut apud se habere, dependere, uel eorum sectam docere, aut de illa disputare audeat, poena etc.
Articulo 32 folio 14.
- De ludo quod nullus Collegialium in domo, nec etiam extra alca, taxillis, chartulis etc. ludat sub poena etc.
Articulo 33 folio 14.
- De Blasphemia et maledicto abstinendum.
Articulo 34 folio 14.
- De furto in domo seu Collegio commisso et poena incurrenda.
Articulo trigesimo quinto folio 14.
- Nullus discipulorum sine licentia Rectoris rus ad possessionem Collegij exire audeat, remittendi tamen animi et infirmitatis causa Rector ad paucos dies non deneget licentiam.
Articulo 36 folio 14.
- De armis non deferendis sine licentia Rectoris.
Articulo 37, (folio) 14.
- De percussoribus, rixantibus et discordiam seminantibus in Collegio.
Articulo eodem
- De sediciois et immorigaris et contentiosis et non fountibus concordiam.
Articulo trigesimo octauo folio 15.
- De claudenda porta et clauibus Rectori ad tenendum consignandis.
Articulo trigesimo nono folio 15.
- Quod nullus in Aula mensa iam instructa panes et alia apposita ad illam rapere uel auferre audeat.
Articulo 4 folio 15.
- De conuiujs, computationibus et colloquijs uanis in Collegio cuitandis.
Articulo eodem, folio 15.
- De Capella in domo Hungarorum auctis rebus Collegij ad honorem Conuersionis Sancti Pauli fienda.
Articulo 41, folio 16.
- De Religiosis in aliquo ordine professis alias Regularibus, Coniugatis, infamibus, in consortium dicti sodalitiij non admittendis.
Articulo 42 et ultimo, folio 16.

Minuta literarum a Capitulo Scholaribus Bononiam mittendis dandarum.
Et quoddam articuli appressi.

Instructio in rem Collegij Hungarorum Bononiae.

Litterae Fassionales

folio 18.

Litterae Donationales

folio 20.

Breue quale inpetrari debeat a Summo Pontifice telos

folio 22.

folio 26.

Principium Regularum

Ego Paulus Zondinus Episcopus Rosonensis Ecclesiarum Strigonien-
sis et Zagrabiensis Praepositus maior etc. pro tenuitate facultatis meae in
Italia, Bononiae de Anno 1553 unum Collegium Scholarium pro natione
Hungarica et Sclauonica Deo propicio fundavi: et anteaquam a Sede
Apostolica confirmationem obtineat, infra scriptos feci seu edidi Artic-
ulos, quibus Scholastici in illo sodalities tanquam proprijs legibus et statutis
confirmatis uti, regi, moderarique debeant; Transgressores eorundem
poena in eis expressa puniendi.

De Collegio Hungarorum Bononiae extracto, a Sede Apostolica
nundum confirmato post mortem fundatoris, Capitulum Ecclesiae Zagra-
biensis laboret, ut ad instar aliorum Collegiorum confirmetur.

Articulus Primus

Quoniam Collegium Hungarorum Bononiae fundatum, huiusque
certis impendentis interuenientibus, nec a Sede Apostolica, nec a
Senatu Bononiensi confirmari potuit ut debuit, Collegia namque tam
Ecclesiastica quam secularia in Ciuitatibus, Oppidis uel uillis, sine
consensu et aprobatione Principum et Magistratum non possunt erigi
seu construi: Ideo dominos Canonicos et Capitulum Ecclesiae Zagrabi-
ensis rogatos esse uelim, obsecrans, ut me a Deo ad hoc seculo uocato, et
Collegio a Sede Apostolica non confirmato remanente, accurate curent et
dent operam diligentem et sollicitam, etiam Regiae Maiestatis et Domino-
rum Praelatorum, praesertim Reverendissimi Domini Pauli, moderni
Praelati dictae Ecclesiae Zagrabiensis medio et auctoritate, Sedes Apo-
stolica Collegium illud Hungarorum Bononiae ad instar aliorum Collegio-
rum in Ciuitate illa Bononiensi fundatorum priuilegijs et immunitatibus
concessis dignetur confirmare.

*[Domus seu Collegium Bononiae fundatum uocetur, Domus seu
Collegium Hungarorum.]**

* A kurzívval szedett szöveg korabeli, de más kéz írása.

Articulus secundus

Quod domus illa seu sodalitiū Bononiae in Campo Sancta Mariae Magdalenae non procul a ruina pallatij Dominorum Bentiuolorum sita et existens pro Collegio aliquot scholarium de Hungaria et Sclauonia erectum domus seu Collegium Hungarorum uocetur; ne de fundatoris nomine nuncupatum aliquid gloriolae fundator sibi acquisiuisse uideatur.

[Quod Canonici et Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis liberam facultatem eligendi mittendi, suscipique mandandi scholares habent in Collegium illud Bononiae, sine quorum consensu nullus ibi recipiatur.

Item de poena puniendi malos in illo loco.

Item quod nullus sine literis Capituli in illud Collegium recipiatur.

Item de uita, moribus et fundamentis in Grammatica et Logica mittendi Bononiam examinandum esse, si sit de legitimo thoro natus, alienus a suspitione haeresis Lutheranae, seruaturi fidem Catholicam quam Romana Ecclesia tenet et profitetur, alioquin poenam incursum.]

Articulus tertius

Item quod Domini fratres nostri Canonici et Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis, quibus in uita nostra Juspatronatus Collegij praedicti, ex certa nostra scientia, et animo deliberato, spontaneaue uoluntate dedimus, concessimus et contulimus, prout tam literae nostrae Donationales Jurispatronatus huiusmodi Capitulo Zagrabiensi datae; quam etiam fassionales Venerabilis Capituli Ecclesiae Strigoniensis de eadem donatione Jurispatronatus emanatae plane attestantur, habent liberam facultatem, eligendi penendi(!) mittendi suscipique mandandi Scholares in illud Collegium Hungarorum Bononiae, sine quorum consensu, approbatione et annuentia, nullus ibi suscipiatur, incorporetur et uictu nutriatur, siue sit de Hungaria, siue de Sclauonia, quos etiam qui digni castigatione reperi fuerint, corrigendi, emendandi, puniendi, et iuxta qualitatem uitiorum et facinorum deiiciendi, et alios loco expulsorum substituendi. Item Capitulum potestatem habeat literarum uero gratia a Capitulo per Scholares in Collegium mittendos impetrandarum tenorum in fine articulorum istorum poterit uideri (folio 16.). Volentes ut anteaue aliquis illuc admittendorum literas huiusmodi obtineat de uita moribus et fundamentis qualia in Grammatica et logica habeat examinetur: et si sit de legitimo thoro natus; alienus a suspitione heresis Lutheranae, conuenit

enim, Ex eleemosynis uecturi, fidem Catholicam iuxta Sanctae Romanae Ecclesiae ritu et doctrina teneant et profiteantur. Qui de Heresi tali suspecti fuerint semel et iterum per Rectorem et alios sodales admoniti non resipuerint e consortio auctoritate Capituli expellentur seu excludantur denegato omni uictu.

[Quod Scholares infra triennium solummodo in Collegium quatuor ponantur, et quod scholastici fiant de Hungaria et Sclauonia.]

Articulus quartus

Quod Scholares infra triennium quatuor ad minus in Collegium illud ponantur, cum non bene mihi constet de prouentibus possessionis uel fructibus quot personae ali et honeste nutrirri possint illis habito fructuum augmento poterunt sex uel octo suo tempore manere Scholastici uero de Hungaria et Sclauonia ex aequo ponantur; id est, tot sint numero de una lingua quot de altera.

[De Electione Prioris in die Conuersionis Sancti Pauli, et de eius Iuramento et officijs per annum circa Collegium praestitur.]

Articulus quintus

Quod electio prioris quanto numerus Scholarium multiplicatus erit, in die Conuersionis Sancti Pauli qua Collegiales omnes una congregati deuote audiant mane unam Missam in Parochia in qua domus sita est, data Parochiano Eleemosyna septem Bononiensium fiat uel sollemniter celebretur illineque reuersi domum in maiori aula omnes genu flexi dicant uel submissa uoce decantent hymnum, Veni Creator cum uersiculo, Emitte spiritum etc. et oratione, Deus qui corda fidelium etc. sicque illuminati unum de Collegio, cuius probi mores eruditio bona, in agibilibusque prudentia et practica quotidiana explorata fuerit, eligant: nec Electus Electionem, munusque huiusmodi annum subire recusare possit sub poena exclusionis a uictu per annum qui fideliter et diligenter, ut sagax et prudens Villicus omnia negocia Collegij istius tam in Vrbe quam extra illam, in possessione circa fructus colligendos, illosque diuidendos et in usum Collegij conuertendos curam gerat, provideat ut super talenta sibi credita lucrifaciat, sibique illud Eulogium adscribi possit, uel dici; Euge serue bone et fidelis etc. qui in hunc sensum iurare debet. *[Juramentum.]*

Ego N. Rector Collegij Hungarorum per Reverendissimum foelicis memoriae Dominum Paulum Zondi Episcopum Rosonensis Metropolitanae Strigoniensis et Cathedralis Zagrabiensis Ecclesiarum Praepositum maiorem fundati iuro per haec Sancta Dei Euangelia, me sine odio, amore, timore, prece et praemia capitula et articulos istos et consuetudines bonas huius Collegij antequam propria statuta edantur et confirmentur bona fide et toto pectore seruaturum; utque ab alijs seruentur quantum in me erit effecturum officio meo praesenti anno sine fraude et dolo functurum, resque domum possessionem, uasa et alia superlectilia Collegij omnia secundum inuentarium mihi datum quantum in me erit diligenter custuditorum ita me Deus adiuuet et haec Sancta dei Euangelia: sicque clauibus Collegij sibi traditis, possessionem sui Rectoratus accipiat.

[De Inuentario omnium bonorum ad ipsum Collegium spectantium, et expensis per Rectorem in anno suo fiendis.]

Articulus sextus

Quod inuentarium omnium bonorum mobilium et immobilium ad ipsum Collegium spectantium de prouentibus atque expensis ordinarijs atque extraordinarijs regesta Rector teneat, faciat et seruet, omniaque in Anno suo curet, tam ad uictum quam ad possessionis culturam pertinentia officio fungatur, cuius anno elapso alter eligatur, cui inuentarium et rationes antecessor reddere teneatur.

[De non alienando seu impignorando aliquid de domo et possessione sub poena expulsionis a Collegio audeant et possint.]

Articulus septimus

Quod Scholares in domo et possessione seu dote illius Collegij Hungarici nihil unquam propria auctoritate clam uel aperte, siue arbores fructiferas, siue alias uinas, uitium sustentacula, siue alia immobilia quantumuis modica, alienare, uendere, mutare uel impignorare sub poena priuationis et expulsionis a Collegio audeant et possint, etiamsi minima arbor maxime fructifera uendita fuerit, praecedente semper precij arboris solutione expulsionem licet domus illa et possessio ijsdem Scholaribus et eorum collegio collata sit.

[De domo et possessione per Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis non alienanda vendenda seu impignoranda, non obstante quod Juspatronatus habeant.]

Articulus octauus

Quod etiam Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis in domo et possessione praedicti Collegij beneficio Jurispatronatus gaudem nullam proprietatem seu dominum directum sibi usurpare seu adscribere ad effectum alienandi aliquid de domo et possessione praedictis possit, conceditur tamen iisdem Dominis Canonicis et Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis in casu necessitatis uel utilitatis ad arbitrium ipsorum pro temporum qualitate tanquam in domum propriam, cum sint uere patroni illuc ire et res suas pro securitate illic deponere.

[De qualitate Scholarium Bononiam mittendorum, et non sint nimia paupertate oppressi neque nullum diuites, neque beneficiati.]

Articulus nonus

Quod Scholares ad sodalitiu illud Bononiam missi et in consortium illud recipiendi non sint nimia paupertate oppressi, ita ut praeter uictum in domo illa administrandum, ad emendum libros, uestes, et alia Scholastica, quae frequenter emergunt nonnulla non habeant expensas sufficientes, ne in illa Ciuitate Italica carentia expensarum uideantur laceri et mendici esse, cedatque nuditas seu alta paupertas in dedecus utriusque nationis praefatae: neque multum diuites, neque quali tercunq; Beneficiati.

[De Septennio continuo quo Scholares in dicto Collegio manere et Victu parco sustentari possint. De Doctoratu Scholarium et Viginti quinque scutatis in primo ingressu a quolibet in Collegium recipiendorum soluendis.]

Articulus decimus

Quod Scholares de nationibus praedictis per Capitulum Zagrabiensem electi et aprobati, ac consensu eiusdem in sodalitiu illud causa studiorum missi possint per septennium continuum stare et ibi uictu Collegij et hospitio manere, et studia disciplinarum continuare et

lucubrationum ac sudorum suorum fructuum insignia uidelicet doctoratus in ea facultate quam tanto temporis curriculo professi sunt, Deo iuuante, accipere, et ita repatriare. In primo tamen ingressu unusquisque coaptandus in contubernium Collegij illius anteaquam illi Camera assignetur et ad participationem uictus admittati pro emendis lectisternijs et alijs necessitatibus loci illius Scutatos in auro uiginti quinque, prout in Collegio Ancharani penditur soluat Prior tamen diem, mensem et annum receptionis annotet in suo registro, de illisque ratio reddatur.

[De aetate suscipiendorum in Collegium illud, et illorum experientia in rebus agibilibus.]

Articulus undecimus

Item quod Scholares huiusmodi non suscipiantur in Collegium illud nisi quod attigerint aetatis suae annum uigesimum quintum, et studuerint prius in aliquo generali studio annis tribus, ut prouecti in Grammatica et Logica et alijs liberalibus artibus ut in celeberrimo illo Gymnasio Bononiensi in maioribus disciplinis, Sacra Theologia uidelicet Juribus et forsitan etiam Medicina citius proficeant et doctiores euadant: Illud etiam considerandum esse ut tales missi suis sudoribus, fatiga et laboribus proprijs uictu et amictu acquirere, aliasque miseras perferre didicerint, rerumque gerendarum in mundo prius experientiam docti fuerint, quia delicati iuuenes et in uoluptatibus nutriti, petulantes et tumidi, ad contentiones et iurgia parati, dilapidant potius quam expendunt et debita qualiacunque (modo credatur illis) contrahunt.

[Quod Scholares debita nulla sine licentia prioris et aliorum Collegialium contrahere vel fide iubere pro alijs possint, sub poena dupli et expulsionis a Collegio.]

Articulus duodecimus

Quod Scholares debita etiam unius Scuti sine scitu et speciali licentia prioris et aliorum Collegialium, quantauis necessitate impulsus nulla ratione contrahere possint: Si qui eorum clam contra articulum istum contraxerint, si debitum fuerit unius scuti, quindecim diebus, si duorum uno mense uictu quotidiano priuetur: si quatuor uel quinque et ultra scuta debita contraxerint constituto de debito huiusmodi Priori libros uestes et alia suppellectilia, quae debitores tales habuerint creditoribus ad manus pro

debito Prior et sui sodales consignent et dent, et ipsum huius articuli uiolatorem, ipso facto auctoritate Capituli Zagrabiensis expellant et e consortio excludant; Nec Collegium debitis clancularijs grauatum, ut iam a tribus collegiatis factitatum est, cogatur pro illis soluere, neque fide iubeant sub eadem poena.

[Quod nullus Scholarium Collegij dicti vestes de Serico exteriores aut etiam Supiczam(!) Biretum, aut sotulares, tam intra Collegium quam extra in publico gestare possit. Et de habitu et vestitura Scholarium, qui sit Clericalis, talaris, a laicali penitus distinctus.]

Articulus decimus tertius

Quod nullus de Collegio cuiuscunque sit conditionis uestes de serico maiores, aut etiam supiczam, pilcum sine Biretrum(!) uel crepidas aut sotulares, tam intra Collegium quam extra in publico gestare possit, in quo multi huius aetatis iuuenes supra uires suas peccant, quorum parentes forsitan in Bochkor domi suae ambulauerunt, contenti solo nigro uel alterius coloris panno. Habitus sit Clericalis usque ad talos defluens, cum manicis, qualem in Italia praesertim Romae, Clerici modesti deferunt, Cappa Hispanica uel alia laicalis uestitura omnino euitanda, nisi contingat rus in tabaro exire, ad Scholares tamen et in publicum cundo sola talari ueste eundem.

[De memoria per anima fundatoris et aliorum benefactorum Collegij omni die fienda.]

Articulus decimus quartus

Quod Scholares omni die pro memoria et anima fundatoris et aliorum benefactorum, quorum pia subsidia et eleemosynarum elargitio in fundando Colligium accesserunt, legant deuote unum psalmum Miserere mei Deus cum De profundis, et oratione pro uiuis et defunctis, uidelicet, Omnipotens sempiternus Deus, qui uiuorum deminaris etc.

[De famula coquo, vel Ancilla, vetula, quae camisias lauet.]

Articulus decimus quintus

Quod Rector habeat Seruitorem unum cuius opera circa possessionis curam sit sollicita et agat ut possessionis cultura et fructuum illius perceptio recte uadat, recteque de illis ratio exhibeatur, qui etiam rem fami-

liarem in domo poterit exercere. Poterit etiam Rector Coquam seu Coctricem unam honestae uitae, aetatisque grauioris, non suspectam lenocinij, quae camisias lauet discipulis et domum mundam teneat, et custodiat, mensam parat, et domestica obeat officia, tenere salarium habeant, prout cum illis conueniri poterit: Alij uero Collegiales non habeant seruitores in Collegio.

[De honore et obedientia Rectoris a Scholasticis exhibenda.]

Articulus decimus sextus

Quod Rectori supradicto, caeteri Collegiales debitum exhibeant honorem et obedientiam in omnibus iustis et honestis mandatis, et munionibus, prout inferius in forma Juramenti Scholarium etiam tangitur, alioquin rebelles et proterui ac immemores officij sui auctoritate Capituli Rectori commissa si uoluerit ei concedere puniantur.

[De oeconomio, qui omnes Introitus domus custodiat et expendat, et iuramento eiusdem.]

Articulus decimus septimus

Item quod eadem die praefata Conuersionis Sancti Pauli immediate post electionem Rectoris eligatur unus aconomus qui triticum et teturi bladum, farinam, panes coctos, uinum, oleum, ligna, aliaque omnia in domo ad usum Collegij necessaria reposita, et quotidie ad uictum distribuenda curare, custodire et moderate expendere uel distribuere debeat, panesque coqui faciat; qui etiam in manibus Rectoris in hunc sensum, tactis Sanctis Euangelijs in praesentia sodalium iurare debet, se officium ad quod assumptus est, et omnia quae sibi committentur, iubebuntur(?) et incumbant, fideliter exclusa fraude uel negligentia quantum in se erit, obiturus, Capitula et articulos istos, anteaquam propria statuta aedantur et confirmentur et alias bonas consuetudines Collegij bona fide et toto pectore seruaturum, resque Collegij diligenter custoditurum etc. etc. Rectori ipsi obedientiam, et eidem alijsque sodalibus in licitis et honestis honorem et reuerentiam exhibiturus etc. Idem aconomus cum Rectore Villam, ambo uel alter eorum uisere, colonum ad colendum agrum, inserendum, plantandum, et ad reliqua huius generis munia subeunda admoneat, ut uberiores ager fructus afferat, famulumque

supra dictum ad fidam et diligentem exercitationem et culturam circa Villam excitet, stimuletque.

[De pecunia, de fructibus Villae congesta et in archa communi reposita et custodienda.]

Articulus decimus octauus

Item aduertendum etiam Scholasticis et maxime curandum ut de pecunia, de fructibus Villae congesta supra uictum, omni anno aliquid pecuniae in archa communi reponatur, ut si inclementia aeris contingat annonam minus fertilem produci expensaeque ordinariae non sufficient, sit unde quotidiano uictui succurratur: si uero redditus Collegij ita creuerint ut de illis supersit pecunia in maiori uel minori quantitate conseruetur, et una summa ad trecentos uel quadringentos scutos congesta, praedium aliquod ematur, auctisque fructibus, numerus etiam sodalium augeatur.

[De archa seu loculo in quo pecunia Collegij deponenda sit et suo tempore extrahenda ad expensas.]

Articulus decimus nonus

Quod Collegium illud habeat unam archam duabus serraturis munitam, cuius claues alteram Rector, alteram unus de senioribus discipulis habeat, in qua omnes pecuniae tam ex fructibus uillae, quam undecunque corrasae reponantur custodianturque, de qua pro expensis in hebdomada uel mense uno ad res emendas pro uictu quantum sufficiunt in praesentia Collegialium extrahatur, reliqua pecunia intacta ad futuros usus sodalitiij, remanente in eadem archa, de expositisque ultimo die hebdomadae uel mensis, in praesentia, omnium sodalium Rector uel aecomus rationem et computum reddat.

[De facultatibus in quibus Scholares dicti Collegij lucubrare debeant.]

Articulus uigesimus

Quod Scholares dicti Collegij tribus scientijs, Theologiae siliect Jurium et medicinae operam dent, et unusquisque illorum in professione quam elegerit et ad quam aptior ingenio fuerit in ea labores uigilias, lucubrationesque impendat, in eaque aduentante septennio uel illius

curriculi ultimo anno ad Doctoratum promoueat: humaniores tamen etiam litteras non prohibeantur studere diebus maxime uacantiarum et festorum ab Ecclesia obseruatore, scopustamen studiorum sint tres praefatae disciplinae, ut in eis insignia Doctoratus mereatur accipere.

[De examinandis Scholaribus Bononiam mittendis eorumque Juramento.]

Articulus uigesimus primus

Quod missi Scholares a Capitulo per Rectorem dicti Collegij et sodales omnes antequam ad Collegium recipiantur, dato eis Ciceronis uel alterius authoris classici libro, unde aliquem passum interpretaentur, examinentur, et si placet etiam in artibus fiat scrutinium, an dignus sit in Collegium coaptari, iuretque in hunc sensum. Ego N. de T. Clericus Diocesis etc. in sodalium Collegij huius Hungarorum susceptus iuro me capitula et articulos istos, consuetudinesque bonas dicti Collegij antequam leges et propria statuta aedantur et confirmentur bona fide seruaturum, eaque quae ad profectum et utilitatem ac commodum sacri istius Collegij hungarorum spectare uidebuntur sollicite et fideliter curaturum promoturumque Collegij item iura ac libertatem pro uirili parte defensurum, secretaque quae in illo tractantur nulli in detrimentum et dedecus Collegij et illius sodalitiij foris reuelaturum, Rectori obedientiam, ac eidem et alijs sodalibus in licetis et honestis rebus honorem et reuerentiam praestiturum, sic me Deus adiuuet et haec sancta dei Euangelia.

[De disputatione et Exercitio literario discipulorum Collegij praefati et poena negligentium.]

Articulus uigesimus secundus

Quod diebus Dominicis ante coenam sodales omnes incipiendo a Rectore et alijs secundum senium aliquas conclusiones de materia, quam quisque publicibus in scholis audit et profitetur ad portam aulae ponat, sicque argumenta sodalium disputantium sustineat. Et si quispiam eorum in hoc negligens, inofficiosus et pertinax fuerit; tali poena nuditetur(?) pro prima disputatione neglecta, quindecim dierum pro secunda unius mensis, pro tertia trium mensium ultimum(?) quotidianum perdat. Et si in posterum contra iuramentum suum noluerit tali optimo exercitio parere

de collegio omnino expellatur. Tempus tamen huiusmodi poterit moderari, ut a Vigilia Natiuitatis domini usque Epiphania. Et ad diem palmarum, usque octauam Resurrectionis. A festo Pentecostes, usque Trinitatis. Item per totum Julium, Augustum et Septembrem, et dies duodecim in carnis priuio, si uisum fuerit, ab onere disputandi poterunt supersedere, ut diuinis magis et Messi ac Vindemiae uacent.

[De Cubiculo semel assignato non mutando, nisi secuta Vacantia.]

Articulus uigesimus tertius

Item quod cubiculum semel assignatum non possit mutare, nisi sequente uacantia, in qua cubiculum uadat per optionem secundum senium.

[Quod famulus Collegij vel Coquuus nulli Collegialium sine Rectoris annuentia seruiat, nec aliquid sodalium famulum pro se teneat: Et de Mulieribus in Collegium non introducendis, nisi infirmitatis causa.]

Articulus uigesimus quartus

Quod sodales coquum et famulum, qui sint annis uiginti maiores non molestent, aut quoquomodo uexent, irritent uel(!) neque eos aut alterum eorum extra Collegium priuati negocij causa mittant: Sed nec in Collegio famali occupatur, nisi concedat Rector Collegialibus seruiant; neque aliquis Collegialium famulum pro se teneat, nec mulieres, cuiuscunque sint conditionis in collegio introducant, nisi Rector magnae ualetudinis causa concesserit. Peccantem primo in hac re unius mensis alimento, secundo duorum carene dignum est, tertio e collegio eijciendus

[De externis causa victus non inuitandis; Ac de peregrinis suscipiendis, et illis charitatem ostendendam: Alijsque petentibus Eleemosyna elargienda.]

Articulus uigesimus quintus

Quod scholares ad prandendum aut coenandum, aut dormiendum externum nullum inuitent, accipiantque ad expensas Collegij, nisi Rector concesserit; Propinquos tamen et peregrinos, si continget illae pertransire charitatiue possunt suscipere, et collationem de commestibilibus collegij porrigere, frequenter tamen in grauamen Collegij non fiat, proprijs tamen

expensis illis obsonium poterunt dare. Secus facientes alimento mensis maletandi: Pauperibus tamen hostianti(?) Elccemosynam petentibus aliquid panis, uini, uel quadrans semper detur ne nomen domini in uanum accipiatur.

[De exsequijs in Collegio sodalis demortui honorandis et illo sepeliendo.]

Articulus uigesimus sextus

Quod cum quis Collegialium in Collegio moriatur, omnes socij exsequias demortui honorent et sepelliant, mediocribus expensis, mobilia tamen defuncti Collegio cedant.

[De donationibus causa mortis vel inter uiuos Collegio datis vel legatis, nullus de Collegio se intromittat.]

Articulus uigesimus septimus

Item si quid rerum uel pecuniarum ad Collegij commoda ab aliquo datum uel donatum, aut legatum accesserit, Rector aut alius de Collegio non audeat sibi retinere, sed Collegio praesentare teneatur, In archam reponendum tempore necessitatis communi consilio et consensu Collegialium extrahendum et expendendum, sub poena dupli, et priuationis emolumentorum et uictus per annum illum.

[De hora prandij et coenae et benedicenda mensa, et ea finita, gratiarum actione.]

Articulus uigesimus octauus

Quod hora prandij et coenae omnes sodales pulsata campanella in aula, quae hora finito cantu per tubicines in palatio Vicelegati competens et communis est statuta per Rectorem et publicata conueniant et benedictioni Mensae in prandio et in coena, quam Rector uel unus ex senioribus facturus erit in hunc modum; Benedicite, Dominus, Prandium nostrum etc. Si continget Rectorem abesse, is dimidia parte unius horae expectandus est: Reliquo uero Collegiales non expectentur, neque in absentia aliquid obsonij illis relinquatur, imputantes id suae morae. Omnes igitur modeste sedeant ad mensam secundum senium eorumdem, nisi ex causa rationabili Rectori significata contingat aliquem eorum

abesse; In nomine domini accumbentos, Deo gratias agentes, quod alimenta per fundatorem ad bonas artes ediscendas illis suppetant, contenti appositis et apponendis, iuxta illud; Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum. Tandem acceptis cibis gratias agant in hunc sensum, Tu autem Domine miserere nobis etc. Deo gratias etc. Agimus tibi gratias Sit nomen Domini benedictum. Benedicamus Domino, Deo gratias. Pater noster. Fidelium animae per misericordiam Dei requiescant in pace.

[De Ieiunijs ab Ecclesia statutis in Collegio illo custodiendis.]

Articulus uigesimus nonus

Quod diebus Ieiuniorum ab Ecclesia statutorum, tam quatuor temporibus, quam etiam uigilijs sanctorum, et in quadragesima Ieiunium caste et sobrie custodiant et celebrent, sub poena et arbitrio Rectoribus infligenda.

[De Victu quotidiano in dicto Collegio administrando.]

Articulus trigesimus

Quod cuilibet in dicto Collegio, tam Rectori quam sodalibus, praesentibus tantum quolibet die quo carnes conceduntur, una libra carniū cum obsonio administretur, dimidia in prandio et alia in coena. De uino et pane quantum sufficit: seruata tamen honestate, ne excessus repraehendatur. Diebus autem ieiuniorum in piscibus, ouis, caseo, fructibus etc. tantumdem expendatur quantum in carnibus expendendum fuisset.

[Quod omnes Collegiales bis in Anno reconcilient se Deo, vel confiteantur peccata sua, semel ad festus Natiuitatis, secundo ad Resurrectionem eiusdem Domini, sacramentumque Corporis et accipiant sub poena immunenda. Item scholares diebus Dominicis et festiuis si non alias missam et sermones audire teneantur.]

Articulus trigesimus primus

Quod bis in anno omnes Collegiales confiteantur peccata sua, semel ad festa Natalia Domini; secundo ad Resurrectionem eiusdem Deo se reconciliantes humilime et unanimiter ad Ecclesiam Parochialem in qua

domus Hungarorum sita est eisdem diebus accedentes, acceptum Sactamentum Corporis Christi reuenter apud Parochialem Sacerdotem accipiant, uel si iusta causa impediti his diebus, uel eorum octauis non possent officium huiusmodi suum exsequi, quam primum occasio data fuerit exsequantur. Si quis autem eorum propria malicia studiose id omiserit, octo dierum portione uictus careat, Iterumque adnomitur a Rectore, si in sua pertinacia et proteruia, ut suspectus de Heresi duorum mensium portione et alimento omnino priuctur: si tertio admonitus in eadem pertinacia persecuerit, e collegio ut eius morbida Authoritate Capituli expellatur: Alis uero diebus, maxime Dominicis et festiuis, pro bono exemplo et deuotione in Deum et animae suae salutem missam et sermones publicos audire teneantur nisi in audienda lectione oportent eos occupari.

[Quod nullus in Collegio Hereticorum librorum legere aut apud se habere, defendere uel eorum sectam docere aut de illa disputare audeat.]

Articulus trigesimus secundus

Quod nullus in Collegio Hereticorum librorum legere aut apud se habere aut illorum opiniones docere uel dependere, uel etiam ioco de dogmata illorum disputare, nec etiam concionantes illos aut disputantes audire audeat: Contra facientes e collegio remoueantur.

[De ludi, quod nullus Collegialium in domo, nec etiam extra alea taxillis, chartulis etc. ludat, sub poena etc.]

Articulus trigesimus tertius

Quod nullus Collegialium in domo, nec etiam extra, alea, taxillis, tesseris, chartulis et alijs huius generis ludis ludat: Contra faciens admonitus semel unius mensis, secundo duorum mensium, tertio totius anni alimento priuctur: Maioribus tantum festis de licentia Rectoris solatij causa et non pro pecunijs ad horam uel circa discipuli ludere poterunt.

[De blasphemia et maledicto abstinendum.]

Articulus trigesimus quartus

Quod omnes Collegiales a blasphemia et maledicto abstineant. Si quis uero Dco, Virgini Mariae, Sanctis Dei, ter maledixerit ac detraxerit, conuictus unius mensis alimento priuetur: Si saepe et saepe maledicta frequentauerit, ita ut non uideatur corrigi posse, de Collegio eijciatur.

[De furto in domo seu Collegio commisso, et poena incurrenda.]

Articulus trigesimus quintus

Quod si quis Scholarium aliquid etiam mediam libram Bononiensem in pecunia, uel rem tantundem ualentem in domo furatus fuerit, reddito furto, et de illius ualore satisfacto, alimento duorum mensium: si furtum plus ualeat uictus sex mensium priuetur; Si castigatus ad furandum redierit, ut indignus Collegio, pellatur.

[Nullus discipulorum sine licentia Rectoris rus, ad possessionem Collegij exire audeat, remittendi tamen animi et infirmitatis causa Rector paucos dies non denegat licentiam petenti.]

Articulus trigesimus sextus

Quod nullus Scholarium sine licentia Rectoris ad possessionem Collegij accedat: Contra faciens, media libra Bononiensis pro qualibet uice puniatur: nisi aeris captandi, et remittendi animi uel infirmitatis et recuperandae sanitatis causa oporteat eos illic diutius quam par est immorari, ex licentia Rectoris.

[De armis non deferendis sine licentia Rectoris, et de percussoribus rixantibus et discordiam seminantibus in Collegio.]

Articulus trigesimus septimus

Quod nullus Collegialis arma tam deffensiua quam offensiua sine licentia Rectoris portare possit, alioquin acceptis ab illo armis et perditis arbitrio Rectoris, et aliorum sociorum puniatur. Si quis Collegialem suum armis ita grauerit percusserit ut nullus sanguis inde profundatur, omni iure quod habet in Collegio priuetur, et ab eo mox expellatur: Si uero non percusserit, sed percutiendi autem arma sumpserit, et forsan euaginauerit, ad duos menses alimento carcat; Animus uero percutiendi

intelligatur, qui statim post contumeliosa uerba furore irae exagitatus sumpsit arma. Si autem ministrum domus, Coquum uel famulum cum sanguinis effusione uel citra, dum tamen atrox sit percussio, medio anno uictu priuetur: qui etiam percusserit externum extra Collegium quatuor, si intra, sex mensibus nullum emolumentum in collegio capiat. Si quis Collegialis prouocauerit Collegialem alterum ad singulare certamen, animo deliberato, aut prouocasse gloriabitur, duorum mensium uictu priuetur.

[De sediciosis et immorigeris et contentiosis et non fouentibus concordiam.]

Articulus trigesimus octauus

Quod nemo intra Collegium uel extra cum socio uel aliquo externo uerbis contumeliosis, etiam sine armis rixetur, uel contendatne post uerba punctiua ad uerba deueniatur. Contra faciens Prioris et Collegialium arbitrio puniatur: Collegiales tum accensos ad dissidia, quantum in se erit ad concordiam reuocare teneatur. Si quis autem rixantium placari aut in gratiam redire noluerit, admonitusque recusauerit sub poena periurij puniatur omni uictu quam diu in sua persecuerit pertinacia extra Collegium maneat. Item si quis Collegialis nutriendi factionem alteri rixantium fauerit uel praestiterit auxilium unius mensis poena illi imponatur, promittatque in posterum rixas potius dirimere, quam fauere rixantibus.

[De claudenda porta et clauibus Rectori ad tenendum consignandis.]

Articulus trigesimus nonus

Quod hora prima noctis percussa toto anno porta Collegij per aconomum claudatur, et clauis siue alia secatura firmetur, clauibus Rectori ad tenendum consignatis, nec aperiatur cuiquam qui contra decretum Collegij post portam clausam tardauerit nisi dilicudo illucescente. Item nullus Collegialis clausa iam Collegij porta per fenestram uel muros domus aut alias quaecumque modo intrare uel exire per eandem uiam audeat sub poena periurij, et iuris quod habuerit in Collegio amittendj.

[Quod nullus in aula, mensa iam instructa, panes et alia apposita ad illam rapere uel auferre audeat: Et de conuiujs computationibus, et colloquijs vanis in Collegio euitandis.]

Articulus quadragesimus

Quod nullus Collegialium in Aula, mensa iam instructa ad comedendum panes, uinum, caseum, uel fructus et alia id genus comestibilia temere et sine licentia, etiam ioco auferre uel rapere audeat sub poena amittendi prandium uel coenam illam: finitis uero coena et prandio, computationes et colloquia uana euitent, nisi colloquium tendat in exercitium studiorum et uirtutes capescendas: Unus tamen potus post prandium et coenam non est denegandus petenti. Conuiuia et computationes in festis Scholarium occurrentibus prout in patria solent talia festa fatue potius quam honeste magna eduliorum exquisitorum copia exquisita, et uinorum copia praeparata etiam ad aequales potus conscendentes amicis multis conuocatis et inebriatis celebrari nullo modo fiant.

[De Capella in domo Hungarorum, auctis rebus Collegij ad Honorem Conuersionis Sancti Pauli.]

Articulus quadragesimus primus

Item quod in domo seu Collegio Hungarorum praefato, auctis rebus Collegij una Capella ad honorem Conuersionis Sancti Pauli in loco decenti et apto construat, in qua diuina et deuotiones Scholarium peragantur.

[De Religiosis in aliquo ordine professis, alias in Regularibus, Coniugalibus, Infamibus, in consortium dicti sodalitiij non admittendis.]

Articulus quadragesimus secundus

Quod nullus in consortium Scholarium Collegij praedicti, qui prius fuerit alicuius religionis frater professus uel quacunque causa irregularis, homicida, Infamis, uel coniugatus admittatur seu suscipiatur.

[Et sic finitur numerus articulorum, numero 42.]

[Minuta litterarum a Capitulo Zagrabiensi Scholaribus approbatis Bononiam mittendis dandarum.]

Nos Capitulum Sanctae Zagrabiensis Ecclesiae, discretis uiris, Rectori et Collegialibus in Collegio Hungarorum Bononiae studentibus, salutem in Domino Sempiternam. Cum ex constitutione et ordinatione Reverendi Domini Pauli Zondini Episcopi Rosonensis, Metropolitanac Strigoniensis et nostrae Zagrabiensis praepositi maioris, eligendi mittendi, et recipi mandandi Scholares in Collegium Hungarorum, per ipsum Dominum Zondinum isthic institutum facultas spectet et pertineat, hunc dilectum nobis in Christi filium N de T diocesis Zagrabiensis praesentium exhibitorem, moribus et uita apud nos commendatum et approbatum misimus ad vos in consortium uestrum suscipiendum et admittendum quare nos rogamus, et nihilominus autoritate Jurispatronatus nostri nobis committimus et mandamus, quatenus eundem N de T infra quindecim dies a die praesentatarum praesentium admittatis, eique de camera, uictu, alijsque necessarijs, iuxta mentem fundatoris sodalitiij dicti prouideatis, recepto ab eo iuramento in statutis dicti Collegij expresso secus non facturi.

Datum Zagrabiae, die et anno tali etc. (1591. 10. Februarii)

[Anno domini 1557 17 Mai Reverendi Domini Johannes Zaiztotius et Johannes Xanthus, ex commissione Venerabilis Capituli Bononiense Collegium Visitantes, sequentes articulos, regulis supra positis fundatoris, apposuerunt, perpetuo obseruandos.]

Dominus Stephanus Leporinus creatus est in Rectorem Collegij Hungarici Bononiae fundati, quod ille iuxta statuta, et suam industriam fideliter administrare debebit, a quo totius Introitus et exitus suo tempore per Capitulum Zagrabiensis non exigetur.

Caeteri Collegiali singuli singulo mense, quoad specialiter aconomus eligetur, diligentem et fidam rationem habeant: quorum quiuis mense completo, coram Rectore et alijs collegiatis rationem reddere teneatur exactam; qui si in aliquo deprachensus fuerit restituat, et si aliquid damni dedita opera fecerit, praeter restitutionem poena in statutis posita puniatur. Post singulum mensem summa exitus expensarum per aconomum illius Mensis in regesto subscribatur.

Expensae extraordinariae, quoad aliunde magis prouisum fuerit Collegio, ne sint maiores quam quae praeter uictum Collegiatorem ex fructibus uillae haberi possunt: Et si quid est crediti quod Collegio debeatur id quoque ad extraordinarias expensas insumatur.

Totius introitus et exitus expensarum tam ordinariarum quam extraordinariorum, quae necessario fieri debent, iusta et ordine debito scripta seruetur ratio, quam Rectores pro tempore constituti, exactam de omnibus Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis dare debebit.

Maxime considerandum est ut de pane et frumento ad singulam personam collegiati tantum exponatur quantum est moris hic Bononiae per anni circulum.

Reliqua continentur in statutis, secundum quae in timore Dei et mutua charitate collegiati uiuere obligati sunt.

Instructio in rem Collegij

Hungarorum Bononiae fundati.

(data per fundatorem Collegij etc.)

[*Ut Dominus Episcopus Bononiensis superintendatur.*]

Item licet nos Juspatronatus dicti Collegij in uita nostra etnunc Reuerendis Dominis Canonicis et Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis dederimus, donauerimus, concesserimus et contulerimus ut electionem discipulorum admittendorum et suscipiendorum in Collegium et regimen Collegij, curamque totam illius et errantium correctionem, punctionem ut pleno iure habeant: Tamen Venerabile Collegium Canonicorum Ecclesiae Zagrabiensis praefatum, magna locorum distantia ab Italia distat, compertumque sit discipulorum illius Collegij, uitam, mores, conuersationem, studium circa litteras et defectus non posse saepe et commode introspecti, rimari et cognosci, propterea uisum fuit nobis ad Reuerendissimi Domini Episcopi Bononiensis moderni, suorumque successorum pietatem Christianam, auctoritatem et officium, currere, illique instantissime per Dei amorem supplicare, ut dignetur sua Dominatio Reuerendissima curare, ut collegium illud quandoque per suum uicarium generalem uisitetur, paterneque collegiales illos admoneri facere, ne Scholares illi operam et impensam perdant, veniantque concordēs et litteris bonis, ut illorum postulat officium diligenter incumbant: minari malis poenas, tum carceris, tum expulsionis de collegio.

Si Capitulum tenebit unum praefectum seu commissarium in illo collegio, quo gubernat omnia scholares etiam ab insolentijs refrenet, et ad mores et litterarum studia eos impellat, pecunias custodiat, et ad uictum quotidianum expendendum tribuat, non erit necesse ad Episcopum Bononiensem recurrere aut pro uisitato confugere; alius sic.

[*Repositum faciendum*]

Cogitandum est aliquando ex acris inclementia et corruptione pestem inquinariam mundum inuadere in eoque debacchari: Item anni infertilitatem; Item Bella, quorum fructus est desolatio et rerum caritas, propterea opus esset in aliquo Bancho securo et perpetuo Bononiae uel Venetijs unam summam saltem sexingentorum et scutatorem deponi, in quo per centum solent dari scuta sex uel paulo ultra. Ad quem Collegium ingruentibus tribus malis praedictis, uel uno illorum, suos fructus non ualentes libere colligere, haberet recursum, sadalesque durantibus malis huiusmodi ex illa pecunia bonis temporibus reposita, uiuerent et sustentarentur; purgatis mox temporibus fructus Banchi ut prius sequestrarentur, ad futuras simeles necessitates deponendi: nec tangendi, nisi malorum praemissorum aliquo urgente.

[Vt Collegij memores sint]

Item hortamur in domino et admonemus filios nostros scholares qui in Collegio nostro uirtutibus imbuti, ad successus et fortunae gradus, diuina gratia opitulante prouecti fuerint, dignentur paupertatis loci, in quo actate florida, uitam scholasticam dulcem transegerunt, lucubrationesque et uigilias dies et noctes circa studia sua impenderunt, recordari, et illum pro eorum liberalitate adiuuare, pro animaque fundatoris loci, et aliorum benefactorum quorum subsidio Collegium huiusmodi constructum fuit, Deum orare.

[Per Capitulum Rectori danda plenaria(!) potestas in Scholares.]

Quod Capitulum Rectori Collegij det suam auctoritatem, qua mediante Rector scholares inobedientes, contumaces, rebelles, articulos et statutorum edendorum et editorum transgressores, alioquin immorigeros et tempus inutiliter consumpturos, castigare et punire, ac poenas in articulis istis iuratis, tanquam legibus et statutis editis contentas, illis irrogare possit et ualeat.

[Vt vnus de Capitulo sit continue in Collegio.]

Scriptis litteris tam donationalibus nostris quam etiam fassionalibus Capituli Strigoniensis, sigillisque munitis, occurrit remedium singulari, quo unico Collegium Hungarorum Bononiae in suo statu honorati et reputatione perseuerare, gubernari durareque poterit, ut Capitulum Zagrabiense continue teneat ibi unum praefectum siue commissarium uel sit Canonicus ille uel externus; uita tamen moribus ac prouidentia, clarus, cui omnes in illo domo et obediunt mandatis, in omnibus licitis et honestis, circaque negocia omnia prouideat, et maturo consilio adsit, quo omnes pecunias tam de fructibus possessionis congestas, quam etiam

liberalitate aliquorum bonorum uirorum uel forsitan etiam in testamento legata, in archa communi seruare debeat, de eaque ultima die singulorum mensium, qua a Rectore, de expensis mensis illius danda erit non quantum opus erit ad carnes et alia uictualia in mense futuro est pendendum extrahat, detque Rectori etc. Praefectus ille in numero Scholarium computari, communicare uictus uiuere poterit et studere: si frugali illa mensa non erit contentus, de suis impendat.

[Sclauonia quantum se extendat.]

Sclauonia intelligi debet et comprahendi, intra Muram, Drauam, Zauum, Colapem et Voldanum, quantum diocesis Zagrabiensis extenditur, adiuncta Posega usque ad Draui ostia ubi in Danubium se immergit, Excluisis prouincijs uicinis, Carinthia et Carniola, ac Dalmatia, quae etiam, in Italia, Sclauonia uocatur.

[Ut nullus, septem annis non completis, descedat.]

Illud etiam notandum est, in alijs Collegijs, tam Bononiae quam Paduae et Pisis cautum esse, ut recepti in Collegia, septennio non complete, non possint recedere suo arbitrio, sed studia continuare et in eis Doctorari, ut eruditiores reuerantur in patriam: In hoc tamen Capituli erit consultatio et pro patriae statu deliberare, an in nostro etiam collegio Scholares ante septennium non possint recedere, ut omnino Doctoratus insignia accipiant.

[Tempus Leporino datum]

Quia Dominus Stephanus Leporinus praesbyter in fundando Collegio nostro Bononiae, multum curae et solitudinis impendit, possessionemque ad bonam culturam restituit, plantatorum arborum et domus ruralis instaurorum: item in domo acquerenda et alijs Collegij negocijs bonam operam nauauit, cuius ego ministerium tanti feci, quod si de proprijs pecunijs in emptionem possessionis ducentos ducatos exbursasset, Ideo in remunerationem laborem et temporis iacturae dedi illi gratis septennium, a prima martij anni 1557 incipiendo, quo temporis curriculo in Collegio illo manere et communi uictu uictitare, operamque studijs locare: Et si uoluerit ad aliud septennium etiam manere iisdem conditionibus, ut in priori septennio, possit etc. quod in suo arbitrio erit.

[Johanni Zondi tempus datum.]

Item Johanni Zondi de Koloswar, Pronepoti meo, dedi parimodo id est quatuordecim annos. Si utrumque continget intermittere studia, et redire in patriam, corrasum expensas ad duos uel tres annos uterque, non

computato absentiae tempore, possit in collegium redire et continuare annos quatuordecim.

[Tres adhuc fundator in Collegium mittet.]

Item alios tres in posterum nominabimus et per literas nostras Bononiam mittemus, coaptandos in consortium Scholarium illorum.

Litterae Fassionales

Nos Capitulum Ecclesiae Strigoniensis memoriae commendamus tenore praesentium sequentes(?) quibus expedit uniuersis, quod Reuerendissimus Dominus Paulus Zondinus Episcopus Rosonensis, Ecclesiarum huius nostrae Metropolitanae Strigoniensis et Cathedralis Zagrabiensis Praepositus maior Canonicus et Suffraganeus, coram nobis personaliter constitutus sponte et libere est confessus et retulit in hunc modum: quomodo ipse matura intra se deliberatione prachabita, uolens de rebus suis et bonis a Deo sibi collatis, uita comite, piac disponere, ne post mortem eius, ut multorum opes magnas uidit distractas et male administratas fuisse, distraherentur, dilapidarentur, et huc et illuc rape- rentur, constituisset in Italia, in Ciuitate Bononiae, ubi Gymnasium colitur in toto orbe terrarum famosissimum, unum collegium scholarium, in quo de Hungaria et Sclauonia aliquot Scholares Collegium facientes ponerentur et uictu nutrentur fundare et erigere in primis unam possessionem amplam et fructiferam, de anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo tertio, septima die mensis Augusti, in agro dictae Ciuitatis Bononiensis, cundo Ferrariam in territorio siue Comitatu partim Venezani, partim Sancti Georgij de Plano, sitam et adiacentem, ab Egre- gio Domino Caesare quondam Christophori de Rubeis de Vallata, ciue et Notario Ciuitatis Bononiensis, proprijs emisset pecunijs: Deinde in eadem Ciuitate de anno Domini proxime elapso, uidelicet(?) Millesimo Quin- quentesimo Quinquagesimo sexto, die decima nona Mensis Nouembris, unam domum non longe a ruina pallatij Dominorum Bentiuolorum, in campos Sanctae Mariae Magdalenae sitam et aedificatam a nobili uiro Domino Laurentio quondam Bartholomaci de Refrigerijs, ciue et Mer- catore pannorum Bononiensi, similiter proprijs emisset pecunijs; quas, domum uidelicet illam pro habitatione eiusdem Collegij et Scholarium praesentium et in futurum successorum corundem; possessionem uero de cuius fructibus scholares illi et successores illorum annuatim sustenta- rentur uictu et alerentur in dotem domus et Collegij Hungarorum uocati,

animo deliberato et spontanea uoluntate, nullo Juris uel facti errore ductus, praedictis Scholaribus et Collegio eorum, dedisset, donauisset, contulisset, et applicauisset, nullum ius, nullam uim Juris et dominij proprietatem in posterum in dictis domo et possessione sibi ipsi retinenda, sed totum et omne ius suum, omnemque iuris et dominij proprietatem hactenus in eisdem domo et possessione habita praefato Collegio Hungarorum dedit, donauit, contulit, et applicauit, perpetuo et irreuocabiliter tenen(?) possiden(?) pariter et habendi tali conditione interiecta, ut dictum Collegium uel illius scholares in communi uel particulari propria temeritate, nulla unquam etiam necessitate urgente, Capitulo irrequisito, aliquid de domo et possessione, terram arabilem, uites arbores fructiferas, siue alias uiuas uitium sustentauila(?) dupli sub poena, amissionis uictus et expulsionis de Collegio statim alienare, uendere et impignorare possint: Et si alienatis qualicumque colore sequeretur, nulla censeatur fore. Item ius patronatus, curam, defensionem, patrocinium, conseruationem et omnimodam(?) protectionem domus, possessionis et Collegij Hungarorum praedictorem ex nunc animo deliberato, ex certa scientia et spontanea uoluntate, Venerabili Capitulo dictae Ecclesiae Zagrabiensis in perpetuum commendasset et commisisset, nullum ius, nullamue iuris et dominij proprietatem sibi ipsi in posterum similiter in eodem retinendo (:talia tamen facultate ponendi quinque Scholares ad dictum Collegium domino fundatori praefato:) sed totum et omne ius Jurispatronatus dictae dotis et Collegij praefati quod ipse Dominus fundator ante huiusmodi Jurispatronatus donatione et collationem in illis habuisset, dictis Dominis Canonicis et Capitulo praefatae Ecclesiae Zagrabiensis (:sine quorum consensu et expraessa commissione ac gratia, nullus in Collegium illud ingredi, incorporari et suscipi possit:) dedisset, donauisset, contulisset et applicauisset: Imo dedit, donauit, contulit, et applicauit perpetue et irrevocabiliter tenen(?) possiden(?), pariter et habendam his conditioibus interpositis, ut dicti Domini Canonici et Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis nullo unquam tempore, nullaque necessitate emergente aliquid de domo et possessione praedictis alienandi, uendendi, impignorandi uel pennutandi habeant potestatem, alioquin statim a iure patronatus praefato cadant et de facto ad Venerabile Capitulum Ecclesiae Strigoniensis Juspatronatus huiusmodi transfundatur et plene iure deuoluatur. Item etiam si contingeret fundatorem, Collegio a Sede Apostolica non confirmato, e uiuis excedere Capitulum Zagrabiense etiam Regis auctoritate et aliorum

Dominorum subsidio et fauore imploratis, curet diligenter Collegium huiusmodi pro dictis duabus rationibus ad instar aliorum Collegiorum in dicta Ciuitate fundatorem confirmari, ex numero reipublicae eximi, libertatibus et immunitatibus dotari, priuilegiarique facere. Item si Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis praedictum tyrannidae thurcica contingeret, (:Quod Deus auertat:) ita periclitari ut Domini Canonici et Capitulum congregationem Capitularim in aliquo loco facere non possent, eo casu totum Juspatronatus Collegij praefati in Capitulum Ecclesiae Strigonien-sis praedictum, stante eo in suo statu redundet et transferatur. Quod si hoc quoque in praecipitium hostili potentia rueret cura protectio et omnimodo conseruatio dicti Collegij Hungarorum ad Serenissimum Regem regni Hungariae legitimum deoluatur et condescendat. Item quod dicti Domini Canonici et Capitulum Zagrabiense, si non omni anno, saltem in biennio uel triennio uisitatorem seu Commissarium unum de suo corpore uel alium bonum uirum, grauem, bonique indicij ad uisitandum Bononiae mittant, uisum scholarium mores, uitam et in studendo diligentiam; Et si qui essent immorigeri, diuagi et statorem Collegij transgressores per eundem uisitatorem libere puniri possint: Et si mensura culpae postularet, auctoritate capitulari, etiam a Collegio expellantur atque amoueantur. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praemissorum, praesentes litteras nostras sub maiori sigillo emanatas, eidem Domino Paulo Episcopo Rosonensis etc. praefato, duximus dandas et concedendas;

Datum feria tertia proxima post festum Beatae Dorotheae uirginis et martiris. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Quinquagesimo septimo.

[Registratum in Camera actorum Ciuitatis Bononiensis in libro tertio Decretorum, folio quinquagesimo quinto.

Per Baptistam Benaccium Notarium Camerae.

Procurante Stepgano Leporino cum Dominis Commissarijs Venerabilis Capituli Johanne Zaiztocio et altero Johanne Xante. Ultimo die Aprilis 1557]

Nos Paulus Zondinus D. D. Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Rosonensis Metropolitanae Strigoniensis et Cathedralis Zagrabiensis Ecclesiarum praepositus maior, Canonicus et Suffraganeus etc omnibus ad quos praesentes literae peruenierint in perpetuum salutem in domino. Quoniam ea quae geruntur in tempore, ne labantur cum tempore, solem testimonio scripturae perennari, ad uniuersorem noticiam uolumus peruenire, quod nos illud Diui Pauli mente recolentes, fideles nos debere esse dispensatores rerum nostrarum, ut de bonis a Deo optimo maximo nobis collatis ita dispenceremus, ut in Dei honorem et gloriam, atque suae Ecclesiae Sanctae utilitatem et commodum uerterentur, non in pompas et luxum. Memoria quoque uersantes quod re ipsa explorati sumus, multorum largas opes post eorum obitum dissipatas, dilapidatas et uarias in partes quaesito quandoque tali quali colore raptas fuisse, aut a testamentarijs etiam exsecutoribus certo non detentas et usurpatis diu multumque cogitauimus quo pacto in uiuis agentes de bonis nostris tanque talentis a Deo uiuo nobis concreditur recte et Christianae dispensaremus, quae nobis sua pietate et gratia singulari Dominus Jesus Christus dedit, donauitque; considerant etiam quanta esset in regnis Hungariae et Sclauoniae uirorum Doctorum, quorum prudentia, eruditione, consilioque res tam diuina quam humanae rite gubernarentur administrarenturque raritas et penuria, et non tam admirantes quam detestantes, quod ex tantis regnorum istorum opibus, inter tot foundationes Ecclesiarum et beneficiorum praepinguum, unum studium generale non fuerit erectum, in quo artes liberales, Sacra Theologia, Canonum peritia, Jurisque Ciuilibus Prudentia et Medicinae cognitio docerentur, constituimus Deo auspice in Italia omnium bonarum artium altrice, et Bononiae, ubi celeberrimum pertotum orbem Gymnasium colitur et floret, in quod tanque ad doctas Athenas, emporiumque literatorem pro discendis bonis disciplinis, et hauriendum bonis moribus honestis, optimi studiosi ex omni parte orbis Christiani confluunt, Collegium seu sodalitium scholarium fundare et erigere, pro nostrisque exiguis iuribus possessione ampla; fructiferaque et domo competenti emptis, illud dotare in quo scholares studiosi quatuor, sex uel suo tempore octo aut plures Collegium facientes iuxta qualitatem temporum et annonae ubertatem, de lingua Hungarica et Sclauonica operam bonis artibus per septennium nauaturi ponerentur et uictu nutrentur. Quapropter duce Deo nostris cogitationibus ad consuman-

dum pium huiusmodi propositum perductis, primo possessionem unam seu uillam cum domo tegete, puteo furno et alijs superextantibus aedificijs in agro ciuitatis Bononiensis cundo Ferrariam ab ipsa urbe Bononiensi decem milliariibus Italicis, partim in Communi Venezani, et partim in Communi Sancti Georgij de plano ab incolis uulgo alla Scudelara dicta. Tornaturarum seu Jugerum terrae arabilis ducentorum sexaginta, minus aliquibus pedibus sitam et iacentem cum omnibus utilitatibus et fructibus et alijs pertinentijs ad suas certas metas et amplitudinem se extendentibus, ab Egregio Domino Caesare, quondam Christophori de Rubcis de Vallata, Ciuc et Notario Bononiensi, prout clarius in Instrumento emptionis et uenditionis declarantur et habentur, de anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo tertio, die septima mensis Augusti scutatis in auro duobus millibus trecentis et sexaginta emimus, Deinde domum quoque in eadem Ciuitate Bononiensi non longe a ruina Palatij Dominorum Bentiuolorum in campo Sanctae Mariae Magdalenae nuncupato sitam et existentem, cum sua curia, horto et alijs aedificijs metis et confinijs quae in instrumento emptionis et uenditionis domus per notarium publicum celebrato, et in archiuo publico eiusdem Urbis registrata dignoscuntur conscripta et annotata a Nobili uiro Domino Laurentio quondam Bartholomaci de Refrigerijs ciue mercatore pannorum Bononiensi campi Sanctae Mariae Magdalenae, praedicti, et eius haeredibus scutatis in aure quadringentis octuaginta septem cum dimidio, de anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto, die decima nona mensis Nouembris similiter emimus quas quidem possessionem et domum iam uniuersis earundem fructibus, utilitatibus et emolumentis imperpetuum futuris eidem Collegio seu sodalitie Scholarium Hungarorum et eorum successoribus in numero prout supra, spontanea uoluntate, animoque deliberato, et nullo iuris uel facti errore ducti, in laudem et gloriam Dei uiuentis et honorem coelestis curiae, ac reipublicae Christianae ornamentum, Regnorumque Hungariae et Sclauoniae commodum, decorem, et utilitatem et profectum, donatione pura, libera simplici, et irreuocabili facta inter uiuos pure et simpliciter, omnibus melioribus, modo, uia iure, causa et forma, quibus melius et efficacius potuimus imperpetuum ad alendum et nutriendum ac accomodandum praedictum scholarium numerum, donauimus, dedimus, transtulimus, concessimus et applicauimus, imo per has nostras litteras, manu nostra subscriptas et sigillo nostro roboratas, donamus, damus, transferimus, concedimus et applicamus.

Aduenita conditione, quod nullo unque tempore, nec casu aut necessitate qualicunque emergente et urgente idem Scholares de possessione et domo praedictis aliquid etiam palmum terrae propria eorum auctoritate abalienare, uendere, permutare uel etiam pignori adscribere possint et ualeant, ut des huiusmodi ad beneplacitum Dei optentis et usum amantium disciplinas duret in perpetuum. Quia uere nos diu iam in hoc seculo peregrinos in diesque(?), Strepente senecta oppressos uocari a Domino ab hac uita expectamus, ut opus hoc nostrum pro paupertate nostra fundatum et erectum quod in tam opulentis Regnis dum stabant a uiris diuitibus tam Ecclesiasticis quam secularibus ante hac in iniuriam studiosorum fuit neglectum et penitus emissum (: quod pace illorum dictum esse uolumus :) Dei optimi, maximo auxilio in petra et non in arena fundatum fuisse censeatur et augmentum capiat Jus patronatus dicti Collegij et illius omnimodam curam, patrocenium, defensionem et conseruationem Dominis fratribus nostris Canonicis et Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis omni meliori modo, iure uia causa et forma, quibus magis et efficalius fieri potuit et debuit, sponte et ex certa nostra scientia, animoque deliberato, uita nostra comite, donatione inter uiuos facta, ccessimus, concessimus, dedimus, donauimus, transtulimus et applicauimus, prout uigore et testimonio harum nostrarum literarum manu et sigillo nostris munitarum, cedimus, concedimus, damus, donamus, transferimus, et applicamus, qui omnia circa Collegium praefatum facere et exercere possint et ualeant, quae ipsimet nos Paulus Rosonensis etc. qui supra, ante donationem, cessionem, concessionem, translationem et in uiuis applicationem huiusmodi facere et praestare poteramus et debebamus, rogantes, et per uiscera misericordiae dei obsecrantes ut Juspatronatus dicti loci seu Collegij Hungarorum in praefata ciuitate fundati, animo grato et beneuolo a suo Zondino dictarum Ecclesiarum praeposito maiore ex nunc acceptent, curamque patrocenium, defensionem et conseruationem eiusdem Collegij et illius dotis, tanque ueri et legitimi Patroni et protectores (: salua tamen facultate ponendi, et locandi per nos Scholares quinque in dictum Collegium :) gerant, et omni solitudine procurent ut discipuli in domum uel Collegium illud suo consensu, electione, annuentia et auctoritate, prout in articulis a nobis compositis fusius continetur et lege poterit mitti, suscepti et incorporati, sint fide catholica conspicui, candidi et capacis ingenij, morumque compositorum, non diuagi non inutiles, fuci aut obeso ingenio, uitijisque et sceleribus imbuti fiant, ut ueri dispensatores inueniamur, et lucernas ardentis in

manibus praeferentes alijs uiam in tenebris commonstremus, De quorum studiosorum meritis, uirtutum uidelicet et uitiorum qualitate, uel ipsi Domini Patroni in praesentia periculum faciant uel iussu eorum Rector cum suis collegialibus Bononiae dum sese in contubernium illud septennale uigore commissionis Capitularis, recipi, admitti, de uictuque suppeditari postulat examine, probatumque et dignum consortio illorum si meruerit in collegam recipiat etc.: Illud etiam Domini patroni animaduertant ne aliquem discipulorum Bononiam ad Collegium illud Hungaricum collocandum recipiendum mittant, qui uigesimum quintum aetatis suae annum non attigerit, nonque studuerit in aliquo generali studio in artibus liberalibus per triennium, maxime in Grammatica et Logica, ut in illo studio Bononiensi omnium aliorum Gymnasiorum Christiani orbis famosissimo, citius sese ad philosophiam, Sacram theologiae et Jura Canonica uel Ciuilia applicentur in eis adminiculo dictarum artium uberiores suorum studiorum et laborum fructus maturius capessant, neue etiam habeant acceptionem personarum et sanguinis sui fauore cuius impulsus nimioque plus affecti, in mittendis discipulis illis deinceps. Non etiam eidem Domini patroni habentes ex nostra donatione inter uiuos, liberum Juspatronatus ut supra de possessione ac domo praedictis aliquid alienare, uendere, impignorare, aut pro se appropriare possint, alioquin a Jure patronatus nostri illis dato et concesso uolumus eos cadere et ipsum Jus patronatus ad Venerabile Capitulum Ecclesiae Strigoniensis transire, transferri ac pleno iure deuolui. Item etiam obsecramus dictos Dominos fratres nostros Canonicos et Capellani Ecclesiae Zagrabiensis ut si in uita nostra Collegium illud non poterit a Sede Apostolica ad instar aliorum Collegiorum confirmari, eximi, priuilegiisque ac libertatibus prouideri et dotari (: quod tum et nos uita comite urgebimus :) Idem Domini patroni curent et dent omnem operam et sollicitudinem, ut Regia auctoritate et Reuerendissimi Domini Pauli moderni Episcopi Ecclesiae nostrae Zagrabiensis, qui in Curia Romana plurimum fauoris obtinet interuenientibus, confirmatio necessarium sortiatur finem, Vnde collegio dicto expensa in bona quantitate dubio procul diminuentur: Item domini fratres et Capellani praefati, pro eorum officio, si non singulis annis saltem biennio uel triennio, prout eisdem uisum fuerit, mittant Bononiam unum de corpore suo uel externum aliquem, fidum tamen et boni indicij et integre uitae uisitatorem, qui uitam, mores, conuersationem et regimen, ne in studendo diligentiam, quantumque eorum singuli in professione litterarum profecerint, tam Rectorisquam

aliorum scholasticorum domesticorumque loci illius introspeciat, correctioneque et reformatione quibus domus illa, Collegium et status illius indignerint simpliciter et de plano sine strepitu et figura iudicij inquirat ueritatem, corrigatque corrigenda et reformet quae erunt tam in capite quam membris reformanda: Et si opus fuerit iuxta modum et mensuram excessus autorum etiam necdum castiget dignos castigatione, sed etiam auctoritatem Capituli Zagrabiensis deiciat et expellat, loco expulsi uel expulsoris per Capitulum alius uel alij ponendi et substituendi. Item hortam etiam in domino et admonemus filios nostros scholares, ut si quorum successu temporis ad foeliciores rerum suarum successus et fortunae gradus altiores Dei fauente gratia, uirtutumque in illo Collegio acuisitarum praesidio questi et sublimati fuerint, recordari dignentur locum illum de se bone meritum subsidio pro eorum beneplacito adiuuare. Item illud quoque non praetereundum esse arbitrari sumus si Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis praedictum Tirannide Turcica contingeret (: quod Deus auertat :) periclitari Dominos fratres nostros Canonicos illos oporteret in dispersionem gentium abire, ita ut Capitulum congregationem Capitularem in aliquo loco facere non possent, eo casu totum Jus patronatus Collegij nostri praefatum in Capitulum Ecclesiae Strigoniensis stante eo in suo statu redundet et transferatur: quod si illud quoque in praecipitium hostili potentia rueret, curam, protectionem et omnimodam protectionem conseruationem dictae domus et Collegij Hungarorum Serenissimo Regi regni Hungariae legitimo commendamus et committimus Regni uero conditone in pristinum statum reuocata et repositata, Capituloque Zagrabiensi in integrum restituto, Idem Jus patronatus praefatum redeat et reuertatur ut prius fuit ad ipsum Capitulum Zagrabiense. Item quia domini Canonici et Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis ab Italia magno interuallo distant, nec poterunt ut oporteret, frequenter, quid scholam in illa domo et collegio Hungarorum faciant intelligere, propterea opus fuit auctoritatem et officium Reuerendissimi Domini Episcopi Bononiensis moderni, suorumque successorem qui in urbe illa continui erunt implorare, ut sua dominatio Reuerendissima dignetur superintendere, curaque aliquando locum illum per uicarium suum generalem uisitare, paterneque admoneri facere, ne scholares illi operam et impensam perdant, uniantque concordet et studijs literarum ut illorum est officij diligenter incumbant: minari malis poenas tam carceris quam etiam expulsionis de loco. In quorum omnium et singulorum praemissorum fidem et testimonium has litteras nostras,

manu nostra subscriptas et sigillo nostro authentico munitas, dictis Dominis fratribus nostris Canonicis et Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis dedimus et concessimus, Actum in Ciuitate Tirnauiae, ubi ad praesens, Strigonio per Turcam occupato, Capitulum Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis residet, in domo solitae nostrae residentiae, die prima mensis Februarij, Anni Domini Millesimi quingentesimi quinquagesimi noni. Praesentibus ibidem Dominis Reuerendissimo Stephano Zakalinizij Episcopo Scopiensie et Suffraganeo, Maiestatis Graeco Lectore et Vicario generali, Petro praeposito Orodienzi et Archidiacono Nitriensi, Blasio de Zatha, similiter Archidiacono Zoliensi, Martino de Gereggie et Georgio Kutassi Canonicis dictae Ecclesiae Strigoniensis, testibus ad praemissa rogatis et requisitis.

Idem Paulus Episcopus Rosonensis Praepositus etc. qui supra manu propria

[Registratum in Camera actorum Ciuitatis Bononiensis, in libro tertio Decretorum folio quinquagesimo quinto

Baptista Bernaccius Notarius Camerae]

[Suo tempore in fauorem Collegij Vngarorum, tale breue exemptionis a Summo Pontifice peti et extrahi debet.]

Sixtus Episcopus seruus seruorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Etsi cunctis Christi fidelibus, ne uexationibus et oneribus grauentur, ex assueto pietatis officio quantum cum Deo possumus, assistere teneamur: Illis tamen eo magis adesse, ac eos specialibus gratijs et fauoribus prosequi nos conuenit, qui literarum studio dediti sollicitudine indefessa laborent acquirere scientiae margaritam, ut in Ecclesia Dei fructus possint afforre salutare. Cum igitur exhibita nobis petitio pro parte Rectoris ac Scholarium Collegij Bononiensis per bonae memoriae Paulum Zondinum Episcopum Rosonensis, nunc primum fundatum extitisset, nobisque humiliter supplicari fecissent, quatenus ipsos scholares dicti Collegij pro tempore existenti specialibus oratijs et priuilegijs prosequendo a solutione quarumcunque gabellarum, dationum, imbota-giorum, macinaturae grani, uenditione grani, uini et leguminum ac datijs salis, cuiuscunque alterius impositionis perpetuo laborare de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur ut Collegium ipsum ipsiusque possessiones et bona tam praesentia quam futura ad laudem Dei et honorem, praefati Episcopi perpetuo conseruentur, huiusmodi supplicationibus inclinati, Rectore et Scholares praedictos praesentes et futuros, ipsumque

Collegium a solutione gabellarum, Dationum, imbotagiorum et machinaturae grani et uini, ipsorumque uenditionis ac leguminum et datijs salis per eorum et dictorum Collegij et possessionum sustentatione necessariorum, autoritate Apostolica, tenore praesentium, ex mera ac deliberata nostra scientia eximimus et liberamus, ac liberos et exemptos fore nuntiamur. Ita ex nunc, in antea perpetuis futuris temporibus, ipsi rector et Scholares nunc et pro tempore existenti de omnibus et singulis fructibus redditibus et prouentibus, in possessionibus dicti Collegij exeresentibus introitu Ciuitatis Bononiensis, gabelias, Datia, imbotagia, necnon de macinatura grani ac etiam et uenditione grani uini et leguminum, ac datijs salis pro eorum sustentatione minime soluere debeant, nec teneantur. Decernentis ex nunc omnes et singulas condemnationes, processus, sententias censuras et poenas quos et quas contra exemptionem et liberationem huiusmodi habere et promulgari: quicquid secus super his a quoque grauis auctoritate scienter uel ignoranter contigerit attentari, irrita et inania, nulliusque existere firmitatis. Et ideo dilecto filio nostro Hieronimo Saulo Archiepiscopo Geniensis moderno et pro tempore existenti in ciuitate praedicta Apostolicae sedis vicelegati et gubernatori, eiusque locum tenenti, omnibusque eorundem successoribus per Apostolica scripta, firmiter mandamus, quatenus Rectori et scholaribus praedictis, ac eidem Collegio efficacis defensionis praesidio assistens faciat eos et dictum Collegium exemptione et liberatione praedictis, pacifice frui atque gaudere, et non permittat ipsos, uel aliquem ipsorum uel Collegium huiusmodi contra exemptionem et liberationem praedictam quomodolibet molestari. Contra dictores necnon molestatores quoslibet et rebelles cuiuscunque dignitatis, status, gradus uel conditionis fuerint, per censuram Ecclesiasticam appellatione postposita compescendo, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, nec non statutis et consuetudinibus dictae Ciuitatis, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, uel quauis alia firmitate roboratis, etiam si de illis, eorumque totis tenoribus specialis specifica, et expraessa, ac indiuidua mentio habenda foret, caeterisque quibuscunque aut si dictae Ciuitati uel aliquibus aliter uel diuersim a praedicta sit sede inductum, quod interdum, suspendi uel excommunicari non possint, per Litteras Apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de uerbo ad uerbum de indulto huiusmodi mentionem, nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae exemptionis, liberationis, nuntiationis, constitutionis et mandati

infringere, uel ei ausu temerario contraire; Si quis autem hoc attentare praesumpserit indignationem Omnipotentis Dei ac Beatum Petri et Pauli Apostolorum eius se nouerit incursum: Datum Romae apud Sanctum Petrum, Anno incarnationis Dominicae.

[...] Regularum primo datarum adiunctarum instructoris Litterarum fassionalium, Donationalium, etc. 1591. 14. Februarii]

Zusammenfassung

Éva Bodnár: Die Statuten des Collegium Hungaricum Illiricum in Bologna aus dem Jahre 1591

An der Universität zu Bologna hat sich der erste ungarische Student, der dominikaner Paulus Ungarus schon ziemlich fröh immatrikulieren lassen. Die Ungarische Nation der Universität (Natio Hungarica) wurde 1265 errichtet. Das Collegium Hungaricum, dessen Ziel die Verwaltung der finanziellen Selbstverwaltung und der günstigen Lebensumstände von ungarischen Studenten war, wurde 1553 von Paulus Zondinnus (Pál Szondy) gegründet. Die Statuten des Collegium, die die Regeln der Körperschaft detailliert festgelegt haben, wurden 1591 formuliert. Unter anderen werden hier das Lebensalter der Studenten und die Dauer des Studiums genau bestimmt. Die Gründungsurkunde des Collegium wurde 1912 schon veröffentlicht, aber die Statuten werden zum erstenmal hier publiziert.

Dobner Ábrahám Egyed városi jegyző a következő szavakkal ecsetelte Lackner Kristóf szónoki tehetségét a neves polgármester halála után majd' egy évszázaddal megjelent *Curriculum vitae*-ben: „Ha beszédeit akarnám jellemezni, melyeket különféle helyeken, alkalmakkor, és időben tartott, ehhez egy másik beszédre lenne szükség. Legyen elég most csak annyit tudni, hogy azoknak mindegyike tárgyára nézve igen fontos, stílusában választékos, jeles gazdagságú, az előadásban pedig nagyszerű: egyszóval saját szerzőjéhez méltó volt. Ha mindazokat a beszédeket, melyeket ez a férfiú követjárásai során és más alkalmakból is bőlesen felvállalt, alaposan megfontolt és hűen előadott, össze akarnám számlálni, előbb menne le a nap, hogysen beszédemnek végére érnek.”¹ Lackner szónoki képességeit azonban nemcsak a politikában kamatoztatta. Ugyancsak Dobner jegyzi fel összes művei katalógusának 5. tételeként a következőket: „Három, a Nemes Tudós Társaság évi ünnepén nyilvánosan elmondott beszéd. Az egyik az általa alapított és kezdeményezett Társaság gyarapodásáról és működéséről; a másik a megboldogult tudós és tekintetes Johannes Puchernek életéről; a harmadik a hazai földnek, Sopronnak dícséretéről, közügyeinek állásáról és szervezetéről szól.”² Mindhárom mű egy Lackner *superexlibris*-ével (C. L. I. V. D.***) ellátott, pergamenkötésű könyvben olvasható, a fent említett Társaság alapszabályával együtt.³ Az 1604-ben alapított *Foedus Studio-sorum Nobilium Sempronensium*, másnéven *Studentenbund* működésével több helyütt is részletesen foglalkozott Kovács József László.⁴ Kutatásának eredményeit e helyt felesleges megismételnünk, az itt közölt *Oratio*

* OSzK Föl. Lat. 1643

1 *Curriculum vitae*, 100. p.

2 uo.

** Christophorus Lacknerus Iuris vtriusque Doctor

3 OSzK Föl. Lat. 1643. — fol. 1r-34v: *de vita, laudibus et obitu ... Iohannis PUECHER*; fol. 37r-59r: *Oratio exhortatoria ... ad Confoederatos*; fol. 65v-94r: *Articuli foederis*; fol. 98r-129r: *Oratio de laudibus Regiae atque Liberae Civitatis Sempronensis*.

4 KOVÁCS: *Lackner és kora*, 46-66.; *Helikon*, 1971. 454-467.

értelmezéséhez azonban feltétlenül tisztában kell lennünk azzal, hogy kiknek a számára és milyen célból írta Lackner Kristóf várostörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű beszédét.

Mint az a Tudós Társaság számadáskönyvéből⁵ kiderül, az eredetileg 17 fővel alapított Társaságnak 1612-ben, a beszéd elhangzásakor, már 36 tagja volt: nemesek és tanult polgárok vegyesen. Volt köztük kereskedő, gyógyszerész, jegyző, katona, kántor és iskolaigazgató. Többnyire művelt, egyetemet járt férfiak, akik közt azért igazi író-egyéniséget az egy Faut Márk kivételével nem találhatunk.⁶ Néhányan jelentős könyvtárral is rendelkeztek, ami szintén arra vall, hogy a Társaság esetében a kultúra iránt fogékony közegről beszélhetünk.⁷ Különösen érdekes az is, hogy a szövetségben, amely évente egyszer, pünkösdhétfőn tartotta összejöveteleit, egymással különben haragban álló személyeket is fellelhetünk.⁸ Ennek okát nyilván Lackner diplomáciai érzékében, és személyes varázsában találhatjuk meg. Mi lehetett a célja a polgármesternek a város literátus „értelmiségici” előtt elmondott *Oratio*-val? Mint azt művében többször is kifejti: a többiek buzdítása a megkezdett munka folytatására. Sopron története ugyanis eleddig megíratlan (fol. 103v, 106v, 126r), s ezt a foghíjat ez az *opusculum* nem hivatott betölteni. A beszéd vége felé (fol. 127v *ad finem*) ugyan mintha egy készülő nagyobb munkára is utalna - ez minden bizonnyal Faut Márk máig kiadatlan *Khurze Verzeichnüs*-e lehetett -, e hiányt azonban többen is érezték. Ezt használta ki például Abraham Hossmann császári történész is, aki 1614-ben kezdett levelezni a várossal, hogy némi előleg fejében ígéretet tegyen egy Sopronról szóló monográfia megírására.⁹ Nem meglepő tehát, ha Lackner az *Oratio* kiadását tervezi, mégha mégoly kevésbé tekinti is azt komoly tudományos munkának. Batthyány Ferenchez írott ajánlólevelében kéri a főúr támogatását, hogy e „csekélyke irodalmi mű” napvilágra kerülhessen. Biztosra vehetjük azonban, hogy ez soha nem történt meg, az *Oratio*

5 OSzK Fol. Lat. 1321

6 Róla részletesebben: KOVÁCS: *Lackner és kora*, 54-58.

7 Faut Márk könyvtára (*KiF* II. 11). Ezen kívül említenénk Dobner Sebestyént és Schwanshofer Kristófot (az utóbbi a latin gimnázium rektora), akik jelentősebb könyvtárral rendelkeztek.

8 Például Pucher és Szentbertalany, vagy Kramer és Jeszenszky (vö. IIÁZI Jenő: *Soproni polgárcsaládok*. Bp., 1982. I. 1831; II. 6957)

9 KOVÁCS József László: Hír egy tervezett XVII. századi nyomtatott városi krónikáról. *SSz* 1964. 264-267.

kéziratban maradt. Bizonyítja ezt Dobner fent említett bibliográfiája, melyben szintén kéziratként említi, míg a valóban megjelent művek mellett akkurátusan feltünteti a kiadás helyét és évszámát is.

Ami a mű történeti forrásértékét illeti: nem szabad elfelejtenünk, hogy Lackner nem tudományos művet, hanem szónoki beszédet írt. Bár Batthyányihoz címzett levelében is említi, hogy művében mellőzte a rétorikus szóvirágokat, stílusa mégis félreérthetetlenül manierista jegyeket mutat. Szójátékai, alliterációi, felsorolásai erősen rétorikusak, a stílus élénkítése céljából íródtak, vagyis fenntartással kell kezelnünk történeti értéküket. Áll ez elsősorban a növény- és állatnevek, valamint a kézműves mesterségek felsorolására. (Csak egy példa: az *aratores et vinitores, oratores ac viatores* (fol. 117v) felsorolásban teljesen össze nem illő nevek kerültek egymás mellé, pusztán a kiasztikus elrendezés és a paroním hangzás kedvéért). Lackner ugyanakkor meglepő érdeklődést mutat a római régiségek iránt, bár ő is fenntartás nélkül elfogadja a *Sopron — Sempronium* délibábos névazonosítást. Mentségére legyen szólva, hogy ezzel a mítosszal csak a múlt század második felében sikerült végleg leszámolni. A városfalak szerkezetének római eredetéről tett kijelentéseit a régészeti kutatás is igazolta. A Bocskay-felkelésről szólva már ismét a szónok kerül előtérbe, de szubjektivitása ez egyszer megbocsátható, hiszen a harcokban maga Lackner is tevékenyen részt vállalt.

Az *Oratio* szellemiségében és megfogalmazásában leginkább az egy évvel később megjelent *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio* c. emblematikus munkájával (RMK III,1156) áll közeli rokonságban, sőt a *Corona II*. Mátyáshoz címzett *Epistula dedicatoria*-ja helyenként szó szerinti egyezéseket is mutat.

Az *Oratio* mostani megjelenésével nemcsak a soproni helytörténet-kutatás, hanem egész újlatin filológiánk és irodalomtörténetünk gyarapodott egy újabb, maradandó értékű szöveggel.

[fol.97v] Spectabili et Magnifico Domino Francisco de Bothian, Domino in Slaining et Güssing etc. Comiti Comitatum Castriferrei et Sempronienensis, [Sanctissimae Caesareae Regiae(ue) Maiestatis Consiliario cis Danubianarum Regni Hungariae partium Capitaneo Supremo] Sacratiss(imi) Cacs(arei) Regiae(ue) M(aics)t(a)tis Consiliario Domino et patrono suo gratiosissimo.

Et genere et autoritate spectabilis atq(ue) Magnifice Domine Comes, patrone omni observantiae cultu honorande. Christophorus Lackner I.U.D., Sempronius, patrias sive Sempronias laudes, ob insitam omnibus mortalib(us) patriae charitatem (:q(uae) maxima:) levi stylo, omissis Rhetoricorum et elegantiarum flosculis atq(ue) phaleris conscripsit. Is Tuum Patronum et Tutelare Numen investigaret, Hyperaspistes maior, praestantior et quem p(rae) alijs eligeret, nullus acque desiderio et palato suo, quam spectabilis atq(ue) magnifica tua Dominatio multum honoranda satisfacit. Quare Illustrissime Comes, patrocinio tuo exiguum hoc atq(ue) levidense litterarium munusculum, nuncupat, mancipat atq(ue) vovet; quo contra omnium invidiae tela atque morsus quasi sub alarum umbella lucem oculo irretorto (:credentionalibus his litteris, favore silicet et gratia speciali M(agnificentiae) T(uae) condecoratis:) intueri valeat; Neve ab ijs qui lynccis oculis quid invidentia frustra invidente: detrimenti inferre student, carbonariave nota idipsum dehonestare niterentur, laedatur, maleque audiat. Dixerint nonnulli: De publicis publicum solet esse iudicium, quod tamen quia a perpendiculari recti aeq(ui) scilicet et boni e via ad diverticulum migrat interdum. Ideo opem spectab(ilis) atq(ue) Mag(nifici) D(omi)ni implorabo. Quis author Sempronius, quaeris, Patrone Magnifice? Quid multis, p(rae)missas commendatitias ab authore infrascripto esse datas procliviter deprehendis, quare nec pedum pastorale aliud amplius eflagito, q(uam) prospectam habeo eruditionem; Nec res a te gestae me p(rae)tereunt; Hucusq(ue) Comitatus Semp(ronienensis) p(rae)sidium supremum atq(ue) Paterna in litteratos et Suae Caes(ariae) atq(ue) Regiae M(aics)t(a)tis fideles, affectio me haud fugit, quae apprime caussae sunt impulsivae quod excellentissimo Dignitati suae hanc inscripserim oratiunculam. Quae nec ideo irrisui esse debet, vel despectui, q(uum) apella brevis, quam non multa dies p(er) rem domesticam, publicas caussas et quae non repagula sive remoras, ornavit; minus quia multa condigna deprehendi queat inter

operis tenuitatem et Magnificentiae Tuae amplitudinem, ratio et proportio, vel exemplo Dionysii qui ab Hortulan(o) vel rosam benigno vultu accepit. Vale Magnifice Vir, ac ex aequo et bono, stricti Juris temperamento oblatum accipe. Quippe munera haec sunt mea. Deus o(mn)is boni author spectabilem atq(ue) Mag(nificam) Dominatione(m) Tua(m) omnibus sibi adiunctis ad Nestoreos, patriae ad oblongos dulcesq(ue) dies, mihiq(ue) diu, sub vite et ficu(m) faeliciter conservet et tueatur.

Spect(abilis) atq(ue) Mag(nifici) D(omi)ni
addictissimus servus

Ch. Lackhner I. U. D.

De laudibus Regiae atq(ue) liberae civitatis Sempronienſis a Christophoro Lackhner Sempronienſi I. U. D. conſcripta et Anno MDCXII. die anniversario XI Junij Sempronij praesentibus confoederatis S(tudiosorum) N(obilium) S(empronienſium) habita.

Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos, ducit; Reverendi Egregij Excellentissimi Doctissimi atq(ue) humanissimi Domini Seniores, atq(ue) contribules honoratissimi; et immemores non sinit esse sui. Nescio, qui in diverbium, veri verbum, re vera devenerit tritum hoc: Patriae charitas maxima; id quod Eloquentiae antesignanus lib. 2. de legib. [fol. 98v] luculenter declarat dum inquit Cicero: Pro patria mori et ei nos totos dedere et in ea nostra omnia ponere, et quasi nos consecrare debemus. Porro penitus in eandem sententiam, suam effundit opinionem, ac meridiana luce declarat, quid non cogat amor! ubi ait idem qui supra: Laudandus est qui mortem oppetit pro Re pub(lica), quiq(ue) docet chariorem esse patriam nobis, quam nosmetipsos. Id quod et sacratissimus Imperator Iustinianus Institutionum Tit. (25 to. I.) de excus. Tut. vel cur. filij, mota quaestione superinde adeo confirmat, ut cum qui Zelo virtutu(m) et patriae amore ductus obierit vivere per gloriam certo statuatur; hisce: [fol. 99r] Hi enim qui pro Re publica cecideru(n)t in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur. Aristo. 2. Polit. id ipsum adstruit, quod denique Tull. 9. Philippicar.: qui Servio Sulpitio quod Legatus ad Antonium in ca(n)dem legatione sibi demandata vitae obierit cursum, statuam monumenti recordationis gloriae q(ue) instar, ponendam esse suadet; tanquam Ethnicus comprobatur. Dixerit quis, vitam commutare et mortem eligere, maximam esse charitatem; Ast qui sunt exstantve, qui exemplo sint posteritati? Inter Athenienses: Lacedaemonius, Aristides, Phocion, Themistocles et Demarathus; Inter Romanos: Collatinus, Camillus, Tarquinius Rutilius et qui non? [fol. 99v] Hi omnes patriae iniurias, propter eandem patriam, aequo animo, licet non defuerit vindictae occasio, tulerunt. Heu, quid non cogit Patriae amor! Nescio, qua dulcedine ducat cunctos, quippe supra denominatos heroes, patriae peramantes, non auri sacra fames, non Triumphus, non laurea graminea, non corona aurea, non muralis, non navalis, non obsidionalis, non castrensis eo deduxit, sed patriae charitas: Quippe Themistocles his omnibus postpositis, unice amore patrio ductus, sumpto veneno mori maluit, quam Persarum Regi, (qui mirifice cum praemijs, honoribus, Titulis, favore et

praerogativa praecminentiae complexus est) consilio **[fol. 100r]** auxiliove contra patrios lares ipsamque patriam, licet ingratis nimis, subsidio esse. Idem praestitit Camillus optimus civis et patriae peramans, qui licet exulatum missus, in ipso tamen exilio, immemor illatarum iniuriarum, patriae succurrere extremo laboranti posthabita omni remuneratione vel praemiorum gloria, studuit. Sed patriae dico charitas, tum quia natura duce id fecerunt ultro, tum quia benemerentibus praemia et pessime de Patria meritis poenae condignae fuerunt praescriptae: Quia honor et supplicium dicebat Theophrastus, fidelissimi sunt rerum custodes, atque ob eam causam, poena ac beneficium, Assyrios pro Dijs coluisse solitos, arbitror. Ad eandem opinionem confirmandam infinita **[fol. 100v]** possem adducere exempla, quae uno quasi impetu, prout omnium principalium confluxus in Oceanum, eo tendunt, quo patriae charitatem evincant esse maximam, qua vero dulcedine cunctos ducat, moderate et parce attingi quidem, dicere tamen insuper cogor: Nescio qua natale solum dulcedine cunctos ducit et immemores non sinit esse sui. Quare Reverendi Egregij, Excel(lentissimi) Doctissimi, atque humanissimi Domini contribules mirum adeo videri non debet quod denuo in locum hunc F. S. N. S. vobis tam gratum quam gratissimum ad dicendum surrexerim, qui et meum, erga patriam meam amorem respectu aliorum, quasi per umbram de-/clarare **[fol. 101r]** decrevi, ne alijs praecessoribus; et num qui susperstites eo ingenij vires corporis itidem, intendunt; laborantibus mihi quiescere fas sit (quod tamen summum esset nefas) alijs nam de periclitantibus et laborantibus, nobis quiescere non licet, Vel exemplo praefatorum de patria benemeritorum. Immo exemplo studioque Philosophi celeberrimi Cynici, Antisthenis discipuli, studium et operam nec non patriae meae charitatem testatam reddere volo eo ipso, nec lacte materno hoc est patriae exsaturatus matrem sive patriam calcibus petam. Is namque Diogenes quum studium Atheniensium et amorem erga patriam defensionemque eius, strenue praesente **[fol. 101v]** hostium terrore et impetu cerneret, omnesque in muniendis et defendendis moenibus occupatos, sollicitos, industriosque esse, illius tamen opera tanquam philosophi nemo uteretur, nec a quopiam Atheniensium requisitus fuisset, ne in omnium rerum praecipito solus saperet, hoc est, suis studijs intentus dumtaxat, postposita communi Civium salute videretur, dolium suum quod habuit sursum deorsumque indesinenter volvit, eo fine, ut dixi quo animi propensionem in adiuvandis Atheniensibus testatam faceret, sicubi illius ope et auxilio habuerint opus. Hinc

Athenienses qui animadvertissent candorem, propen-/sionem **[fol. 102r]** et affectionem erga patriam, permagni beneficij et officij loco, industriam philosophi posuerunt, celebraruntq(ue) perpetim et monumentis et scriptis. Quis vero et vestrum reperitur qui studium hoc Philosophi summi improbare; Vel Atheniensium benevolentiam erga Diogenem et promptitudinem et (tempestatum fluctibus) iuvandi proposse candorem, non mecum collaudaret? Is siquidem detexit pro viribus boni viri officium, hi gratorum hominum beneficium et animu(m) ostenderunt, id quod utrinq(ue) comprobare nec aspernari par est. In quoru(m) denique studium, omnes sanae mentis merito conspirare debent invidentia frustra invidente. Ad eundem merito modum Reveren. Egr. Doctiss. atq(ue) Hum. **[fol. 102v]** Dn. Conf. in eandem perductus sum opinionem et ego, patriae meae peramans, animumque commonefactus multifariam undique exemplis, qualiter qualiter erga Semproniam meam praedilectam sedem declarare; summae animi vestri acquitati confisus; conabor, vel ideo, quod ij, qui patriam quovis studio promovere; cohonestare, in melius cum incremento pub. rei perducere pie conati sunt; inprimis DEO omnium laudandarum rerum et actionum auctori et promotori; decalogoq(ue) et hagiographis conformem obedientiam et pietatis specimen exhibueri(n)t. Alijsque ad idem vitae genus incitamentum praebuerint, ne deterioris conditionis censeantur ij, qui Christianis-/mum **[fol. 103r]** iactitant, cumq(ue) Christianoru(m) ritu profitentur, illis, qui Ethnici suere, quorum gloria in hoc patriae studio cum nostro sane dedecore, ut lucifer inter reliquos syderum ignes, eminet, praecellit, vel etiam antecit. Videre id est ex Cic. verbis: Omnibus inquit qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint certus est in Coelo ac definitus locus, ubi beati aevo sempiterno fruuntur. Hoc quoq(ue) officij ratio exigit, naturave ipsa, nam idem Cic. I. offic. ait: Non nobis solum sumus nati, ortusq(ue) nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Imo hoc ausus est dicere porro: Quod nemo patriae parem referre queat gratiam etiamsi vitam impendat, quod elogium non **[fol. 103v]** inconvenienter concludit cum divinae legis contextu: Si omnia feceritis quae facere debuistis, dicite quod servi inutiles estis, nisi quod illud dictum, de praesenti patriae studio: hoc de futura praedicet gloria. In quo autem studio vobis et patriae meae gratum acque exhibeam officium, magis magisq(ue) vestram benevolentiam et benignas in hoc Theatro S. N. aures, mihi conciliem, quam si dixero de patriae laudibus, dubius sum. Quam Provinciam et spartam antehac a nemine susceptam quia scio plane grave mihi supramodum accidit, labo-

rare, ubi ante actos labores, vel saltem rudera, in hoc studio patriae meae non reperio. Quippe nulla omnino adhuc *[fol. 104r]* dignata est Oratorum Poetarumve (non dixerim mirificis, sed vel levibus praeconijs laudum) memoria Sempronium. Quare Rever. Eg. Ex. Doct. atque hum. Dom. conf. quo sempiterna gloria frui utiq(ue) valeam beatorumq(ue) loco adscribi, cum Patriam augmentib. foveantibus illustrantibusq(ue) merear: ubi his patriae civibus et mecenatibus locum firmum et sempiternum stabilitum per omnia scio: Omni semoto repagulo remoraque qualicumq(ue) vestra omnium singulari humanitatis svadela me semibarbare balbutientem vobis propinare spe in dubia dictionis vestrae divinitus tributae, suffultus, non erubescio, Salva namq(ue) et salutaris res est, vel clingue(m) in arenam descendere nutu patriae *[fol. 104v]* saluti consulere. Ego qui propositi caeptique pondus altius indago, dico quod sentio, adeo ventorum fluctuumq(ue) turbulentis motibus me concredidi, ut nisi serena tempestas, id est serena benevolentiae vestrae facies, inclinatioq(ue) fraterna, subsidio mihi venerit, verecundum est, ne in medio caepto, vel erubescam, vel e loco quem ad dicendum elegerim, praeter omnem omniu(m) vestrum opinionem, cum dedecore carbone notatus, discedere cogar; quippe oculiq(ue) mentis, organon visus, si gravitatem vestram conspexerint, tenebricosi immo tenebricosissimi fient; Si auctoritatem et singularem, nec non raram eruditionem deprehenderint illico caligant, si totum deniq(ue) *[fol. 105r]* anniversarij huius diei nobilem concessum, undiq(ue) lustrarint (in quo nil nisi per omnia iudicio limatum discretionem illustratum, eruditione politum omni elegantiarum stylo refertum) plane me caecutientem et semicaccum reddent, nisi inquam salva manserit vestra in me singularis affectio, et serena in omnes patriae benevolos facies, de qua nil indubito. Et si propalato, vestrae eruditionis et auctoritatis, non satis decore dixerō, neminem vestrum crediderim ita rigidum censorem qui studium hoc patriae, ludibrio (quandoquidem factis, non sapiente conatu apertoq(ue) pectore tenuitas mea est impedimento) exposuerit. Estote itaque Doctissimi viri, Conf. chariss. benigni interpretes. Et quia de laudibus Sempro-/niensibus *[fol. 105v]* me faustis adclamationibus, dicturum despondi, cadit non immerito promissum indebitum. Tantumq(ue) abest, ut propositum meum vitiosum videri debeat, ut apprime in laude ponendum sit. Non tamen idipsum ut Isocrates, qui pro una oratione a Nicole Rege centum talenta accepisse legitur. Verum pro sola vestra in me humanitate singulari. Consistere autem laudu(m) claritatem et praecminentiam imprimis et ante omnia: in

antiquitatis praerogativa Dominij excellentia, sub cuius nimirum imperio quaequae sita sit Urbs, cuive ad obsequia et tuitionem se referat, Divitiarum magnitudine, Saluberrima aeris et caeli temperie, Situ loci, Territorij qualitate; Publicae rei ad-/ministratione [fol. 106r], fertilitate agrorum, abundantia com meatuum mercimoniorum, rerumque aliarum ad victum et amictum apprime necessariorum moenium et propugnaculorum robore et amplitudine, frequentia populi, annuum et fluviorum praeterlabentium commoditate, Civium dignitate, rerumque bene gestarum gloria, et quibus non notorium est. Quae omnia si sunt requisita necessaria, sicuti etiam censentur requisita primaria, quid mihi qui vela ventis commisi, erit in hoc pelago agendum, quid ex omnibus eligam quo desiderio et expectationi vestrae satisfaciam me praeterit. Ast, si licet magnis componere parva, faciam quod licet, et quae in alijs summa et in copia [fol. 106v] fuerint, si hic Sempronij infima vel media demonstravero, bene mecum agetur, sique ea vobis obtulero, patriaeque meae, ob immortalitatem et gloriam consignavero, ad vestrasque devotas aras, cum tabellis rationum mearum dati et accepti, posuero, non inglorius Excellentissimi viri vestra benevolentia denuo dicam, dixi.

Caepti huius, Incluta Foederis S. Corona, pondus et difficultatem, in eo apprime consistere, quod pauci immo nulli reperiantur, qui celebritatem, foundationem vel situm quaque methodo vel descriptione loci Sempronienis posteritati reliquissent illi quae vigilijs et immortalitate hac in re subvenissent [in propatulo est et pala(m)]. Sic dicere de eo, cuius principium vitae humanae usura non lustravit perdifficile [fol. 107r] est, difficilius longe inhonestiusque circa hanc materiam fingere non visa non memoriae concredita, praeterque rei veritatem adscribere ea, quae satius est reticere. Quare quum iacta sit alea, candide et simpliciter absque strepitu, de Sempronia vetustate, hoc dico [de vetustate Sempronienis] duntaxat, Eam non novam sed vetustissimam esse, quod procliviter vel exinde conicere fas est, [vel divinare par esse autumo] quod monumenta undique vetustatis reperiantur, non modo in structuris fundamentisque aedificiorum, verum in agro foris, vineis, pratis, faenetis, quae indubitanter nobilem et claram Semproniam sedem fuisse olim innuunt quia tot et tam claris monitorijs celebratam comperimus. Si characteres incisos lapidibus marmoreos spectaveris, Ecce Hebraicos leges, si moenium cincturas [fol. 107v] vel etiam muros aedium lustraveris itidem videre licet, Si praeter haec cupiveris Romanorum res gestas investigare, En in domo senatoria sicuti et alibi monumenta latina, litteris latinis,

lapidibus incisa eleganter extant. Numismata si quaeras Romanorum, inveniuntur acque non modo e cupro orichalcoque verum etiam argenteae et quae non? ac magis eo quadrat vetustatis hoc elogium, quod sive aratro glebas terrae proscindant agricolae, sive fossas vitium fodere cura veris vinitoribus interdum sepulturas eruere contingit, in quibus et lucernulas testaceas litteris Romanis inscriptas et vitrea vasa ossibus associata cernere est. Quod sane luculenter etiam comprobatur, a Romanis Sempronio (dicto sapiente) nempe traxisse originem Sempronium, ut qui ex [fol. 108r] urbe Roma colonias huc deduxit quorum vestigia procul dubio haec et similia sunt. Si porro pedem posueris ulterius ad ipsam structuram, maeniu(m) formam, turrium dispositionem et qualitatem, antiquitas ipsa, se primo faciei obtutu tibi offert, Hoc ideo dico, quod antiquissimam evincam, si namque vetustatem qualem qualem declalare vel investigare voluero, levi labore id fiet, quippe privilegiorum cumulus, in Senatoria domo, id comprobatur manifeste, quorum litterae, eius manuductionis et formae sunt, quod vix et nedum vix quidem legi possint.

Clypeos et scuta ubi lustraveris, litteras fere illegibiles reperies forma vero talii, quae nobis nostris temporibus per omnia inutilia et mirabilia censentur, Acervus itidem sagittarum [fol. 108v] antiquissimarum id ipsum demonstrat. *Matthiae porro Primi et invictissimi Regis Hungariae clypeum adhuc elegantem in Senatoria curia, insignibus versicoloribus et auris litteris exornatum ecce reperies, in cuius margine haec litterae eleganter auro pictae leguntur Alma Dei genitrix Maria interpella pro Rege Matthia.* Hic praepotentissimus Rex Hungariae, eo favore ha(n)c Patriam Semproniensem prosequutus est eamque adeo deamavit confidenter, ut non erubuerit plus minus XX aureos mutuo ab eadem petere, litteris superinde sigillo manuali munitis majoris confirmationis gratia, datis. Quae universa (omissis alijs innumeris nec levibus antiquitatis indicijs et argumentis) [fol. 109r] luculenter et egregie docent, non postremo loco locari Patriam hanc inveteratam quae quia gloriam nemini praecipere studet, pariformiter suam nec inferiori, cedit, sua sorte contenta; Et hoc primum esse decus Sempronienae quis putet. Alterum non deterioris conditionis ornamentum est, Dominium Regium cui paret, tanquam Regia et libera Respub. quae Juris sui cursu et appellationis via ad sedem Thavernicalem, inde ad Tabulam Regiam pertinet. Sedem inter reliquas liberas Regni Hungariae, ad Thabernicalem sedem pertinentes civitates, mediam obtinet. Qua(n)tum vero cuique Sempronij nato laudis et honoris exinde accedit quod in loco libero lucem primo aspexerit, quod sub Regio

diademate et tutela degat, nemo nisi inglorius ipse, non magni facit **[fol. 109v]** et praedicat. Libertas enim inestimabilis res est. Est itaq(ue) inveterata lege consuetudine et privilegijs immunitatibus libera Respub. sub libero Regno et Regia potestate. Liberum esse Regnu(m) hoc unico probabo, quod Uladislaus Anno Domini 1504. qui praepotentissimus erat Rex Hungariae, quum inutilis et ad gubernacula insufficientis propter morbum apoplexiae redditus fuisset, et Regnum Hungariae Romanorum Regi tradendo nepoti Maximiliani Regis filiam unicam resignare voluisset, a proceribus Regni Hungariae atque Magnatibus praepeditus fuit, qui solum modo ei adsociarunt coadiutorem filium comitis Stephani Magni ut scribit Linturius in appendice ad fasciculum temporum in Anno 1504. Paria nostro seculo in promptu sunt exempla quae **[fol. 110v]** recensere mei non est instituti, quia in manifestis non opus est probatione vel exemplorum Iuriumve allegatione ac coniectura. Sub rege itaq(ue) esse sub excellentissimo Imperio, in libero Regno degere, civem libertate clarum vocari. Iuribus micro scilicet imperio potestate gladij gaudere uti fruique, non levidense DEI donum est, verum singularis DEI gratia, quippe bella declinare hostium insultus interrumpere eorumq(ue) conatus irritos reddere, tempestatum quorumvis flatus expansis verbis praeterire Regis est, is potest quia vult. Vult autem quia potest, potest autem quia non desunt vires, nec vires recusant subsidia, quia ordo et voluntas altissimi ita ordinavit, (omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Paul. ad Rom. 13.) Ordinationem autem divinam, negligere bonus pater familias qualis revera est optimus princeps **[fol. 110v]** et Rex non solet nec debet. Merito itaque gratulor omnibus Sempronicensibus de praesenti Reipub. libero statu, qui ut sempiternae laudi sit nobis omnib(us) in votis habeo, imprimis ubi cesserit ad Divinae Maiestatis et patriae gloriam slautemq(ue).

Tertium requisitum esse dixi Divitiarum et substantiae magnitudinem, quae quum hic parce nimis et modeste (ut hac phrasi utar) sint, non erubescio parce et modeste ea attingere, quum non entis nullae sint qualitates, et ubi non est, ibi nec fiscus est. Etsi essent adeo, non tamen laudi ducerem diu in divitiarum laudibus inhaerendum esse. Labore siquidem adquiruntur opes, industria fulciuntur opes, concordia crescunt opes, desidia amittuntur opes, Et:

[fol. 111r] Stultitiam patiuntur opes moresq(ue) solutos
 Et pascunt nugis, otia vana meris.
 Sardanapalaes corrumpunt corpora luxu
 His comes est avidae crapula amica gulac
 At qui his secedit, seq(ue) his putat esse beatum
 Ille Midac est dignus qui gerat auriculas.

Divitias per se, benedictionem altissimi, donum et gratia(m) DEI, ac propterea magno loco reponendas esse constat, siq(ue) pro usu necessario fuerint observatae, nec abusus aut contemptus proximi exinde resultarit, laudo bona haec, mediocriter itaq(ue) omnia sunt expetenda, nec Multi dicit Cic. sunt qui divitias despiciunt, quos parvo contentos, tenuis victus cultusq(ue) delectat. Honores vero quorum cupiditate quidam inflam(m)antur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius esse, nihil levius existiment. Item caetera, quae quibusdam admirabilia vident(ur) **[fol. 111v]** permulti sunt qui pro nihilo putent in Laelio. Porro idem 1. offic. Expetuntur divitiae tum ad vitae usus necessarios, tum ad perfrundas voluptates. Quae singula de nostris divitijs non sunt intelligenda, quae adeo sunt extenuatae ut eorum usus necessarius omnem voluptatis et abusus rationem et viam excludat. Vix enim propter expensarum necessariorum, pro conservanda patria, cumulum, panis cotidianus excluso penitus cultus et deliciarum ritu, multis superest et suppetit. Quales quales vero fuerint divitiae hic cae, non ex quaestu usurario, mercatura, dolo consuto fraudeve adquiruntur, Omnia siquidem uber terrae proventus, qui territorij Somproniciensis(!) et proprius ornatus, subministrat; et tales divitiarum acquirendi modos ex sola benedictione omnis boni authoris DEI **[fol. 112r]** resultare et provenire, nemo est qui nesciat, aut non credat, nisi Idiota vel Ethnicus nos tamen pro hac paterna DEI gratia, qui tantum subministrat, quantum opus est, gratias tantas quantas possumus maximas agimus, habemus et referemus, in sempiterna secula.

Quartum requisitum, aeris temperies, ac Caeli saubritas, nempe (quod non postremum vitae humanae est sublevamen et fundamen) in quantum ab omnibus desiderio summo expetenda, in tantum hic ab authore eius subministratur. Raro enim aut numquam: nis (*pro vis*) flagellum DEI manifestum, utputa pestis saevens fuerit: Caelum noxijs infestum ventis deprehenditur, adeo omnia sunt temperata et hominum commoditatibus adcommodata. Circa haec latius disserere cur debeam non reperio, procedo hinc Quinto ad situ(m) **[fol. 112v]** loci et qualitatem

Territorij et politiciam sive administrationem Reipub. quae si deberem pro merito illustrare campum laudum amoenitatis cuius aperirem, inprimis si eae adessent divitiae, quae pro excolendis deliciarum illecebris sufficerent. Ast vela satius est contrahere quam ventis non suffultus medijs: cum periculo ea committere. Ac priusquam de singulis et individujs quoad usus fuerit nonnihil dicere ordiar, pro evidentia rei, generaliter adfera(m) gentis alliciendae gratia; quae in hoc solo reperiantur humano generi ad usum praenecessaria, et numquid per umbra(m): si non vestigijs insistere valet Semproniu(m), vel si non aeque adcommodari queat: cum campaniae laudibus, comparatio aliqua institui dumtaxat queat, In qua ut Plini(us) refert, non Ceres, non Bacchus, verum et *[fol. 113r]* Dea artium liberalium, sapientiae et discretionis (quae mater est omnium virtutum) Pallas, pro laurea et praesinentia concertant invicem, quae Campaniae ubertas, tanquam ex copiae cornu et benignissima matre omnia largitur et profuse donat, seque horreum ac promptuarium, quo perpetuo cursu largiter dona distribuit, esse praec omnibus gloriatur nimis. Haec est quae gaudet pariformiter acris saluberrima temperie, haec luxuriantes florum pulchritudine gemmeaque pratorum viriditate demonstrat campos; Haec est in qua aprici colles, opaca nemora, innoxij saltus, inabundantia munifica sylvarum genera reperiuntur, in qua omnis generis tanta frugum et vitium fertilitas, tanta annuum fontium hinc inde perstreptentium iucunditas, tanta insuper copia omnis generis *[fol. 113v]* ut ipsa benigna mater terra et natura ipsa, experiri voluerit, quid in Regio aliquo solo exornando, dotando praestare queat, etc. Hoc in loco doctissimi viri Plin. non describit politiam, non illustrat laudes nobilium, non praedicat aedificiorum structuras, non enumerat stemmata, seriem et imagines maiorum, non quaestus rationem tradit, non aurum, non argentum, no(n) coccum, non hyacinthum, non byssum, non purpuram expresse iactat, sed ea, quae ipsa terra, ad victum et amictum necessaria, producere mortalibus consuevit, quaeve hominum desiderio in ipso campo et Campaniae agro quadanten(us) satisfaciant. Sic et ego praesenti instituto non orno patriam externis bonis, verum internis, agrorumq(ue) apprime *[fol. 114r]* necessarijs requisitis, Sempronensium ornamentis, quibus praefatus etiam author campaniam describit. Si itaq(ue) quaeratur praeterea numquid cultus Divinus, et Syncere ac orthodoxae religionis vigeat, hic nullum se offert dubium, quippe habitat in nobis gratia Dei sermo et purum verbum Christi copiose, ea dispositio est ministerij ut vix defectus alicuius non dixerim ataxiae locus vel caussa reperiat. Non secus etiam

viget et floret cultus et doctrina liberalium disciplinarum et iuventutis assidua informatio et institutio, quae omnia, eo tendunt quo magis magisque Dei in genus humanum bonitas inexhausta celebretur et seminario reipub. pro capessenda administratione educatur. Id ipsum vero tam ad gloriam altissimi quam salutem patriae **[fol. 114v]** (ut verbo dicam) tendit. Cotidie albescente statim die et aurora pro acceptis beneficijs et tutamine sempiterno custodi coctus Ecclesiasticus magna frequentia fundit pietissime preces debitas, et sic manus tandem ad suum quisque laborum cursum admovet. Baptismus et sacra Synaxis cuius petenti et poenitenti non denegatur, Sermo divinus diebus festis et sabbatho cum licitis legitimisque ceraemonijs, adhibita dulci vocis concentu et svavi flexanimaq(ue) vocis harmonia, tam vocalj quam instrumentali; praedicatur, Catachesis hora pomeridiana? pro iuveni calore et discere volentibus proponitur, examinatur, Sicuti etiam nexus matrimonij et coniugalis copulatio confirmatur. Aegrotorum desiderio ubi extremum laborant, ministerio verbi et Elementi **[fol. 115r]** satisfit adusque, ut nemo culpam in alium, vel morae vel negligentiae quam semetipsum sine iure cudere possit, orname(n)to hoc divinitus concesso, num eleganti(us), iucundius, conducibiliusve saluti aeternae adferre queat, ambigo, quorum omnium auctori laus in sempiterna saecula. Politicam, pro Sexto requisito si illustrare intendo, pro frontispicio Senatum huius liberae Reipub. dico esse lectum, non quali quali modo, sed privilegioru(m) ab antiquissimis Regibus Hungariae concessorum vi et munimine, qui ea singulari et speciali Regum favore ob fidelitatem in Reges et Patriam exhibitam et praestitam, consequutus est (senatus vero nomine omnes incolas et inhabitatores intelligo *[quoqunq(ue) tempore]*) quae lectio et electio qualiter, quando et ubi fiat, alibi pro patria in futuro(m) **[fol. 115v]** commodum posteritati consignavi, ne putet vel in eo quis nullam observari methodum. Senatus autem is ita saluti patriae invigilat, ita vigore iuramenti depositi, incrementum rerum tam publicarum, quam singularum exinde quaerit, ut nil desiderii queat quod officij ratio superinde efflagaret, paena et praemio, quasi duabus anchoris semper gubernat, benevolentibus benevolentia, pessime de patria meritis pessime etiam in subsidium venit. Is Orphanorum, Orphanotropij, pupillorum et viduarum, Scholarum et Ecclesiarum curam per se et suos Inspectores, provisores habet, a quibus administrationis et dispensationis rationes severe exigit, dolo fraudeve consutas rejicit, auctori, cum ignominia quoq(ue) adiecta, mulcta, vel etiam corporali paena, Regis **[fol. 116r]** adnutum promptus, a

fidelitatis vinculo indissolubilis, Omnia nisi viribus maiora fuerint, man-
 data Regia, adgreditur, debitaq(ue) observantia ijsdem se adcommodat,
 ac in re plane confessa ne pluribus moremur, quae cuncta ad auxesin
 publicae salutis spectare ac quadrare cernuntur, tractat, promovet in
 melius, adusq(ue) ut nil desiderari patiatur. Sunt deniq(ue) in hac Politeia
 multifariam antiquitus introductae consuetudines, et Jura non scripta,
 leges et statuta, de quibus suo loco. Sunt denique societates et confrater-
 nitates om(n)es eo spectantes, quo charitas proximi non extinguatur, sed
 potius incrementum sumat, Et his non per omnia absimilis est, Conf.
 studiosorum Nobilium Sempronensiu(m), quae quantum utilitatis et
 honoris Divini, in recessu habeat, omnibusq(ue) Sempronensibus pro-
 motionem prout quaerat, *[fol. 116v]* nisi caudex, omnes praeterea intelli-
 gunt, ac dicam quod sentio, cervicosus nimis, singularisq(ue) in contra-
 rium discretionis erit, id est sine mente et intellectu homo qui inficiabitur,
 esse Politeiae nostrae Sempronensis fulcrum hoc non postremum;
 Quippe quae Doctorum et Magistrorum corona aliorumq(ue) Doctissi-
 morum viroru(m) laurea ornatur tempora tamen quia tempore sunt
 temperanda. Ideo morem patienter aliquantulum ferre convenit, donec
 radices altius penitusq(ue) haec studiorum fraternitas Nobiliumq(ue)
 societas sumserit, ac si huius encomij vel laudum harum, fundamen a
 nobis quis exigat, illum deducendum esse autumo ad articulos
 studiosorum Nobilium Sempronensium, qui demonstrabunt luculenter,
 desiderium faederis S. N. S. fructum, effectusq(ue) exinde publicae rei
 Sem-/pronensis *[fol. 117r]*. Quis porro cursus juris, et appellationum
 series, quia longum esset in eam descendere ex praesenti materia, tracta-
 tionem, Ideo et haec inibi, ubi reliqua consignavi invenire licet. Ab hac
 Sempronensi politica administratione, nec non Ecclesiastica, dependet et
 reliqua pagor(um) huc spectantium administratio qui a nutu Dominorum
 suorum terrestrium Senatu se ordine electo dependent, Jura, jugaq(ue)
 boum et iugera terrarum exinde quaerunt, ac ijsdem gaudent, nec hic,
 quod honori non cederet Reipub. quidquam audent aggredi. Qui si
 rebellare, obedientiamq(ue) excutere moliantur, non desunt exempla et
 praecidia, quibus huius delicti authores et malefactores ad obedientiam
 redacti sunt, et quidem talia quae callum nondum obdlexerunt. His privi-
 legijs, immunitatibus, Juribus, *[fol. 117v]* bonis temporalibus, Territorijs,
 tam in civitate hac, quam pagatim exinde, esse condecoratam Rem-
 publicam hanc, quis non magni beneficij loco posuerit? quis originem
 suam exinde trahere recusaret? in qua non modo aratores et vinitores,

oratores ac Victores Jurisq(ue) promotores degunt, Verum mede-
 larumq(ue) praescriptores, vulnera ac morbos qui cura(n)t vivunt, (qui
 per omnia bene habent, qu(m) bene nullus habet, Quam male vero
 habeant medici quum male nullus habeat ipsi iudicent) quae quia dico,
 veritas dicitur nec cavillandi prurigo me titillat. Et quod magis est, in qua
 ipsi antesignani verbi Divini pastores et syncerae religionis confessores, ut
 superius dixi, ac animarum custodes praedicant. Haec dico hoc in loco
 maxima esse, quae nemo nisi cui magna, parva; minime maxima sunt,
 vel cui dies clara, noctis est caligo **[fol. 118r]** opacitas vel obscuritas, in-
 ficiabitur. Amplectamur itaq(ue) atq(ue) Jure excipiamus talem et tam
 ampliter dotatam obvius ulnis ut aiunt, patriam. Septimum requisitum erit
 ubertas, fertilitas et soli qualitas, nos agrorum prius commodum si
 perspexerimus, manifestum erit cum no(n) medium, inter sterilem et
 feracem, veru(m) praestantissimum esse, qui suos adusq(ue) profert suo
 fructus cultori et patri familias ut aristae in media messe strepitu(m)
 edant maximum. Non hic electio erit terrarum, quam quippe optime
 colueris ne sentibus atq(ue) tribulis obducatur, uberem ea profert, immo
 centuplum fructum, ut constat. Et quamquam horum agrorum copia pro
 necessitatibus incolarum Sempronensium, non annuatim sufficit, Est
 tamen is proventus non defuturus, sed maxime ipsdem proficuum. Ac hoc
 pro certo crediderim, quod si nundinarum copia **[fol. 118v]** tam
 annuarum, quam hebdomadariam canon esset, et longius iter
 Sempronensibus allatum frumentum emetiendum esset, quod parcius
 aliquantum viverent, quae parsimonia aliorum subsidium haud aeque
 efflagitaret et proprius agrorum proventus illos commode satis sustentaret
 pane. Id quod de avenaceo pabulo, hordeo siligine et similibus est iden-
 tidem, intelligendum. Faeneta sive prata si spectas, ea amaenitas se ex-
 hibet, ea florum versicoloribus depictorum qualitas et quantitas, ut si stu-
 dio et opera singulari par pictoris elegantiam velles depingere, non ele-
 gantius omnis generis varios flores imitari posses. Faeni hinc ea abun-
 dantia, ut si et hic suapte sponte pater(am) diligentes et assiduos
 oculos intenderet, quod frumentorum defectus postularet, id abunda(n)tia
[fol. 119r] Foeni subministraret et resarciret, hinc equorum, boum ea
 quantitas, pro cultura agrorum, hinc vaccarum, pecudum, suum simi-
 limumve ea abundantia quae desideratur ferme, quae animantia, licet victui
 et amictui pro Sempronensibus non sint, per omnia sufficientia,
 attame(n) in subsidium permultis commoditatibus veniunt. Vincarum
 porro elegantia(m) vinique exinde procreati praestantia(m) ubertatem,

bonitatem, salubritatem, excellentiam et claritatem fama si lustraveris exsuperat procul dubio non modo harum partium quaequaeq(ue), verum exotica et adventitia, immo et Italica ipsa saepissimenumero vina, id quod compertum scio, et experientia id pro qualitate anni demonstrare licet. Ex hoc proventu census qualis qualis Sempronien(s)iu(m), Ex hac vindemia honos et quiquid administratio rei familiaris exigit, hinc [fol. 119v] Regiae taxae pro subsidio Regni, hinc gravaminum necessariorum itidem sublevatio, hinc militum intentio horrida bellorum tempestate, et praeter haec quae non breviter dixerim quod in eo pretio propter excellentiam apud exteris nationes sit vinum Sempronien(s)e ut iure optimum dixeris matrem benignissimam terram, et hic experiri voluisse quid in promontorijs et vicis dotandis illustrandis atq(ue) exornandis posset praestare, hinc omne studium omnem operam et industriam inhabitatores in vincarum culturam collocant. huc diu noctuq(ue) vires intendunt, hic labor somnum illis nocturnum excutit, secundum illud: Noli diligere somnum ne te egestas opprimat: Item aperi oculos et saturaberis panibus, quo fit ut is cultus ea morum observatio; prout alijs in locis, ubi mercatura vel non aequae durus labor viget; quadam singulari elegantia non flo-/reat, [fol. 120r] verum candide et simpliciter absq(ue) strepitu incedant et ornentur, nilomin(us) fit ut sub sordido etiam palliolo vel veste aliquantulum et hic reperiat discretio et sapientia, (non hic intelliguntur viri studiosi qui terras peregrinas lustrarunt et Senatorius ordo, alijsq(ue) officiales Regis, Nobiles, nec non alicuius existimationis et praecminentiae viri). Hoc tamen sciendum, quod ingenia excellentissima semper solum hoc produxerit. Sylvarum porro munifica genera et amplitudinem, item nemora et saltus: in qua pasci et aestivare pecora, ubi rivuli quaqua versus ad usum derivari commode possunt, ubi etiam fontium et amnium hinc inde prestrepentium sonitus exauditur iucundissimus: Si lustraveris, comperies eam amaenitatem, eam utilitatem, ut no(n) huic alium, sed hunc omnibus esse anteponendum locum, Usus siquidem lignorum pro foco et cotidiano usu is est tantus [fol. 120v] quantus maior vix desiderari possit, hoc ausim adfirmare si circuitum hunc agrorum; sylvarum, pratorum, vincarum, in superiori parte Germaniae Princeps quidam industrius qualis erat Dux Wirtenbergicus Joan. Fridericus vel Ferdin(ands) Magnus Dux Hetruriae possideret, certo certius non octo, sed octodecem pagroru(m) (!) incolas et inhabitatores commodius, maioriq(ue) cum fructu et subditorum incremento, aleret, sustentaret et conservaret, quia hic abundantia desidiem procreat, et fertile solum negligentis aratores et

agricolas nutrit, Ruinas porro ex incendijs frequenter ortas, maxime et ut plurimum sylvarum propriarum usus et abundantia, in integrum restituit, adusq(ue) ut bonae vicinitatis causa interdum Baronibus et Nobilibus acolis(!), pro usib(us) proprijs vel publicis, utputa Ecclesijs, benigne ad instantiam ex proprij territorij et possessionum sylvis subvenerit Senat(us). **[fol. 121r]** Quacrat quis, ecquid praeter domestica anjmantia, sylvestria, sive sylvatica, volatilia, Terrestria, aquatilia, quodq(ue) inter reliqua, soli huius dona reperiantur, haec praecipua si pro evidentia proposuero, officio meo satisfecero, illa itaq(ue) tam e domesticis quam feris animantibus, Terrestribus, Aquatilibus, volatilibus nec non ijs quae amphibia nuncupantur, haec praecipua sunt, quae solum Sempronienae alit et Jure dominij possidet; utputa bos, vacca, Taurus, vitulus, Equus, equa, Caballus, ovis, aries, agnis, vervex, capra, hircus, Haedus, sus <capra>, interdum et cervus, cerva, lupus, lepus, meles, sciurus, Lutra, erinaceus, vulpes, etc. Ex avibus reperiantur, anas fera et cicur, anser ardea, attagen sive attagena, Capus, Calumbus, coturnix, curruca, gallina, gallus garrulus, Grus, luscinia, nisus, accipiter, pavo, perdix, Turdus etc. Ex piscibus etiam capiuntur, Lucius, Fundulus, **[fol. 121v]** Carpio vel cyprinus, cancer, alburni, mulus, Rana rubellus, sylurus, etc.; quae pro solj qualitate obiter produxisse satis est, et quidem communia solum, quae locus hic alit, ac vitae humanae necessitatibus hubertim, omissis innumeris subministrat. Numquid haec vero non sint sufficientia pro sustentatione caelitus concessa bona? Profecto, nisi delicias Italicas vel Hispanicas quis elegerit vel his duntaxat regie et egregie prout status ratio efflagitat vivere potest. Stagna piscibus satis abundanter et copiose dotata reperies; molae sive molendina tam intra muros quam foris quibus frumenta sive legumina teruntur non desunt. Fontes, saluberrimis aquis frigidissimis referti et singulis ferme aedibus extant. Lacus item navigationibus aptus omnisq(ue) generis piscibus refertus, qui radices vinearum et pagos ad civitatem Semp. pertinentes alluit, quantum utilitatis et subsidij adfert **[fol. 122r]** vel aspectus ipse luculenter ostendit quid rivuli et amnium fluxus molendinis et alijs necessitatibus incrementi adferant et prosint, usus et experientia cotidiana declarat. Thermae Wolffgangianae, quas potius sulphureas dixerim, quam nitrosas, cae tam exiccandi quam abstergendi magnam vim habent, multisq(ue) sanitatem amissam brevi temporis spatio recuperat, atque eos qui nec pedum, neque(?) manuum officio rite fungi possunt pariter in integrum restituunt. Casparus Schwenckfelt Physicus Hirsbergensis in catalogo fossilium Sillesiae, Thermas Laude-

censes describit, earumq(ue) utilitates et effectus, et dicit eas principaliter esse sulphure, alumine, imbutas et sale, ac quia frigidae sunt a natura, ideo ad ignem eas calefacere necesse est, quae cu(m) his termis per omnia fere conveniunt. Quare quales inibi reperiunt effectus, et hic eodem esse dubium non est. Effect(us) *[fol. 122v]* vero tales esse dicit; Calefaciunt, sicca(n)t, extenuant, abstergunt, Nervos robor(a)n)t frigidis, et articulos resolutos: ob id ijs qui ad apoplexiam, hemiplexiam, Paralysis proclives et dispositi sunt, prophylacticu(m) egregium. Opitulantur contracturae sphasmo convulsioni, podagrae, chiragrae, alijque a frigida causa suboritis morbis. Aurium sonitum et susurrum resolvunt, discutunt, oculorum dolores mulcent et visum acuunt, Pectus excalefaciunt et Thoracem, catharros exiccant. Medentur ventris torminibus et colico dolori, praecipue faeminas ex uteri frigiditate steriles solantur, Vasa enim geniturae inservientia frigore languentia calore reficiunt, Jecinori, Lieni et reliquorum viscerum oppilationes adaperiunt. Hydropi incipientj et bilis suffusioni commodae; renes et vesicam excalefaciunt appetitum prostratum erigunt. Lumbricos et tincas ventris evocant et ad cicatricem perducent. In *[fol. 123r]* summa ad omnes frigidiores, tam internos quam exteriores affectus apprime conveniunt: Quantum utilitatis et hoc altissimi dono generi humano accedat procliviter quisque sensatus conijcere poterit. Hortos porro pomariaq(ue) multifariam arboribus fructiferis repleta et plantata, prout et vineas optimis quibusvis refertas videre est, in quibus haec reperiuntur arbores: malus, pyrus, cerasus, prunus persicus, morus, amygdalus, corylus, castanea, Cydoneus vel cotoneus, mespilus, Buxus etc. In sylvis quoq(ue) sparsim reperiuntur varia genera; Est namq(ue) Pyraester, prunus sylvestris, Ilex Robur, Quercus, Fagus, Tilia, alnus, Sambuc(us), Platanus, Betula, Salix, Abies etc. Principes hic recensere volui arbores, quo soli qualitas inde magis luceat; et patriae splendor prae nonnullis non immerito (nec enim cuiquam fieri iniuriam puto, qui patriam eiusq(ue) auxesin et decus quaesivero, *[fol. 123v]* seduloq(ue) pro viribus tuor) emineat. Haec dixerim, quod rerum principalium duntaxat capita maiora hic proferre voluerim. Si deniq(ue) quaesitum fuerit de artificibus qui in bene constituta Pub(lica) re sunt pernecessarij, ne quis existimet aratores, fossores duntaxat vel nucis emptores, tribolaresve et eius farinae socios statum politicum hic ornare. Is sciat secus esse, quippe si praecipua officia fabrilia posuero, illico deprehendet plura esse in recessu. Reperiuntur namque: pictor, pistor, doliarius, sive victor, vitriarius, latomus sive lapicida, Ehippiopaeus, calcarius, latera-

rius, Restio, Polio, Tornarius, Figulus, Arcularius, Aurifex, faber plaustrarius, faber lignarius, faber murarius, vel caementarius, faber stamniarius, faber ferrarius, faber ahenarius etc. alchimistae, publici decocutores, et patrimoniorum hirudines non re-/periuntur, *[fol. 124r]* quia non habent caussam sine qua non. Ex his et similibus pariformiter fas est conijcere statum hunc non esse deterioris conditionis cum multis Imperij principibus locis, non quod haec omnia omnino habeat. Nec enim terrae fere omnes omnia possunt, hic segetes, illic veniunt felicius uvae, arborei factus alibi, et opifex summ(us) ita voluit inter mortales excitare dilectionis vinculum, quod namq(ue) solum non profert hic alibi in copia reperitur, quod illis deest, nobis benignissima mater terra munifico luxu concessit. Sic aromatum copiam Lybia profert, Syriae Judaea Balsamum, palmam Babylonia, Cedrum Liban(us), Aspalathum(!) Rhodus, Oleastrum Olympio, Dictamnus et cupressum Creta, aurum, gemmas, regiones ad meridiem, et oriente(m) solem continent, Utcunq(ue) vero haec in praedictis locis reperiuntur, attamen no(n)nullis ea destitui, est palam. Sic orienti Minium cum argento vivo, Aeolis aes et *[fol. 124v]* plumbum, Africae apros, ursos capreas cervos, denegatos esse certum est, Quae omnia quia eo tendunt, ut statum pub(licum) ornent et promoveant, ea propter subiungere et haec ornatus causa debui. Quae praeter haec ex singulari senatus discretionem reperiuntur, ea non abs re esset subiungere. Ast quia longum esset singula huc referre, consultius esse autumo discretioni et iudicio politicor(um) viror(um) relinquere qui procliviter diiudicare potuerunt, cuiusvis status hominem hic tam commode quam honeste vitam transigere posse.

De populi frequentia disserere deberem quum et hoc non postremum ludum sit requisitum. Ast quum nec amniu(m) nec fluminum adeo concursus vel magnitudo sit, ideo nec par alijs divitijs, populoque infrequentior, imprimis quia mercimoniorum non is negociando et mercando est locus. Nec enim Emporium hic Sempronium dixi esse, verum locum ad cultura(m) *[fol. 125r]* tam agrorum quam vinearum apprime aptum. Sunt tamen ea mercimonia et quaestus talis, quae ad talem hominum co(n)cursum et statum civilem sufficiunt, modo quilibet sua sorte contentus pro status et conditionis gradu se aequitati conformem redderet. Verum dolendum, et pestis rerum pub(licarum) maxima est, Convivioru(m) et vestium luxuries, quae aegrae civitatis indicia sunt. Quippe rusticus, quae cive(m) decent, civiliaq(ue) sunt, sibi adscribit, civis sua sparta et statione non contentus, nobilium ritum et victum observat stu-

diosissime. Nobilis modo in recessu habeat, non erubescit ex aula Regum pro captu quaevis suo Sempronium adferre. Im(m)o nullo excepto quincunq(ue) condimentum salis Vienna Sempronium attulerit, ut plurimum mores et vestitum aromatibus exoticis condire solet, non absq(ue) purgatorio marsupij, quos forsitan praeterit diverbium illud quod in proverbium descendit; Duo [fol. 125v] cum idem faciunt non est idem, Item et illud; vive tua sorte contentus et sparta(m) quam nactus es, eam omni studio et labore orna. Moenium et propugnaculorum robur et stabilimen qui considerat ac bene lustrat, id reperiet, quo forte hoc in loco aliud non exoptaret, tanta circularis murorum forma Pomaeria ea, Tormentorum praesidium tale, fossa et vallo adusque circumdatum munimentu(m), ut ad tuendu(m) et defendendum contra impetus hostiles et incursiones nihil desiderari queat, modo periti belli duces necessarijs rebus et com(m)eatu adsint, quippe quodcunq(ue) fuerit fortalitium et stabilimentum, Et quacunq(ue) provisione et requisitis fuerit dispositum ac quocunq(ue) deniq(ue) milite, si dux fuerit caecus et inutilis totum exercitum perdit et locum infirmum, invalidumq(ue) reddit. Nam formidabilior est exercitus cervoru(m) duce leone, quam leonum duce cervo. Ac quia plerumq(ue) finitimus erat locus, prout [fol. 126r] et nunc est ideo eum munimentis vallo fossa pinnisq(ue) murorum adeo divi Reges quonda(m) circumdederunt ut tanquam clypeus ad instar incudis contra hostium insulturas et impetus hoc sit loco, vel tanquam cotis in qua omnium provinciarum proximarum contra Christiani nominis aeviternum hostem gladius et arma exacuerentur, quod sane magna laude ponendu(m) esse censeo. De rebus gestis et memoratu dignis majorum actis, par esset etiam nonnulla in medium proferre (id quod rectius principib(us) viris adscribitur) verum quia ut saepius ja(m) dixi nil litteris concreditum est, admodum inurbanum esset incerta proferre, et licet posteritati quaedam connotata fuerint, attamen mirum videri non debet, si ex tot calamitatibus incinerationibus et toties renascente urbe nil memoria dignum praeterqua(m) rudera antiquitatis, supersit. Quod vero in recenti haeret nota, quae deniq(ue) memoriae et Bockaiano tumultu adhuc firmiter sunt concredita, ea declarare, vel ijs quibus consta(n)t [fol. 126v] abunde, cum ingenti dolore et lachrimaru(m) fonte repetere, incivile esset, hoc tamen recordationis gratia ausim adfirmare quod a fidelitatis norma (n)unquam Semp(ronium) defecerit, id quod lapis lydius et examen in ipso paroxismo tumultus Anno 1605. luculenter ostendit. Quo tempore rebelles non modo agrum Semproniensem continuis excursionibus incursaverunt,

molestarunt, adeo ut coli non posset; Verum diuturna quoq(ue) obsidione sanguinis effusione multorum civiumq(ue) captivatione incolas duriter premebant. Et nisi candor et integritas fidelitatis nexu se mutuo excepissent damnu(m) non exile in incolas redundasset. Ipsi siquidem cives non allegarunt pro tempore rei militaris inscitam minus aphorismu(m): ars bellandi si non praecluditur, cum necessaria fuerit non habebitur; sed quia patriae charitas, quae maxima, et vitam ipsam patriae defensionem et saluti denegare haud solet, ad vitae et necis periculum vel ad nutu(m) *[fol. 127r]* superiorum parati fuerunt, tam futurae gloriae gratia, quam ad fidelitatis debitu(m) exsolvendum. Nec praetermiserunt in honorem Maiestatis banderia duo erigere, una(m) albam, flavam alteram. Tertium quoque signum peditum Sempronensium erat. In ipsa obsidione, eruptionibus quantum inimicis incusserint terrorem, quae clade illo in ipso S. Michaelis templo affecerint vestigia declararunt. Id quod vel ipsi inimici, audaciae militari cum gloria adscripserunt; heu gloriam ex inimicis quaesitam! Toties quoties Caesareus miles, noctu diu hostium conatibus obviare, eosq(ue) praepedire voluerit, Sempronenses cum exultatione et iubilo tympano, tubarum clangore, banderij parati fuerunt, Et utcuq(ue) variante fortuna, ipsi Sempronenses sine singulari strage, quin potius ut plurimum satis decore redierunt, nec tamen lassati sunt propter tot bellorum impetus et fluctus, Immo si syncerus et mutuus militum animus clarius eminisset et sine suspitione magis *[fol. 127v]* illuxisset, aequae ea quae miles vinculo iuramenti et stipendio conductus praestare debuit, ultro fecisset pro patria, Quae omnia ecquid secus sint, vox popularis undique vel ipsi milites testimonium perhibeant, Deniq(ue) Testimoniales litterae Invictissimi et Serenissimi Regis Matthiae 2. Patria itaq(ue) licet exigua sit, tamen ea quae ob res bene et fideliter gestas ab omnibus et Regib(us) ipsis sempiternam gloriam et paternam gratiam deportavit, quam divina aspirante gratia ob et conservare in aeviternum sedulo studebit. Haec sint Reverendi Egregij Excellentissimi atq(ue) humanissimi Domini Confoed(erati) quae patriae amor atq(ue) confoederatorum in me benevolentia extorserunt, quibus studium et opera mea displicere vel ea propter non debent, quod laboris tot(um) fluxerit e penetralibus pectoris, solum ut Patriae honos, eiusq(ue) incrementum interim, donec jucundiora utiliora atq(ue) vestris aurib(us) scientiar(um) abundantia refertis majora adornent(ur), *[fol. 128r]* atq(ue) perficiantur, quaeratur. Protulisse autem me non eas laudes quae de Templo Salomonis, non eas quae rebus gestis Romanorum, non eas de

Alexandro magno in medium afferri possent; constat, sed Patriae laudes exiguas, easq(ue) levi stylo et facili sermone, in quo cultus nullus elegantiarum, deliciae nullae, sed merus ut dixi patriae effectus. Quippe de origine cultu Divino, antiquitate, divitijs, aeris temperie, situ loci et qualitate, benignissimaq(ue) terra matre omnium rerum, fertilitate, amplitudine, populi frequentia, Rebus gestis etc. qualitercunq(ue) duntaxat per transenna(m) obiter et summatim iam dicta collegi. De quibus etsi latius elegantiusq(ue) voluissem disserere, tamen modus in rebus repagulum merito apposuisset, ineptumq(ue) valde ac procul a mentis oculo existimarem esse longiorem, ubi capita rerum attingere par est. Quae omnia ad instar argumenti perpetuae animi benevolentiae observantiae [fol. 128v] atq(ue) patriae charitatis, Spero ac pro certo habeo Reverendas atq(ue) Egregias Dominationes vestras aequi et boni, ex temperamento stricti Juris consulturas. Quibus omne id quod possum, possideo, promptly propose prout peculiaris perpetuaq(ue) pietatis perennitas postulat petitq(ue), porrigo propino promereriq(ue) praeterea pergo. Ac quia me indignum singularis vestrae humanitatis patientia praesidem exaudivistis deamastis, gratias tantas quantas possum maximas ago, habeo et referam; vestri deniq(ue) non minori studio et observantia amantissimum incessanter et indesinenter porro quoq(ue) redamate; Id quod instanter instantius et instantissime, eo quo par est et decet modo, peto. DEVS et pater noster qui dilexit nos et dedit consolationem aeternam et spem bonam in gratia exhortetur corda nostra et confirmet in opere et sermone bono, quo omnes conatus piasq(ue) actiones eo dirigamus in eumq(ue) fine(m) [fol. 129r] disponamus, ne ea quae ad gloriam altissimi et salutem patriae emolumentumq(ue) eius cedere queant a nobis praepediantur. Ipse vicissim tanquam verax et fundamentum omnium nostrarum actionum, cornu populi sui civitatisque huius exaltabit, salute item tam temporali quam aeterna circumdabit, qui inquit; si credideris me qui te liberavi et eduxi e terra Aegypti vere Dominum Deum tuum esse, aperi quantum velis os tuum, et iusta, copiosissime medulla tritici et melle in rupe munitissima ad saturitatem usq(ue) compotem reddam te. Quare Dominus dominantium, qui tam benign(us) est parens, in futurum quoq(ue) patriam nostram adaugere, tueri, magis magisque fovere dignetur, Id quod mecum omni remoto dubio tota haec inclyta corona animitus et medullitus praecatur. DIXI.

[fol. 97v] Tekintetes és Nagyságos Batthyány Ferenc úrnak, Szalónak és Németújvár urának stb. Vas és Sopron vármegyék ispánjának *[a legszentebb Császári és Királyi Felség tanácsosának, a Magyar Királyság Dunán inneni részei főkapitányának]* a legszentebb Császári és Királyi Felség tanácsosának, az ő legkegyelmesebb urának és pártfogójának.

Származásod és méltóságod folytán is Tekintetes és Nagyságos Ispán úr, minden megbecsülésre és tiszteletre méltó pártfogóm. A soproni Lackner Kristóf, mindkét jog doktora, a minden halandóba beoltott hazaszeretetből (amely a legnagyobb dolog) könnyed stílusban, az ékesszólás mestereinek szóvirágait és cifra beszédét mellőzve, megírta hazájának, azaz Sopronnak dícséretét. Midőn patrónust és erős pártfogót keresett, egyetlen nagyobb, jelesebb és mindenkinél előbbre való oltalmazó sem akadt, aki kívánságának és ízlésének egyaránt úgy megfelelt volna, mint igen tiszteletre méltó, nagyságos uraságod. Ezért, legméltóságosabb Ispán uram, ezt az aprócska, és csekély irodalmi ajándékot oltalmadba adja, helyezi és ajánlja, hogy ezzel minden irigykedő nyilai és mardosásai ellenére, mintegy védszárnyaid árnyékában, emelt fővel (ezen felhatalmazó levéllel, tudniillik Nagyságos különleges kegyelmével és jóakarásával felékesítve) tekinthessen körbe, és nehogy azok, akik — hiába irigykednek az irigyek! — hiúz szemekkel valamiképpen ártani igyekeznek, vagy befeketítéssel meg akarják gyalázni, kárt tegyenek benne és rossz híret költsék. Azt mondhatnák néhányan: amit nyilvánosságra hoztak, arról nyilvánosan szokás véleményt mondani — de mivel ez időközben az egyenes útról, ti. a helyes, igaz és jó ösvényről tévútra tér, ezért a Tekintetes és Nagyságos úr pártfogásáért esedezik. Ki ez a soproni szerző, kérdezd, Nagyságos pártfogóm? Minek is részletezzem, hiszen az alulírott szerző által előrebocsájtott ajánló sorokból könnyen kiteszik, ezért nem kívánok jobban semmilyen más pásztori botot, mint nyilvánvaló műveltségemet. Nem feledkezem meg az általad véghezvitt tettekről sem, nem kerüli el figyelmemet, hogy eddig Sopron vármegye legfőbb oltalmazója voltak, és a tudósok, valamint Ócsászári és Királyi Felsege hívei iránt atyai vonzalommal viseltetsz. Mindenekelőtt ezek az okok készítettek arra, hogy legkegyelmesebb Méltóságodnak címezzem ezt a kis beszédet, amely nem kell hogy nevetség és megvetés tárgya legyen, pusztán azért, mert rövidke munka, amelynek ékesítésére a házi teendők és a közügyek, s még ki tudja miféle záruk és akadályok miatt nem sok

nap jutott. Annál is inkább, mivel munkám csekélysege sok tekintetben megfelelő arányban áll Nagyságod jóindulatával, akárcsak Dionysius esetében, aki a kertésznőtől még a rózsát is szívesen fogadta. Ég veled, Nagyságos férfiú, kegyesen és jószándékkal, a szigorú ítéletben mértékletességet tanúsítva fogadd ezt az adományt, mert ez az én ajándékom. Isten, akitől minden jó származik, őrizze és védje meg szerencsésen Tekintetes és Nagyságos Uraságodat minden hozzátartozója számára a nesztori korig, a Hazának hosszú és édes napjaira, és számomra is sokáig, a szőlőtő és fügefá árnyékában.

A Tekintetes és Nagyságos Úr legodaadóbb szolgálja,
Lackner Kristóf, I. U. D.

[fol. 98r]

BESZÉD

melyet Sopron szabad királyi város dícséretéről írt Lackner Kristóf soproni városbíró, és 1612. június 11-dikén, az évforduló napján adott elő Sopronban, a Soproni Nemes Tudós Társaság tagjai előtt.

Nem tudom, miféle bájjal ígéz mindenkit a szülőföld — tiszteletreméltó, kiváló, nagyméltóságú, igen tudós és emberséges társ uraim —, és miért van az, hogy nem enged megfélemlenünk róla. Nem tudom, valójában miként került bele a köznapi beszédbe ez a sokat hangoztatott igazság: „a legnagyobb hazaszeretet” — az, amiről az ékesszólás zászlóvivője, Cicero a *Törvényekről* írott művének második könyvében¹ [fol. 98v] világosan kifejti, hogy úgymond: „a hazáért meghalni, néki magunkat mindenestül átadni, mindenünket beléje helyezni, és magunkat mintegy számára feláldozni tartozunk.” Ebbe a gondolatba bizonyára mélyen beleágyazza saját véleményét is, és a napnál világosabban tárja fel mire nem késztet a szeretet, mikor ugyanő így szól: „dícséretreméltó, aki a hazáért vállalja a halált, s aki megmutatja nekünk, hogy a haza kedvesebb számunkra, mint önönmagunk.” Ez az, amit a legszentebb Iustinianus császár *Institutio*-jában,² a *Gyermekek feletti gyámkodás és gondnokság*

1 Cicero, *de legibus* II,2

2 Iustinianus, *Institutiones* I,25. praef. — Lackner egy külön kötetben is foglalkozott a császár jogi munkájával: *Quaestiones Iustinianae e Sacratissimi Imperatoris Iustiniani Institutionum libris IV.* Francofurti 1617. (RMK III, 1188).

alóli felmentési kérelmekről szólva, a fenti kérdést tárgyalva olyannyira megerősít, hogy kijelenti: az, aki az erények utáni törekvéstől és a hazaszeretettől vezetve halt meg, valójában dicsőségében tovább él — ezekkel a szavakkal: [fol. 99r] „mert akik az országért haltak meg, azok dicsőségben örökké élőknek tekintendők.” Ugyanezt állítja Aristoteles is a *Politika* második könyvében,³ s végül a pogányok közül Tullius is ugyanezt erősíti meg a kilencedik *Philippicában*,⁴ mikor azt javasolja, hogy Servius Sulpitius dicsőségének megörökítésére — aki legátusként az Antoniushoz küldött követségben vesztette életét — állítsanak szobrot.

Mondhatná valaki: a legnagyobb hazaszeretetet az, ha életünket feláldozzuk és a halált választjuk. Node kik azok, akik ebben példát szolgáltatnak az utókor számára? Az athéniak közül Lakedaimoniosz, Ariszteidész, Phókión, Themisztoklész és Démarathosz⁵ — a rómaiak közül: Collatinus, Camillus, Tarquinius Rutilus, és még ki nem?⁶ [fol. 99v] Ők, noha bosszúállásra is alkalmuk lett volna, valamennyien békésen túrték hazájuk törvénytelenégeit, ugyanezért a hazáért. Óh, mire nem késztet a hazaszeretet! Nem tudom, miféle bájjal ígéz mindenkit, hiszen a fent nevezett, hazájukat hőn szerető hősöket sem az „átkozott aranyéhség”,⁷ sem diadalmenet, sem babérág, sem arany-, fali-, tengeri-, ostromi-, vagy tá-

3 Lackner hivatkozása téves, mert Arisztotelész a jelzett helyen nem foglalkozik e kérdéssel.

4 Cicero egész beszédét ennek az ügynek szenteli. Severusnak a *rostrumon* akar szobrot állítani, mivel az egy igen fontos államügyben eljárva vesztette életét (*vitam amiserit in maximo reipublicae munere* Phil. IX, 7).

5 Ugyanez a felsorolás szerepel a *Corona*-ban is (p. 33), ahol külön is kiemeli Themisztoklész szerepét: *Quod magis est, Themistocles deleteria, venenosa, et noxia medicamenta hausit, ac satius esse duxit mori, quam Persarum Regi, a quo non levibus beneficijs dotatus et exceptus fuit, opem et auxiliatrices manus ad bellum contra patriam porrigere, quamvis per omnia propter tot et tanta collata beneficia, in benefactorum huncextreme ingratus exiterit.*

6 A felsorolásban Collatinus és Tarquinius egy személy: Lucius Tarquinius Collatinus, Collatia uralkodója, Brutus consultársa. Egyébként ugyanezek a nevek szerepelnek a *Corona* fentebb idézett helyén is, külön kiemelve Camillust: *Nam Camillus emeritus, et patriae alias gratus, levi de causa vulgi ingenio instabili in exilium pulsus, nihilominus condonatis omnibus, patriae, a qua summis iniurijs afficiebatur, in maximis angustijs opem tulit, et in auxilium contra hostes venit, quibus expulsis, Patriam in integrum restituit.*

7 Vergilius, *Aeneis* III, 57

bori koszorú⁸ nem vezette erre, csakis a hazaszeretet! Hisz' Themisztoklész mindezekről lemondva, páratlan hazaszeretetétől vezéreltetve, inkább akart a méregpohártól meghalni, mint a perzsák királyának tanácsára és segítségével (aki csodálatraméltó jutalmakkal, tisztségekkel, címekkel, megkülönböztetett szeretettel és kedvezésekkel karolta volna fel) [Jól. 100r] házi istenci és hazája ellen támadást indítani, lett légyen az bármilyen hálátlan is vele szemben.⁹ Ugyanezt cselekedte Camillus is, ez a hazáját hőn szerető, kiváló polgár, akit bár számkivetésre küldtek, még ott is arra törekedett, hogy — megfélelvezve az őt ért sérelmekről — végveszélyben levő hazájának segítségére siessen,¹⁰ mitsem törődve bármiféle viszonzással, vagy a kitüntetések dicsőségével. Azt mondom, hogy a hazaszeretet vezette őket, egyrészt mert a természet sugallatára, önként cselekedtek, másrészt mivel az arra érdemesnek illő jutalom, a hazával szemben érdemtelennek pedig illő büntetés volt kiszabva — mert ahogy Theophrasztosz mondja: a dolgok leghűségesebb őrizői a jutalom és a büntetés —, s úgy vélem, az asszírok is emiatt tisztelték a jutalmazást és büntetést istenek gyanánt. Ennek a vélekedésnek alátámasztására számtalan [Jól. 100v] példát hozhatnék fel, melyek egyöntetűen azt célozzák — mint ahogy minden folyam is az óccánba ömlik —, hogy meggyőzzenek arról: legfőbb dolog a hazaszeretet. De hogy végül is miféle bájjal igéz mindenkit, módjával s egy kissé érintettem ugyan, de mégiscsak azt kell mondanom, amit fentebb: nem tudom miféle bájjal igéz mindenkit a szülőföld, és miért van az, hogy nem enged megfélelveznünk róla.

Ezért, tiszteletreméltó, kiváló, nagyméltóságú, igen tudós és ember-séges társ uraim, nem kell abban semmilyen csodát látni, hogy újból

8 Ezek római hadi kitüntetések voltak. A szerző a *Corona*-ban (p. 28-31) részletesen beszél itt felsorolt változataikról. *Obsidionalis: quae obsidione feliciter soluta dabatur, ubi obsessos ope vel consilio quis servasset, liberassent. Civica: quae illi imponebatur, qui ceterum Romanum in proelio vel pugna servasset, ex glandifera arbore, et aureis atque argenteis. Muralis vel vallaris: qui primi in hostium muros irrupissent, vel eos conscendissent. Castrensium sive vallaris: (mint fent). Navalis, classica: navum rostris distincta — qui primum valida et strenua manu in navim hostium ac adversariorum insiliret.* Tertullianus egyébként *De corona* c. művében keresztény szempontból élesen elítélte e kitüntetések használatát.

9 Lásd. az 5. jegyzetet. A történetről részletesen beszél Plutarkhosz: *Themisztoklész életrajza*, 31.

10 Lásd. a 6. jegyzetet. A két hős párhuzamba állításának oka Plutarkhosznál keresendő, hiszen a *Párhuzamos életrajzokban* Themisztoklész és Camillus együtt szerepel. (Az utóbbira lásd. *Cam.* 12. fejezettől.)

szólásra emelkedtem a Soproni Nemes Tudós Társaság e székhelyén, mely számotokra oly igen kedves, s amely egyben az enyém is.¹¹ Elhatároztam, [fol. 101r] hogy a haza iránti szeretetemet — mintegy árnyképpel — a mások iránti megbecsüléssel fejezem ki,¹² mert amiközben más előjárók fáradoznak, s nemde akik a szellem áldásaiban nem részesültek annyira, ugyancsak megfeszítik testi erejüket, ne szabadjon nekem se nyugodnom (ez egyenesen főbenjáró vétek volna), hiszen amíg mások veszélyben forognak és fáradoznak, mi sem nyugodhatunk, akár a fent említett, hazájuk jótevőinek példája alapján sem. Sőt, saját törekvésemet, munkámat, a haza iránti szeretetemet a híres kynikus filozófus, Antiszthenész tanítványának példájára és törekvése szerint bizonyítani akarom és az anyatejjel, vagyis a hazával eltöltekezve anyámat, azaz hazámat nem fogom lábbal tiporni. Ez a Diogenész ugyanis, mikor látta az athéniak szeretetét, és buzgó törekvésüket annak megvédelmezésére [fol. 101v] az ellenség támadásától való félelem közepette, s hogy mindenki a falak megerősítésével és védelmezésével van elfoglalva és lázasan tevékenykedik, miközben ő filozófiai tanulmányaival senkinek sincs hasznára, és egyetlen athéni sem keresi meg — nehogy a végveszélyben egymaga bölcselkedjék, vagyis úgy tűnjék, hogy amíg ő saját tanulmányaiba mélyed, a polgárság közös érdekeit elhanyagolja, hordóját, amelyben lakott, szüntelenül fel s alá gurította, hogy mint mondtam: ezzel bizonyítsa segítő szándékát az athéniaknak, hátha valahol hasznát vennék munkájának és segítségének. Ezért az athéniak, akik észrevették őszinte jószándékát, s a haza iránti buzgólkodását, [fol. 102r] a filozófus iparkodását igen nagy szolgálatnak és jótéteménynek tartották, s mindegyre dicsőítették azt emlékműveiken és írásaikban.¹³ Ki is lenne közületek, aki e nagy filozófus igyekezetét helytelenítené, vagy az athéniak Diogenész iránti jóakarátát, kegyes hajlandóságát, és (a viharos időkben) tanúsított őszinte támogatását velem együtt ne dicsérné? Minthogy ő erejéhez mérten megtette a derék férfi kötelességét, azok a hálás emberek jószándékát mutatták meg: ez az, amit mindkettőjük részéről méltányolni

11 Az ülést a Fő téren levő polgármesteri rezidencián tartották meg. Ebben az időben itt volt a Társaság könyvtára is.

12 Az „árnyképpel” Platon barlanghasonlatára utal. Az igazi hazaszeretetet, mint *idea*, a gyakorlatban a felebaráti szeretetben nyilvánul meg.

13 Lackner itt sem idézett pontosan. A történet forrása ugyanis Lukianosz: *Hogyan kell történelmet írni?* 3. fejezete — csakhogy ott nem Athén, hanem a makedón Philipposz ostromolta Korinthosz szerepel.

kell, nem pedig elutasítani. Törekvésükkel minden józanul gondolkodó ember méltán egyet kell értsen, hiába irigykednek az irigyek. Ilyenformán joggal jutottam ugyanerre a véleményre — tiszteletreméltó, kiváló, igen tudós és emberséges [fol. 102v] társ uraim —, s én is megkísérlem, hogy hazám iránti szeretetből, s mindenünnen származó példákat emlékezetembe idézve szerfelett kedvelt székhelyem, Sopron iránti odaadásomat — bízván lelketek legteljesebb egyetértésében — így vagy úgy nyilvánítsam. Akár azért is, mert akik megpróbálták a hazát valamiféle törekvéssel jószándékúan előmozdítani, megtisztelni, és a köz gyarapításával jobb irányba vezetni, azok legelsősorban minden dicsérendő dolog és cselekedet szerzője és elindítója, ISTEN, valamint a Tízparancsolat és a Szentírás iránt nyilvánították ki illő engedelmességüket és jámborságuk jelét. Másoknak ugyanehhez az életformához nyújtott biztatást, nehogy azokat, akik kereszténységükkel [fol. 103r] büszkélkednek, és keresztény szokásokat követnek, alábvalóbbnak tartásák azoknál, akik pogányok voltak, s akiknek a hazaszeretetlenben szerzett dicsősége — bizony szégyen ez ránk nézve! — mint az esthajnalcsillag, úgy emelkedik és tündöklök ki a többi csillag fénye közül, mitöbb, még meg is előzi azokat. Ugyanez derül ki Cicero szavaiból is: „mindazok számára, akik megmentették, megsegítették a hazát, és növelték határait, külön hely van kijelölve az égben, ahol boldogan élvezhetik az örökkévalóságot.”¹⁴ Ezt kívánja előírt kötelességünk, és maga a természet is, hiszen ugyancsak Cicero mondja a *Kötelességekről* írott művének első könyvében: „Nemcsak magunknak születtünk, életünkre részben a haza, részben barátaink is igényt tartanak”.¹⁵ Sőt azt is ki meri jelenteni, hogy „senki sem képes a hazának illő módon hálát adni, még akkor sem, ha az életét áldozza fel érte.” Ez az ékes beszéd teljesen [fol. 103v] egybevág az Isteni Törvény szövegével: „Ha mindazokat megcselekedtéték, amik néktek parancsoltattak, mondjátok hogy haszontalan szolgálk vagytok”¹⁶ — az a mondás a hazáért való jelen fáradozásunkról, emez pedig a jövődöbeli dicsőségről szól. Kétséges számomra, hogy vajon ezzel a művemmel nektek és hazámnak egyformán kedves szolgálatot tesztek-e, s a haza dicséretéről szólva meg tudom-e egyre inkább nyerni jóakaratókat, és

14 Cicero, *Somnium Scipionis* 13. (Havas László ford.)

15 Cicero, *de officiis* I,7 (Havas László ford.) — a mondatot egyébként maga Cicero is Platónótól idézi.

16 Lk 17,10 — az eredeti szövegben: *servi inutiles sumus*, vagyis „szolgálak vagyunk”.

kedvező fülcikre talállok-e a Nemes Társaság eme színpadán? Mivel tudom, hogy e nehéz tisztet és foglalatosságot eddig senki sem vállalta magára, felettébb nehéz feladat számomra ott fáradozni, ahol a haza javára eddig végzett ilyen irányú munkát még csírájában sem lelhetem fel. Mert hiszen mindaddig egyetlen [fol. 104r] soproni szónok vagy költő sem akadt, aki méltó lett volna a megörökítésre (leszámítva a boszorkányos ügyességgel készült, de egyszersmind üres magasztalásokkal teli dicshimnuszok szerzőit).¹⁷ Ezért — tiszteletreméltó, kiváló, igen tudós és ember-séges társ uraim —, hogy részese lehessen az örök dicsőségnek, s hogy a hazát gyarapítókkal, szeretőkkel és megvilágosítókkal együtt méltónak tartsanak a boldogok helyére,¹⁸ ahol tudom, hogy a haza ezen polgárainak és mecénásainak biztos, örökkön fennmaradó és mindenkor állandó helye van, bármiféle zárat és akadályt leküzdve, emberségeteknek egyedülálló erejétől meghatva, s a veszélyek közepette Istentől kapott méltóságokat reményében bízva, nem szégyellek titeket én félig-meddig barbár dadogással üdvözölni. Mert dicső és derék dolog kitépott nyelvel is porondra lépni, és pusztá bólíntgatással is a haza javán [fol. 104v] munkálkodni.¹⁹ Én, aki feltett szándékom szerint nagyobb horderejű témába fogok, és — szívemből szólok — olyan viharos szelekre és hullámokra bíztam rá magamat, hogy ha a derült idő, vagyis derűs arcotok jóindulata, és testvéri hajlandóságotok nem kel védelmemre, féltő, hogy megkezdett művem kellős közepén vagy elszégyellem magam, vagy e szónoklatomhoz kiválasztott helyről, valamennyiőtök egybehangzó véleményétől kísérve, csúfságra kárhoztatva kell eltávoznom.

Mert ha lelki szemek, a látás eszközei, észreveszik nehezteléseket, elsötétülnek, s egyre sötétebbek lesznek. Ha viszont látják méltóságokat, és párját ritkító műveltségeket, tüstént elhomályosulnak, s végül, ha ezt az [fol. 105r] évfordulónk napjára összesereglett nemes gyülekezetet szemlélik mindenütt (ahol semmi sincs, ami ne lenne ízléssel

17 Ez alatt nyilván a szenátus tagjaihoz írott panegyricusokat érti. 1610-ben Hartlieb György kőszegi prédikátor verselte meg a tanács 12 tagját (RMNy II,999), majd alig egy évvel a beszéd elhangzása után a Sopronban tanító Kőszegi Székér Mátyás jelentkezik hasonló kötettel (RMNy II,1056). Lásd.: Kovács József László: Irodalompártolás a reneszánsz Sopronban. MKSz 1977/2, 170-171.

18 Itt visszaül Ciceró előbbi mondatára, lásd. 14. jegyzet.

19 „Kitépott nyelvel”, vagyis úgy, mintha beszélni sem tudna. Ennek ellenére ő mégis vállalja, hogy fellépjen a társak előtt a porondon. (Ugyanerre a *theatrum* szót is használta).

csiszolt, választékos és egyértelmű, műveltségtől ékes és az eleganciának minden stíluseszközével felruházott), engem különösen vaksinak, sőt fél-szeműnek mutatnak — hacsak irántam tanúsított különleges jóindulatotok sértetlen nem marad, arcotok pedig derűs; mindenkivel szemben, aki a haza iránt jószándékkal viseltetik. De effelől semmi kétségem sincs. És ha műveltségetek és méltóságotok nyilvánossága előtt mégsem elég ékesen szólnék, nem hiszem, hogy akadna közöttetek oly szigorú ítész, aki e hazámról szóló művet (mivel ha bölcs a törekvés, a szív nyitott, gyengeség nem állhat a tettek útjába) neveltség tárgyává tenné. Magyarázatok tehát jóindulattal, tudós uraim és kedves tagtársaim! S mivel megígértem, hogy Sopron **[fol. 105v]** dícséretéről boldog örvendezéssel fogok szólni, méltán teljesedik be ez a hozzám méltatlan ígélet. De legalább annyira távol álljunk attól, hogy kitűzött témámat hibásnak lássuk, mint hogy különösebben dícsérjük azt. Nem is azért teszem mindezt, amiért Iszokratész, akiről azt olvashatjuk, hogy egyetlen beszédéért 100 talentumot kapott Nikoklész királytól,²⁰ hanem egyes-egyedül a ti irántam tanúsított páratlan emberségetekért.

Köztudott, hogy a híres és kiváló dícsérő beszédek mindenekelőtt a következőket tartalmazzák: a hatalom régi időkben elnyert kiváltságai, ti. hogy milyen város kinek az uralma alatt áll, kinek tartozik engedelmességgel és kinek kell őt oltalmaznia; gazdagságának mértéke; levegőjének és éghajlatának egészségessége; fekvése; környékének tulajdonságai; közügyeinek **[fol. 106r]** igazgatása; földjeinek termékenysége; élelemben, áruban s más egyéb, evéshez-ruházkodáshoz feltétlen szükséges dologban való bővelkedése; falainak és bástyáinak ereje és nagysága; lakóinak száma; a mellette folyó patakoknak és folyóknak hasznosíthatósága; polgárainak méltósága, tetteiknek dicsősége, s még mi minden nem? Ha mindezek a követelmények szükségesek, s mint tartják, elsődlegesek is, mit tehetnék én, aki ezen a tengeren hajózva szélnek fordítottam vitorláimat, mit válasszak ezek közül, mivel elégíthetném ki várakozó kíváncsiságotokat? — tanácstalan vagyok. Ám, ha szabad a kicsivel összemérni a nagyot, s tegyük fel hogy szabad, s én meg fogom mutatni, hogy ami másutt a legnagyobb bőségben **[fol. 106v]** található, az Sopronban kevésbé, vagy csak közepes mértékben van meg, fogadjátok jószívvel — s ha mindezeket elétek és hazám elé tárom, a halhatatlanság

²⁰ Iszokratész a 2., 3. és 9. beszédét írta a ciprusi Szalamisz királyához, Nikoklészhez.
Vö.: Plut. *Mor.* 836 E — Phil. *vit. soph.* I, 17.

dicsősége miatt fogom lejegyezni, s kiadásaim és bevételeim számadáskönyvével együtt²¹ megszentelt oltárotokra helyezem majd, amint azt már elmondtam, s újra elmondom: nem kisebb dicsőséggel a ti jóakaratótoknál, kiváló férfiak.

Megkezdett munkámnak legfőbb terhe és nehézsége abban áll — Társaságunk Nemes Koronája -, hogy keveseket, sőt szinte senkit sem találni, akik Sopron városának hírnevét, alapítását vagy fekvését bármely módon megörökítve az utókorra hagyta volna, s ebben a dologban segítségemre lett volna virrasztásával és halhatatlanságával. Így arról beszélni, aminek eredetét élő ember nem látta, *[fol. 107r]* különösen nehéz feladat, de sokkalta nehezebb és tisztességtelenebb sosem látott, s ránk nem hagyományozott dolgokat kitalálni e témához, és a valóságban törtéteken túl olyasvalamit is leírni, amit jobb lett volna elhallgatni. De minthogy a kocka el van vetve, Sopron múltjáról egyszerűen és világosan, minden lármakeltés nélkül csak annyit mondhatok, hogy az nem fiatal, hanem igen ősi eredetű. Ezt akár abból is könnyen kitalálhatjuk, hogy ősi múltjának emlékei mindenütt fellelhetők, nemcsak a házak építményeiben és alapozásaiban, hanem kint a szántóföldeken, szőlőkben, réteken, legelőkön is, ami kétségtelenül arra mutat, hogy Sopron egykor híres helység volt, mivel számos igen fontos erre mutató jelből ezt a következtetést vonhatjuk le. Ha megnézed a márványkőbe vésett feliratokat, ha a falak gyűrűjét, *[fol. 107v]* vagy akár az épületek falait szemléled, íme, a héber törvényeket is ott láthatod;²² s ha emellett a rómaiak tetteit vágyod kikutatni, imhol a városházán — csakúgy mint másutt — megtalálhatók a római emlékek, szépen kőbe vésett latin betűkkel.²³ Ha római pénzeket keresel, nemcsak bronzból és rézből, hanem még ezüstből valókat is találhatsz, s még mi mindent nem? Ősi múltunk dícséretéhez

21 Értsd: amit én, mint polgármester tettem a városért, s amit ti ebben nekem segítettek.

22 Nyilván a mózesi kőtáblák szokásos ábrázolására gondol, de ilyen nem maradt fenn. Az egyetlen, általam ismert héber felirat az ózsinagóga falának DK-i sarkában van beépítve, és a zsinagóga alapítóinak nevét tartalmazza. Lásd.: Dávid Ferenc: A soproni ó-zsinagóga. Bp. 1978. p. 34., 4. kép.

23 A nevezetes Anicis-feliratról van szó (CIL III, 4252 — RIU I,197), melyet először Wolfgang Lazius írt le 1548-ban megjelent könyvében (*Dissertatio de coloniis Romanorum in Pannonia*). A sírkő minden valószínűség szerint 1532-ben, a várárokmenti Bolásdogasszony-templom lebontásakor kerülhetett elő. Ma már csak az a másolata van meg, amit az 1676-dik évi tűzvész miatt olvashatatlanná vált eredetiről készítettett a szenátus. Vö.: Gábler D.: *Arabona* XI (1969), p.20., nr. 11.

még inkább idekíváncsozik az, hogy akár a parasztok szántják ekéjükkel a föld rögeit, akár a szőlők gödreinek kiásására van gondjuk a derék szőlőműveseknek, időről-időre sírokra bukkannak, melyekben római feliratos agyagmécsesek és csontokat őrző üvegedények egyaránt találhatóak. Ez is világos bizonyítéka annak, hogy Sopron (*Sempronium*) nyilvánvalóan a bölcsnek nevezett Semproniustól veszi eredetét,²⁴ mert ő Rómából kolóniákat [fol. 108r] telepített ide — aminek jelei kétségtávol ezek és a hasonló dolgok. Ha ezek után rátérsz magára a városszerkezetre, a falak formájára, a tornyok elhelyezésére és alakjára, ezeknek régisége a legelső pillantásra is szembeötlő lesz számodra.²⁵ Ezt azért mondom, hogy meggyőzzek benneteket a város igen ősi eredetéről, mertha csak ilyen amolyan régiségét akarnám bizonyítani vagy felkutatni, könnyű dolgom lenne, hiszen nyilvánvaló módon bizonyítja azt a városházán őrzött kiváltságok tömkelege, melyeknek betűi, írásmódja olyan, hogy alig, vagy egyáltalában nem lehet elolvasni.²⁶ A címereket és pajzsokat szemlélve csaknem olvashatatlan betűket találsz rajtuk, melyekről azt tartják, hogy korunkban, a mi számunkra semmire se jók, de csodálatosak.²⁷ Ugyanezt

24 Az azonosítás először Ortelius *Thesaurus geographicus*-ában bukkant fel, s a soproniak körében olyan népszerű lett, hogy alátámasztására a Hátsókapunál egy hamisított sírkövet is befalaztak a következő felirattal: *Gaius Sempronius Secundinus Norici et Pannoniae Superioris Propractor, Urbis Semproniensis fundator*. A legenda erősen tartotta magát még a XVIII. században is. Vö.: Récei Viktor: Sopron neve és a sopronmegyei római feliratok. Sopron 1887., 7-19.p.

25 A régészeti kutatások is igazolták, hogy a középkori városfalak római alapokon épültek fel. Lásd.: Póczy Klára: *ArchÉrt* 94(1967), 145. skk. — Holl Imre: *ActaArch* 1979, 110-118.

26 Sopronnak valóban rengeteg kiváltsága volt. Ezeket felsorolja Dobner Ábrahám Egyed is, Lackner emblémáiról írott disszertációjában (*Curriculum vitae*, p. 94-97.) Ugyanakkor figyelemreméltó Lacknernek azon utalása, hogy az oklevelek többségét az ő korában már nem tudták elolvasni!

27 A latin szövegben szereplő *scutum* téglalap alakú pajzsot jelent, amelyhez hasonlók a bécsi polgári fegyvertárban maradtak fenn, éppen Mátyás idejéből (1485-1490). Ezeket a vászonnal bevont fa díspajzsokat temperával és ezüsttel festették ki. Néhány gótikus minusculával írott köriratot a mai napig nem sikerült megfejteni! Lásd.: *Das Wiener Bürgerliche Zeughaus* (Ausstellungskatalog). Wien 1977. Kat.-Nr. 181., Abb. 13. 1631-ben Kopcsányi Pap Márton jegyezte fel, hogy Sopron város tulajdonában volt egy azóta II. Ferdinándhoz került pajzs, a következő felirattal: „Sancta Dei genetrix Maria interpalla pro rege Matthia.” Egy a párizsi Musée d'Artillerie-ben őrzött díspajzsban ugyanezt olvashatjuk azzal az eltéréssel, hogy ott a *sancta* helyett az *alma* szerepel, pontosan úgy, mint Lackner szövegében.

mutatja egy halom igen ősi [fol. 108v] nyíl is.²⁸ Íme, itt található a városháza épületében I. Mátyásnak, a magyarok legyőzhetetlen királyának színes jelvényekkel és arany betűkkel díszített, meglehetősen szép pajzsát, melynek oldalán a következő, arany betűkkel szépen felírt mondás olvasható: „Istennek tápláló szülőanyja, Mária, járj közben Mátyás királyért.” Magyarország eme leghatalmasabb királya olyannyira kedvelte és szerette ezt a soproni hazát, hogy nem átalott tőle 20 aranyat kölcsönkérni, miután arról kötelezvényt adott, amit ezen felül — megerősítés végett — saját kézi pecsétjével is ellátott.²⁹ Mindezek (mellőzve az ősi múltnak számtalan más, nem kevésbé nyomós jelét és bizonyítékát) [fol. 109r] egyértelműen és világosan tanúsítják, hogy öreg hazánk nem áll az utolsó helyen, és — minthogy senki elől nem akarja elragadni a dicsőséget, de a maga helyét sem akarja átadni egy nála alábbvalónak — meg van elégedve a sorsával. Ki gondolná, hogy ez Sopron első számú ékessége?

Másik, nem kevésbé lebecsülendő díszje az a királyi hatalom, melynek engedelmeskedik mint szabad királyi város, ami peres ügyeivel és fellebbezéseivel a tárnoki törvényszékhez, továbbá a királyi táblához tartozik. Sopron, a Magyar Királyság tárnoki törvényszékhez tartozó, többi szabad királyi városai között középszerű helyet foglal el. Annyi dicsőség s tisztesség származik minden sopronira abból, hogy szabad városban látta meg a napvilágot, és hogy a királyi korona védelme alatt él, hogy csakis a hitvány ember nem tartja ezt nagyra [fol. 109v] és nem büszkélkedik vele. A szabadság ugyanis felbecsülhetetlen érték. Tehát a régi szokásjog és a kiváltságok alapján a szabad város szabad királyi hatalom alatt áll. A királyság szabadságát azzal az egy esettel fogom bizonyítani, hogy Ulászló, a magyarok hatalmas királya, mikor az Úr 1504. esztendejében gutaütés

Feltételezhető tehát, hogy itt Kopcsányi leírása a téves, és a párizsi pajzs azonos a sopronival. (lásd. B. Kovács Péter: Matthias Corvinus. Bp., 1990. p. 192)

28 Az íjgyártó mesterek soproni *progner* elnevezése azt jelenti, hogy ezek elsősorban nem számszeríjak, hanem — legalábbis a XIII-XIV. sz.-ban — jobbára kézi íjak (*Bogen*) készítésével foglalkoztak. Az ehhez tartozó nyilakat pedig a nyílfaragók (*pheilschiffter*) készítették, akik a XV.sz.-ban a városháza föladszintjén dolgoztak. Nagy valószínűséggel tehát tőlük maradtak ott ezek a régi nyílveszők. Vö.: Gömöri János: Számszeríjhoz tartozó csontfaragványok. *SSz* 1977, 140-149. — Mollay Károly: A három középkori városháza. *SSz* 1977, 238.

29 Mátyás kötelezvénye ma is megvan a levéltárban, de nem 20, hanem 2000 aranyforint-ról szól, ami azért tetemes különbség! (Kiadta: Házi I/5, 168.)

miatt már amúgy is hasznavehetetlenül és kormányzásra képtelen állapotban visszavonult volna, és Magyarországot a Római Királynak átadva egyetlen leányát Miksa király unokájával jegyezte volna el, Magyarország előkelői és főméltóságai megakadályozták ebben, és egyedüli tanácsadónak a nagy István gróf fiát rendelték melléje, ahogy Linturius írja kronológiai művének mutatójában, az 1504. esztendőnél.³⁰ Hasonló példák kéznél lennének a mi korunkból is, [fol. 110r] de ezeket nem célozom taglalni, mivel a nyilvánvaló dolgoknál nincs szükség bizonyításra, vagy példák és törvények mellékelésére és közbevetésére. Így tehát ISTEN nem lebecsülendő ajándéka az — hiszen egyedülálló kegyelméből adódik —, hogy egy kiváló birodalom királya alatt, szabad királyságban élhetünk, és szabadságunkról híres polgároknak tartanak minket, s hogy jogainknak — úgymint teljhatalomnak és pallosjognak — örvendhetünk, azzal élhetünk. Hisz' a király dolga a háborúkat elkerülni, az ellenség támadását megtörni, annak szándékát megghiúsítani, a viharok szelét a szavak kiterjesztett vitorláival elkerülni — s mindezt a király tudja, mert akarja; akarja mert tudja; tudja mert nem hiányzik hozzá ereje; s az erők nem vonakodnak segítségére sietni, mivel így rendelte el a Rend és a Legmagasságosabb Akarat („minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak”, Szt. Pál a Rómaiakhoz, 13. fej.). Az isteni elrendelést pedig a jó családfőnek — amilyen valójában a legjobb fejedelem [fol. 110v] és király³¹ — nem szabad és nem is szokás figyelmen kívül hagynia. Méltán örvendek tehát minden sopronival együtt a város jelenlegi szabad státusának, s azért fohászkodom, hogy ezt valamennyien örökre hálaimánkba foglaljuk, minekutána először helyt adtunk az Isteni Felség, valamint Hazánk üdve és dicsősége magasztalásának.

30 Werner Rolewicz *Fasciculus temporum* c. igen népszerű művét (CIH 2962-2979) Johannes Linturius egészítette ki 1514-ig, s a kettő együtt jelent meg Caspar Pistorius kiadásában: *Rerum Germanicarum Scriptores*. Tom. II. Frankfurt am Main, 1584. Lackner minden bizonnyal ezt a kiadást ismerhette.

31 A *princeps* mint *pater familias* gondolat már Arisztotelésznél is felbukkan (*Politika* I,12. 1259a) s kedvelt gondolata a barokk királytükör-irodalomnak is (vö. Guevara: *Horologium principum*. lib.I.cap. XXXVI.). A tétel így jelentkezik a *Corona*-ban (p. 71.): *Bonus Princeps, quia caput est servorum, non secus in suos affectus esse debet cives, quam optimus paterfamilias in liberos, quos charos habet vel familiam aliarum suarum propriam (...). Quia Regnum nil aliud est quam magna familia: et Rex bonus nil aliud, quam liberorum plurimorum pater.*

Harmadik szempontnak gazdagságának és vagyonának mértékét mondtam, amely — minthogy itt igen szűkösön, s hogy úgy mondjam, módjával van jelen — nem resteltem ezt a témát is csak szűkösön és módjával érinteni, mivel a nemlétező dolgoknak nincsen minőségük, s ahol pénz nincs, ott kincstár sincs, de mégha volna is, nem lenne éppen dícséretes dolog sokáig leragadni a gazdagság magasztalásánál. Mert a munka szerzi a vagyont, a szorgalom megszilárdítja, az egyetértés gyarapítja, a henyélés elveszíti, és:

[fol. 111r] Jól megfér a vagyonnal ostobaság s laza erkölcs,
És sok üres fecsegés, restséget mi tenyész.
Sardanapallosi fényes pompa puhítja a testünk,³²
sóvár torka után részeg jár a nyomán.
Ám aki azt hiszi, hogy boldogság élni ezekkel:
méltán hordja magán Midásnak füleit.³³

Nyilvánvaló persze, hogy a gazdagságot — mint a Magasságos Isten kegye áldását és ajándékát — éppen azért nagyra kell tartani, s ha a megfelelő szükségletek számára tartják azt fenn, s nem származik belőle visszaélés, vagy a szomszéd lebecsülése, én is dícsérem ezeket a javakat. Ezért csak módjával kell vágyani mindenre, ahogy Cicero mondja: „sokan lenéznek a gazdagságot olyanok, akik kevéssel megelégedve szerény életmóddal beérik”.³⁴ A tisztségeket pedig, melynek bírvágya némelyeket valósággal lángra lobbant, igen sokan annyira megvetik, hogy semmit azoknál hiábavalóbbnak, vagy könnyelműbb, dolognak nem tartanak. Ugyanő másként a *Laelius*-ban: **[fol. 111v]** „úgyszintén igen sokan vannak, akik semmire sem becsülik mint azt, ami mások szemében csodálatra méltó”³⁵ — továbbá ugyanő a *Kötelességek* első könyvében: „hajszolják a gazdagságot, részben hogy kielégíthessék életszükségleteiket, részben hogy a gyönyöröket élvezhessék”.³⁶ Ez utóbbit a mi gazdagságunkra nem lehet vonatkoztatni, mivel az oly szűkös, hogy csupán a szükségletekre történő felhasználása a fényűzés és visszaélés minden útját-módját kizárja, hiszen a haza védelmére szükségszerűen fordított kiadások tömkelege

32 A dúsgazdag asszír király, Szardanapallosz története Hérodotosz nyomán(II,150) vált Rómában is a luxus jelképévé (vö. pl. Mart. XI, 11,6).

33 A számfületeket viselő Midász király történetét lásd. Ovid. *Metam.* XI. 146. skk. — Pers. *Sat.* I,121 — Strabón I,3,21. stb.

34 Cicero, *Laelius de amicitia* 23. (Havas László ford.)

35 Lásd. az előbbi jegyzetet.

36 Cicero, *de officiis*, I,8

miatt — mindenfajta luxust és élvezeteket kizárva — még a mindennapi kenyér sem jut el mindenki asztalára. Bármiféle gazdagságról is beszélhetünk itt, az nem uzsorakamatból, cselszövésből vagy ármánykodásból származik, hanem mindezt Sopron városának tulajdon ékességéből, a termékeny földből származó haszon szolgáltatja, és senki sincs aki ne tudná, vagy ne hinné el (hacsak nem pogány, vagy együgyű), hogy a gazdagság megszerzésének e módja egyes-egyedül minden jó alkotójának, ISTENNEK [fol. 112r] áldásából ered. Mi tehát ISTENNEK azért az atyai pártfogásáért — mivel annyit nyújt nekünk, amennyire szükségünk van — a tőlünk telhető legnagyobb köszönetet mondjuk, tanúsítjuk és fejezzük ki, mindörökkön örökké.

A negyedik szempont a levegő hőmérséklete és az égbolt tisztasága, (ami az emberi létnek nem utolsó segítője és alapja), amelyből annyira vágyjon mindenki magának, amennyire itt annak teremője szolgált azzal. Mert ritkán, vagy szinte sohasem mutatja magát ISTEN ostora, értsd: a tomboló pestis, mert a szél megakadályozza, hogy a levegő ártalmas anyagokkal fertőződjék,³⁷ ezért olyan enyhe minden, és annyira alkalmas az emberi életre.

Nem tudom, miért kellene erről a témáról hosszabban értekezni, inkább továbbmegyek az ötödik szempontra: a hely fekvésére, [fol. 112v] a könyék tulajdonságaira, és a *politeiára*, vagyis a városigazgatásra, amit ha méltóképpen kellene megvilágítani, a dícséretes kies mezejét tárnám fel, különösen ha azon javak birtokában lennék, melyek az élvezetteljes gyönyörködtetés műveléséhez szükségesek. Ám jobb, ha összevonjuk a vitorlát, mintsem hogy a viharos szelekre veszedelmesen rábízzuk azokat. De még mielőtt — miként az szokás — egyenként és külön-külön valamit mondanék ezekről, a dolog egyértelműsége és a nép megnyerése végett először általánosságban veszem elő a témát: milyen, az emberi élethez feltétlenül szükséges dolgok találhatóak meg ezen a földön, és melyek azok, amiknek csak az árnyéka van meg. Habár Sopron a

37 A középkorban is általános volt az a meggyőződés, hogy a pestis a fülledt, meleg levegőben terjed. A Payr-krónika szerint Sopronban csak 1600-ban, 1633-ban, majd 1645 és 1655-ben volt pestisjárvány, vagyis Lackner működésének idején valóban nem jelentkezett túl gyakran. Egyébként 1614-ben egy német ál-történész, Abraham Hossmann ajánlja majd a pestisről készítendő (de soha el nem készült) művét Lacknernak, mivel szerinte egy jóslat értelmében 1615-ben súlyos járvány tör majd a városra. Lásd.: Kovács József László: Hír egy XVII. sz.-i tervezett nyomtatott városi krónikáról. SSz 1964/3, 264-67.

nyomába sem érhet, s nem is hasonlítható hozzá egyenlő mértékben, egy szempontból mégis egybe lehet azt vetni Campania dícséretével,³⁸ ahol Plinius azt mondja, hogy nemcsak Ceres és Bacchus, hanem **[fol. 113r]** a szabad művészeteknek, a bölcsességnek és szerénységnek (minden erények anyjának) istennője, Pallas is küzdenek egymással a babérért és az elsőségért, mert Campania termékenysége a Földanya jóindulatából, mint valami bőségszaruból mindenben bővelkedik s mindent gazdagon áraszt, s mindennekfelett azzal dicsekszik, hogy ő raktár és tárház, ahonnan mindig bőven osztja szét ajándékait. „Ez az a hely, amely egyszersmind egészséges éghajlatnak is örvend, mely a virágok szépségétől és a rétek drágakő-zöldjétől pompázó mezőket mutat, ez az a hely, ahol napsütötte dombok, árnyas berkek, szelíd ligetek, erdőknek minden fajtája található túláradó bőségben, ahol mindenféle gyümölcs és a szőlő oly gazdagon terem, az erre-arra csörgedező patakok és források oly gyönyörűek, és mindenben akkora bőség uralkodik, **[fol. 113v]** hogy maga a Természet és a kegyes Földanya is azt keresi, vajon mely föld tudná őt felülmúlni az országban javaival és adottságaival.” A böles férfiú, Plinius, ezen a helyen nem írja le a közigazgatást, nem zengi a nemesség dícséretét, nem beszél az épületek szerkezetéről, nem sorol fel családfákat, az ősök sorát és képmásait, nem ad számot a nyereségről, egyáltalában nem dicsekszik arannyal, ezüsttel, sem skarláttal, jácinttal, sem bíborral-bársonnyal, hanem csak azzal, ami evéshez-ruházkodáshoz feltétlen szükséges dolgot a föld a halandók számára teremni szokott, s amik az emberek vágyait ezen a földön és Campania mezőin úgy-ahogy kielégítik. Így jelen tanulmányomban én sem külsőleges, hanem belső javakkal díszítem fel a hazát, jelesen a soproniak ékességének, a földnek **[fol. 114r]** szükséges tulajdonságaival, amikkel a fenti szerző is leírja Campaniát. Ha ezek után azt is megkérdeznék valaki, hogy vajon erős-e az istenfélelem, s a tiszta és igaz vallás tisztelete: ott kétség sem fér ehhez, hiszen bennünk lakozik Isten bőséges kegyelme, s Krisztus tiszta ígéje, s a szolgálat úgy van megszervezve, hogy aligha találhatnánk példát bármiféle hibára, hogy ne mondjam szervezetlenségre. Nem kevésbé erőteljesen virágzik a szabad tudományok művelése és tanulmányozása, valamint az ifjúság állandó oktatása és kiművelése, amelyek mind azt célozzák, hogy az Isten emberek iránt tanúsított kifogyhatatlan jóságát egyre jobban és jobban ünnepeljék, és hogy a társadalomnak a közügyek intézésére alkalmas

38 Plinius, *naturalis historia* III, 39-42.

magva nevelkedjék. Ez pedig nemcsak a Magasságos dicsőségét, hanem (hogy úgy mondjam) **[fol. 114v]** a Haza javát is szolgálja.

Nap mint nap, mindjárt a hajnali szürkületben a népes egyházi gyülekezet illő könyörgéseket ont nagy alázattal a kapott jótéteményekért és az örökös védelemért, majd ezután jókor reggel kiki a saját munkája felé veszi útját. A keresztséget vagy a szent gyülekezetet senkitől sem tagadják meg, aki azt kéri, vagy bünbánatot tart. Az Isteni Ige szombat- és ünnepnapokon a megengedett és törvényes szertartásokkal, valamint zengzetes karénekekkel, kellemes, szívhezszóló dallamokkal (úgy énekes, mint hangszeres zenével) adatik elő; a katekézist — az ifjú hevesességnek és tudásvágyának megfelelően — a délelőtti órákban tanítják és kérdezik vissza, s szintúgy ekkor erősítik meg a házasságkötéseket és férjhezmeneteleket is. A halálos ágyukon, végórájukban gyötrődő betegek kívánságának az egyház mindenek alapjának, **[fol. 115r]** az Igének kiszolgáltatásával tesz eleget oly módon, hogy senki sem vetheti jogosan a másik szemére a késlekedés vagy a hanyagság bűnét, hacsak nem a magáéra — s minthogy Istentől megadatott számunkra ez a megtiszteltetés, kétlem, hogy bármi is szebben, jobban vagy hasznosabban járulhatna hozzá az örök üdvösséghez, mint a Mindenek Szerzőjének örökké tartó dicsérete.

Ha hatodik szempontként a városi közigazgatást akarnám megvilágítani, mindenekelőtt azt kell mondjam: ennek a szabad városnak tanácsa (tanács alatt én az összes lakost értem)³⁹ nem ilyen-olyan módon, hanem Magyarország legrégebb királyai által engedélyezett kiváltságok ereje és védelme folytán választott testület, ami pedig a királyok és haza iránt tanúsított és kimutatott hűségük miatti egyedülálló és különleges kedvezésből adódott.⁴⁰ Hogy ez a választás hogyan, mikor és hol zajlik, másutt már leírtam a haza és az utókor jövőjéért **[fol. 115v]** hasznára,⁴¹ nehogy

39 Ez alatt talán azt érti, hogy (elvben) minden polgár választható volt a szenátusba, vagyis potenciálisan minden polgár szenátor volt.

40 A legelső kiváltság 1277-ből, IV. Lászlótól ered. Házi I/1. p.7.

41 Lackner itt egy másik (lappangó) kéziratos művére, a *Politia-ra* utal. Dobner erről a következőket írta 1714-ben (*Curriculum vitae*) p. 101-102.): *Politia quam pro Patria conscripsit, quo in libro singularem senatorum et consiliariorum consignata sunt officia, nosque hactenus observatus tam in libera electione Magistratus, quam aliis Juris dicundis modis et consuetudinibus: quae Politia utilissimis et selectissimis regulis ac axiomatibus Juris est illustrata, tamque in civilibus quam criminalibus causis in foro usitata.*

Nap mint nap, mindjárt a hajnali szürkületben a népes egyházi gyülekezet illő könyörgéseket ont nagy alázattal a kapott jótéteményekért és az örökös védelemért, majd ezután jókor reggel kiki a saját munkája felé veszi útját. A keresztséget vagy a szent gyülekezetet senkitől sem tagadják meg, aki azt kéri, vagy bűnbánatot tart. Az Isteni Ige szombat- és ünnepnapokon a megengedett és törvényes szertartásokkal, valamint zengzetes karékkal, kellemes, szívhezszóló dallamokkal (úgy énekes, mint hangszeres zenével) adatik elő; a katekézist — az ifjúi hevességnek és tudásvágyának megfelelően — a délelőtti órákban tanítják és kérdezik vissza, s szintúgy ekkor erősítik meg a házasságkötéseket és férjhezmeneteleket is. A halálos ágyukon, végórájukban gyötrődő betegek kívánságának az egyház mindenképp alapjának, [fol. 115r] az Igének kiszolgáltatásával tesz eleget oly módon, hogy senki sem vetheti jogosan a másik szemére a késlekedés vagy a hanyagság bűnét, hacsak nem a magáéra — s minthogy Istentől megadatott számunkra ez a megtiszteltetés, kétlem, hogy bármi is szebben, jobban vagy hasznosabban járulhatna hozzá az örök üdvösséghez, mint a Mindenek Szerzőjének örökké tartó dicsérete.

Ha hatodik szempontként a városi közigazgatást akarnám megvilágítani, mindenekelőtt azt kell mondjam: ennek a szabad városnak tanácsa (tanács alatt én az összes lakost értem)³⁹ nem ilyen-olyan módon, hanem Magyarország legrégebb királyai által engedélyezett kiváltságok ereje és védelme folytán választott testület, ami pedig a királyok és haza iránt tanúsított és kimutatott hűségük miatti egyedülálló és különleges kedvezésből adódott.⁴⁰ Hogy ez a választás hogyan, mikor és hol zajlik, másutt már leírtam a haza és az utókor jövőjéért [fol. 115v] hasznára,⁴¹ nehogy bárki is arra a következtetésre jusson, hogy ebben nincs semmiféle rendszer. Ez a szenátus pedig olyannyira örökös a város üdvéért, letett

39 Ez alatt talán azt érti, hogy (elvben) minden polgár választható volt a szenátusba, vagyis potenciálisan minden polgár szenátor volt.

40 A legelső kiváltság 1277-ből, IV. Lászlótól ered. Házi I/1. p.7.

41 Lackner itt egy másik (lappangó) kézirat művére, a *Politia*-ra utal. Dobner erről a következőket írta 1714-ben (*Curriculum vitae*) p. 101-102.): *Politia quam pro Patria conscripsit, quo in libro singularem senatorum et consiliariorum consignata sunt officia, nosque hactenus observatus tam in libera electione Magistratus, quam aliis Juris dicundis modis et consuetudinibus: quae Politia utilissimis et selectissimis regulis ac axiomatibus Juris est illustrata, tamque in civilibus quam criminalibus causis in foro usitata.*

esküjének ereje folytán olyannyira keresi a köz- és a magánérdekek javát, hogy elképzelni sem lehet olyasmit, amit hivatali tisztségük ezen végzett munkán felül még megkövetelne. Büntetéssel és jutalmakkal, mint két horgonnyal kormányoz mindig,⁴² az arra érdemeseknek érdemeik szerint, a haza ügyeit elhanyagolóknak pedig hanyagul kel védelmére. Magának a tanácsnak is gondja van az árvákra, árvaházakra, elhagyottakra és özvegyekre, iskolákra és gyülekezetekre, s megvannak a saját felügyelői és gondnokai is, akiktől szigorúan megköveteli a pénzügyekkel való elszámolást: amit csellel és fondorlattal szőttek azt visszadobja, szerzőikre gyalázatot hozva, s akár testi fenytéssel is büntetve őket. A király [fol. 116r] intésére kész, a hűség leoldhatatlan bilincseit viseli, minden királyi parancsot — ha az erejét nem haladja meg — készséggel teljesít, erre szoktatja a köteles tisztelet. De hogy ne időzzünk tovább ily nyilvánvaló tényeknél, mindazt, ami a közjó gyarapításának ügyével összefügghet, megtárgyalja és előmozdítja, olyannyira, hogy jobbat nem is kívánhatna senki. Végezetül, van ebben a városban több, régtől fogva bevett szokás, íratlan jog és törvény, de ezekről a maguk helyén szólok. Vannak emellett társaságok és egyesületek, melyeknek az a céljuk, hogy a felebaráti szeretet ne tűnjön el, hanem inkább hasznot hajtson. Ezekről nem sokban tér el a Soproni Nemes Tudós Társaság, melyet visszavonultságában tisztelet övez, és amennyire istenfélő, olyannyira keresi minden soproni javát, [fol. 116v] amit mindenki megért, aki nem bolond, vagy úgymond keményfejű. Tehát lelketlen és buta ember az, és egyedül fog állni a közmegebecsüléssel szemben, aki tagadja, hogy e Társaság Sopron közügyeinek nem éppen utolsó támasza, hiszen a várost a doktorok és magiszterek koszorújával, és más igen tudós emberek babérjaival ékesíti fel. De minthogy idővel idomulnak az idők, azt a kis késedelmet még ki kell várnunk, amíg ez a Tudós Társaság és Nemesi Szövetség mélyebb gyökeret ver — s ha valaki kérdené tőlünk, mi az alapja ennek a dicsőítésnek és magasztalásnak, azt — úgy vélem — a Soproni Nemes Tudósok alapszabályához kell utasítanunk,⁴³ mely a napnál világosabban

42 A két horgony képe feltűnik a *Corona*-ban is (Embl. XXVII. p. 167.), bár egészen más szövegkörnyezetben: amint a hajósok a viharban a horgony menedékéhez folyamodnak, a népek is pontosan úgy fordulnak a királyok segítségéért a fenyegető veszélyek közepette. Két horgonyra pedig az támaszkodik (*duabus anchoris suffultus*), aki egyrészt saját mesterségét űzi, másrészt pedig kerüli a veszélyeket (vö. 112v).

43 *Articuli et rationes foederis studiosorum reipublicae Semproniensis* OSzK Fol.Lat. 1321, fol.3r-15v.

megmutatja majd a Soproni Nemes Tudós Társaság vágyott hasznát és azt, ami ebből Sopron városára származik. **[fol. 117r]** Továbbá, mivel hosszú lenne e tárgyból annak megvitatásába bocsájtkozni, hogy miként folynak a peres eljárások és a fellebbezések, ezért ezt is ott lehet megtalálni, ahol a többit megjelöltem.⁴⁴ A soproni városi és egyházi vezetéstől függ az ide tartozó többi falu közigazgatása is, akik földi uraiktól, vagyis az előírt rend szerint választott tanácstól függenek, jogot, jármot, jószágot tőlük kérnek, s azoknak örvendenek — míg azok, akik nem tisztelik a várost, semmihez sem mernek fogni. Ha ez utóbbiak lázadást szítanak, s megtagadják az engedelmisséget, nem hiányoznak a példás ítéletek, melyekkel ezeket az elvetemült bajkeverőket engedelmisségre lehet kényszeríteni, sőt még az olyanokat is, akiknek még meg sem keményedett a bőre.⁴⁵ Ezekkel a kiváltságokkal, mentességekkel, jogokkal, **[fol. 117v]** anyagi javakkal, földekkel, magában a városban ugyanúgy mint annak környékén felékesített köztársaságunkról ki ne emlékezne meg a legnagyobb hálával? Ki tagadná le azt, hogy innen származik? Ahol nemcsak föld- és szőlőművesek, bognárok, szónokok és jogászok laknak, hanem olyanok is élnek, akik az orvosságokat írják fel, sebeket és betegségeket gyógyítanak, s akik maguk úgy vélekednek, hogy mindnyájunknak igen jól megy sora, mikor másoknak nem — de mennyire rosszul megy nekik, amikor másoknak jobban! De ezt csak azért mondom, mert így diktálja az igazságérzet, nem pedig a gúnyolódás viszketegsége csiklandoz engem. S ami még ennél is fontosabb: ebben a városban az Isteni Ige fent említett pásztorai, s az igaz vallás hitvallói — ahogy azt fentebb mondtam -, s a lelkek őrizői prédikálnak.⁴⁶ Azt mondom: ez itt a legnagyobb dolog, amit senkisémmel tagadhat le, hacsak az nem, aki a nagyot kicsinek, a parányit pedig óriásnak látja, vagy akinek a világos nappal nem egyéb mint az éj sötét **[fol. 118r]** homálya. Öleljük át tehát kitárt karokkal és méltán fogadjuk be ezt a bőséges adományokban bővelkedő hazát!

44 Lásd. a 41. jegyzetet.

45 Tudniillik a korbácsütésektől és más testi fenyítésektől.

46 Az 1606-os bécsi békében szavatolták a szabad királyi városok szabad vallásgyakorlatát. Ebben nagy szerepe volt annak a ténynek, hogy Sopron nem hódolt meg Bocskai hadai előtt. A bécsi külsődöttségben egyébként ott volt Lackner is.

A hetedik szempont a termékenység, a bőség és a föld minősége. Ha mármost először a föld hasznát nézzük, nyilvánvalóvá válik, hogy az nem a meddő és termékeny közti középső helyet foglalja el, hanem a legeslegkiválóbb föld, ami oly bőségesen hozza gyümölcsseit művelője számára, vagyis a családfőnek, hogy a kalászkok harsányan zúgnak aratáskor. Nem kell itt válogatni a földek között, mert ha rendesen megműveled őket, hogy el ne lepje a tövis és a sulyom, bőven teremnek, sőt-mint köztudott — százszoros termést hoznak. S bár ezen földeknek mennyisége a soproni lakosság szükségleteihez képest évről-évre nem elegendő, az esztendei termés nem fog hiányozni, hanem a legnagyobb hasznot hozza majd nekik. Sőt, biztosra veszem, hogyha úgy az évi, mint a heti vásárok felhozatalát [fol. 118v] korlátoznák,⁴⁷ és a soproniaknak a termés beszerzéséhez nagyobb utat kellene megtenniük, ezáltal kicsit takarékosabban élnének, ez a mértékletesség akkor sem szorulna mások támogatására, és saját földjeiknek termése elegendő kenyérrel látná el őket. Ugyanez értendő a takarmányzabra, az árparozsra és más effélékre is. Ha a szérűket, vagy a réteket tekinted, olyan kies látványban lesz részed, virágoknak olyan színpompás gazdagsága tárulkozik ki előtted, hogy ha egy festőhöz méltó módon, különleges igyekezettel és munkával próbálnád szépségüket lefesteni, nem lennél képes utánozni a legkülönfélébb színű virágok tarka színpompáját. Innen származik a szénának az a gazdagsága, hogy ha a családfő erre csak úgy magától állandóan és szorgosan ügyel, akkor amit a takarmányhiány megkövetel, azt a szénával bőven [fol. 119r] kárpótolhatja. Innen a lovaknak és ökröknek a földműveléshez képest nagy mennyisége, innen a tehéneknek, marháknak, disznóknak és más efféléknek akkora bősége, amekkorát csak kívánni lehet. Ezek az állatok, bár a soproniak számára éltelre-ruházkodásra nem mindenben elegendők, igen hasznos segítséget nyújtanak. Továbbá, ha szemügyre veszed mily kiesek szőlőink, és az ezekből termelt bor mily bőséges, zamatos és egészséges, kitűnő és híres, s kétségtelenül felülmúlja nemcsak ezen területek bármely borának hírnevét, de még a külföldi és idegen országbeliét is, sőt mi több, igen gyakran magukat az olasz borokat is — ez az amit bizonyosan tudok -, s az évjárattól függően a

47 A keddi napokon tartandó hetivásárokat először IV. László engedélyezte 1277-es kiváltságlevelében. Az országos vásár tartásának jogát Nagy Lajos 1344-ben adományozza Sopronnak. Ezt Szt. Margit napja előttés után 8 napig tartották. Lásd.: Sárközi Irén: Sopron kereskedelme a középkorban. Bp., 1933. p.26, 38-40.

tapasztalat is ezt bizonyítja. Ebből a termésből a soproniaknak meglehetősen szép évi jövedelme származik, ebből a szüretből ered a megbecsülés, s minden ami csak a család fenntartásához kell, innen **[fol. 119v]** vannak az ország védelmére fizetett királyi adók, szintén innen a szükséges terhek kiegyenlítése, innen a katonák igyekezete a háborúk szörnyű viharaiban, s még mi minden nem? Röviden elmondanám, hogy a soproni bor kiválósága miatt oly nagy becsben áll a külföldi nemzeteknél, hogy valóban a legjobbnak nevezheted a Legkegyelmesebb Földanyát: mert itt is ki akarta próbálni, hogy mit tud nyújtani a hegyek és szőlők megajándékozásával és felékesítésével — ezért a lakosok minden munkájukat és igyekeztüket a szőlőművelésre fordítják. Éjjel-nappal ezen fáradoznak, ez a munka éjszakai álmukat is elűzi, eszerint: „ne szeresd az álmat, hogy ne légy szegény”, valamint: „nyisd fel a te szemeidet és megelégszel kenyérrel”.⁴⁸ Ebből ered, hogy az istenfélelem és az erkölcsi fegyelem, azokhoz a helyekhez képest, ahol kereskedés, vagy más nem éppen kemény munka folyik, nem virágzik körükben **[fol. 120r]** valami egyedül álló módon, de minden feltűnősködéstől távol, tisztán és egyszerűen járnak és öltözködnek, mindazonáltal az is megesik, hogy a szurtos köpönyeg alatt is rejtezik némi választékosság és bölcsesség. (Ez alatt nem a tudós férfiak értendők, akik idegen földeket jártak be, sem a szenátori rend, vagy más királyi tisztségviselők, nemesek vagy más egyéb becsületes és kiváló férfiak.) Mert azt tudnunk kell, hogy ez a föld mindig kiváló tehetségeket nevelt fel.

Ha ezek után megsejleled a sokfajta, nagy kiterjedésű erdőt, valamint a berkeket és ligeteket — ahol a barmok legelnek nyaranta, s ahol a mindenütt folydogáló patakokból könnyen nyerhetünk hasznot, ahol az erre-arra csörgedező forrásoknak és patakoknak kellemes csobogását halljuk — olyan kies és hasznos vidékre lelsz, hogy más helyet nem is lehet elébe helyezni, sőt, ezt kell minden más elébe tenni. Márpedig ha a tüzelésre és mindennapi szükségletre szánt fának akkora a haszna, **[fol. 120v]** amekkoránál nagyobbat kívánni sem lehet: ezzel azt támasztanám alá, hogy ha Felső-Németországban egy törekvőbb uralkodó, mint amilyen János Frigyes württenbergi herceg volt,⁴⁹ vagy

48 Példásd 20,13a-b

49 János Frigyes sorrendben a 7. württenbergi herceg volt (1528d-1628). 1600 és 1608 között végigutazta Németországot, Franciaországot, Itáliát, Magyarországot és

Nagy Ferdinánd, Etruria hercege,⁵⁰ egy ekkora területű földet, erdőt, mezőt, szőlőt bírt volna, egészen biztos, hogy nem nyolc, hanem tizennyolc falu lakosságát is kielégítőbben, nagyobb haszonnal, és az alattvalóknak nagyobb gyarapodásával táplálta volna, tartotta volna fenn és óvta volna meg — mivel itt a bőség lustaságot szül, s a termékeny föld hanyag szántóvetőket és földműveseket nevel. Továbbá, a tűzvészek nyomán gyakorta keletkező romokat legnagyobbreszt saját erdeink bőséges felhasználásával állítottuk helyre, eladdig, hogy a jószomszédság kedvéért olykor-olykor a báróknak és a nemesi származású lakosok kérésére, saját használatukra, vagy a középületekre (értsd: templomokra) szívesen segítségére sietett a szenátus a saját területén és birtokában levő erdőkkel. **[fol. 121r]** Kérdezhetné valaki, hogy ezen felül milyen házi és erdei állatok, és egyebek mellett milyen égi-, földi-, és vízi lények találhatóak itt a föld adományaiképpen. Ha ezeket a nyilvánosság elé tárom, eleget teszek kötelességemnek. Tehát úgy a házi- valamint a vadállatok (a földi, vízi, szárnyas, és a kétéltűeknek nevezettek) közül, melyeket a soproni föld nevel, és birtokainak jogcímén birtokol, a következők a nevezetesebbek: ökör, tehén, birka, borjú, mén, kanca, hátszló, juh, kos, bárány, ürü, kecske, bakkecske, gödölye, disznó, közben szarvasbika is, szarvastehén, farkas, nyúl, borz, mókus, vidra, sün, róka stb. A madarak közül van itt vadkacsa és szelíd is, vadlúd, császármadár, kabasólyom, galamb, fűrj, poszáta, tyúk, kakas, daru, fülemüle, károlymadár, héja, páva, fogoly, fenyőrigó stb. A halak közül fogható itt: csuka, kőhal, **[fol. 121v]** ponty, rák, keszeg, varangyos béka, harcsa stb. — melyekből alkalmasint elegendő van — legalábbis a föld minőségéhez képest -, s itt csak a legközönségesebbeket soroltam fel számtalan más mellőzésével, melyeket ez a hely táplál, s amik bőségesen elegendők az emberi élet szükségleteinek kielégítéséhez. De vajon mi történne akkor, ha ezek az égi kegyelem folytán megszerzett javak nem lennének elegendők a fennmaradáshoz? Hát ki választana mást, az itáliai és spanyol

Dániát. 1609-ben lépett a hercegi trónra, apja örökébe, 1610-ben csatlakozott a protestáns unióhoz. Elképzelhető, hogy Lackner személyesen is találkozott vele.

50 I. (Medici) Ferdinánd, I. Cosimo Medici testvére, Firenze nagyhercege. 1549-ben született, 1563-ban kardinálisnak nevezték ki, Firenzének 1587-től haláláig, 1608-ig volt uralkodója. Magyarországi kapcsolata annyi volt, hogy 1594-ben segédcsapatokat küldött a török elleni harcokhoz. Uralma alatt Toscana nagy fejlődésnek indult, ezért halála után Firenzében lovasszoborral tisztelték meg.

felmelegít, a lankadt vágyakat is feltámasztja. A gilisztát és a bélférgeket kihajtja és a sebhez vezeti.⁵⁴ Egyszóval [fol. 123r] minden hideg okozta külső és belső nyavalya ellen egyformán hatásos. Hogy mekkora haszon származik a Legfelségesebb ezen ajándékából az emberi nemnek, kiki könnyen elgondolhatja, ha megtapasztalta.

Látható továbbá, hogy a kertek és gyümölcsösök telis-tele vannak ültetve a legkülönbözőbb gyümölcsfákkal, s a szőlőskertek is a legjobb fajtákkal vannak tele, amelyek közt ezek a fajok is megtalálhatók: alma, körte, cseresznye, aszúszilva, szeder, mandula, mogyoró, gesztenye, birsalma, naspolya, puszpáng stb. Az erdőkben is különféle fajokat találhatunk mindenfelé: van itt vadkörte, kökény, tölgy,⁵⁵ bükk, hárs, kőris, bodza, platán, nyír, fűz, fenyő stb. Itt csak a legfőbb fajokat akartam számbavenni, hogy ebből is jobban kitűnjék a föld minősége, s hogy a haza fénye sokak előtt méltán tündököljön (úgy vélem ugyanis, senkit sem sértek meg azzal, hogy ily módon keresem a haza javát és dicsőségét, [fol. 123v] és erőmhöz mérten szorgalmasan oltalmazom azt). Azt mondhatnám, hogy a legfontosabb dolgoknak is csak a főbb fejezeteit akartam itt előadni.

Végül, ha a kézművesek felől érdeklődnének, akik igen fontosak egy jólszervezett városban, ne gondolja senkise azt, hogy itt csak szántóvetők, kapások, vagy egy lyukas garast sem érő senkiháziak és ezek kenyeres-pajtásai vannak díszére a köznek. Tudja meg az, hogy nem így van, hiszen ha előszámlálom a legfőbb kézműves mesterségeket, tüstént rájön, hogy több húzódik a háttérben. Mert van itt pék és festő, kádár avagy pintér, üveges, kőfaragó, nyerges, mészégető, téglavető, kötélverő, csiszár, esztergályos, fazekas, asztalos, aranyműves, kocsikovács, ács, kőműves avagy vakoló, öntő, vaskovács, rézműves stb. Az alkimisták, közvagyont tékozlók és az örökségek piócai egyáltalán nem találhatók itt, [fol. 124r] mivel hiányoznak a működésükhöz szükséges előfeltételek.⁵⁶ Ezekből és az ehhez hasonló dolgokból arra a következtetésre lehet jutni, hogy ez a

54 Lackner valószínűleg úgy gondolta, hogy a bélférgek a sebekben át távoznak a testből.

55 A *tölgy* szót három kifejezéssel: *ilex*, *robur*, *quercus* adja vissza, ami pusztán rétorikai szóhalmazás, a fajok szempontjából nem jelent különbséget.

56 Felsorolásából különösen az alkimisták hiánya érdemel figyelmet. Pedig ha ők maguk nem is, műveik hamar eljutottak a városba. A rózsakeresztesek első röpirata, a *Fama fraternitatis* 1614-ben jelent meg Németországban; s Wible Bálint soproni kántor és tanár 1629-ből keltezett könyvjegyzékében már ott találjuk a felsorolt kötetek között. (KtF II,21)

város nincs rosszabb helyzetben a Birodalom más fontosabb helyeinél, nem azért, mintha azoknak valamennyi adottságát mindenestül birtokolná — hiszen a föld sem képes mindenütt mindenre:

Mert, lehet, itt a kalász, míg ott a gerezd kamatoznék,
más hely a fáknek jobb...⁵⁷

mivel a Legfőbb Alkotó így akarta a halandók között a szeretet bilincseit megerősíteni -, hiszen a föld itt nem hozza meg azt, ami másutt bőségben található, ami pedig azoknak hiányzik, nekünk csodálatos gazdagságban termi a Legjóságosabb Földanya. Ily módon Lybia hozza a fűszerek gazdagságát, a szíriai Judaea a balzsamot, a pálmát Babylonia, a cédrust Libanon, az aszfaltot Rhodosz, az olajfát Olümposz, az ezerjófüvet és a ciprust. Kréta, az aranyat és drágaköveket a déli országok és a keletiek termelik, mindazonáltal köztudott, hogy egynémely dolgok innen is hiányoznak. Így bizonyos, hogy keleten a mínium és a higany, Aeoliában⁵⁸ a réz [fol. 124v] és az ólom, Afrikában a vadkan és a medve, a kecske és a szarvas nem található meg, s minthogy mindezek azért vannak, hogy a köz javát szolgálják, azt díszítsék és előmozdítsák, ezért beszédem ékesítésére ezt is hozzá kell tennem.

Ami ezen kívül, a szenátus egyedülálló figyelmességéből következően még itt található, azt nem volna érdektelen ugyan idevenni, de minthogy hosszú lenne itt minden egyes dologra külön kitérni, úgy vélem, tanácsosabb lenne ezt a város vezetőinek figyelmére és ítéletére bízni, akik könnyen megítélhetik, hogy ebben a városban bármiféle jogállású ember helyesen és tisztességesen leélheti életét.

A népsűrűségről is köteles vagyok szólni, mivel a többi tulajdonságok közül ezt sem utolsónak illeti meg a dicséret. De minthogy sem folyók, sem patakok nem futnak itt össze, és nagyságuk sem jelentős, ezért Sopron más javaihoz nem mérhető, s kevésbé sűrűn lakott, különösen mivel ezen a helyen nem folyik árukereskedelem, hiszen nem azt mondtam, hogy Sopron egy *emporium*,⁵⁹ hanem hogy a föld- és szőlőművelésre alkalmas [fol. 125r] hely. Mégis megvannak azok az áruk és az a haszon, ami elegendő ennek az embertömegnek és polgári közösségnek — csak mindenki a saját sorsával megelégedve, társadalmi helyzetéhez és állapotához képest magát a köz érdekeihez alkalmaztatva éljen. De fáj-

57 Vergilius, *Georgica* I,54 (Lakatos István ford.)

58 *Aeolia*: szűkebb értelemben a mai Lipari-szigetek, tágabban véve pedig egész Itália.

59 *Emporium* névvel a görögök illeték kereskedelmi lerakataikat.

dalom, a közösség legnagyobb rákfenéje a lakomákon és az öltözködésben megnyilvánuló fényűzés, ami sajnos városunk ismertetőjegyévé vált.⁶⁰ Hiszen a paraszt magának tulajdonítja azt, ami a polgárt illeti és ahhoz tartozik, a polgár pedig saját foglalkozásával és helyzetével elégedetlenül váltig a nemesség szokásait és ételeit majmolja, nemes módjára otthonában él vele, s nem szégyelli, hogy a királyi palotákból mindenféle dolgokat Sopronba hurcoljon. Sőt, akár erszényük kiürítése árán is, tartósítószeret hoztattak Bécsből Sopronba, minthogy bizonyos ruhákat többnyire fűszerekkel szokás illatosítani. Ezeknek bizonyára elkerülte a figyelmét az a közmondásossá vált szólás: „ha ketten [fol. 125v] teszik ugyanazt, az nem ugyanaz.” Nőmeg ez: „Élj sorsoddal elégedetten, s a mesterséget, amit űzöl, minden erőddel és munkáddal gyarapítsd”.

Aki figyelmesen szemügyre veszi és megszemléli a falak és bástyák erejét és szilárdságát, azt találja, hogy ezen a helyen jobbat kívánni sem lehetne: olyan kört formálnak a falak, olyan a külváros, olyan védelmet nyújtanak a bástyák, s a védmű úgy körül van véve árokkal és sáncokkal, hogy az ellenség támadásai és rajtaütései ellen egyebet kívánni sem lehet, csak azt, hogy hadban jártas kapitányok legyenek, felszerelve a szükséges eszközökkel és élelemmel, hisz' bármilyen lehet az erődítmény, bármilyen előrelátással és tervszerűséggel is lenne elrendezve, s végül bármilyen katona is állna benne, ha a hadvezér vak és alkalmatlan, az egész hadsereg vesztét okozza, s a helyet gyengévé és erőtlenné teszi. Mert félelmetesebb a szarvasok serege, ha oroszlán a vezérük, mint az oroszlánoké, ha szarvas áll élükön. S minthogy Sopron legtöbbször határváros volt — miként [fol. 126r] most is az -, az isteni királyok úgy vették körül egykoron erődítésekkel, sánccal, árokkal, falak szárnyaival, hogy pajzs és üllő legyen e hely az ellenség betörései és támadásai ellen, vagy mintegy fenékö, amelyen minden szomszéd tartomány kardját és fegyvereit élesíti a keresztyén név mindenkori ellenségeivel szemben, amiről úgy vélem, nagy dicsérettel kell megemlékeznünk.

Az őseink által véghezvitt és emlékeztetre méltó cselekedeteikről is illő lenne még néhány szót ejtenünk (pontosabban arról, amit a kimagasló

60 Lackner 1619-ban megpróbált gátat vetni a városban elterjedt mértéktelen lakomázásnak, a Mértékletességi Egyesület (*Collegium Sobrietatis*) megalakításával. Szabályzatát kiadta Németh Sámuel (SSz 1940, 208-220). Vö.: Kovács József László: Lackner Kristóf és kora, 121-123. p.

férfiaknak tulajdonítanak), de amint azt már többször mondtam, nem támaszkodhatunk feljegyzésekre, ezért nem lenne tisztességes kétes dolgokat előadni, s bár az utókor számára bizonyos események ismeretesek, mégsem kell azon csodálkozni, ha az oly sok csapásból és szerencsétlenségből annyiszor újjáéledt városban semmi emlékezetre méltó nem maradt fenn, a régi idők romjain kívül. Ami pedig a legutóbbi időkben történeteket illeti — vagyis mindazt, ami a Bocskai-felkelésről elég mélyen az emlékezetbe véődött -, ezeket feltárni, vagy azoknak, akik számára köztudott, [fol. 126v] nem kis fájdalommal és könnyek áradatával újra felidézni, méltatlan volna. Azt az egyet mégis hadd erősítsem meg és hadd emlékeztesselek benneteket, hogy Sopron sohasem tért le a hűség útjáról, s ezt a felkelés lázában az 1605. év próbaköve és vizsgálója is fényesen bizonyította, mikor a lázadók nemcsak Sopron mezőit támadták és háborgatták olyannyira, hogy még művelni sem lehetett azokat, hanem nappali ostromaikkal, vérengzéseikkel és sok polgár rabságra hurcolásával is keményen elnyomták a lakosságot. És ha a jámborság és egység, a hűség kötelékével összefűzve nem támaszkodtak volna egymásra, nem kis baj származott volna abból a lakosokra. Maguk a polgárok pedig a legkevésbé sem igazolták be azt a háború idején nem éppen ostoba közmondást, miszerint: „ha a hadi mesterséget nem gyakorolják békében, nem találják a szükségben”. De mert a legfőbb dolog, a hazaszeretet, magát az életet sem szokta megtagadni a haza védelmétől és üdvözítésétől, feletteseik [fol. 127r] parancsára készek voltak akár életüket is kockára tenni, úgy a jövődő dicsőség, mint a köteles hűség bizonyítása végett. Nem mulasztották el, hogy Ófelsége tiszteletére két bandériumot állítsanak ki, egy fehéret és egy sárgát. A harmadig pedig a soproni gyalogosokat jelölte. Hogy mekkora félelem támadt az ellenség rohamaitól az ostrom idején, s hogy micsoda pusztítást vittek véghez magában a Szt. Mihály templomban, elárulják a nyomok. Ez az, amit maga az ellenség is hadi dicsőséggel párosult vakmerőségnek tulajdonított — óh jaj! ellenségtől nyert dicsőség! Valahányszor a császári katonaság éjjel vagy nappal meg akarta hiúsítani az ellenség szándékát, és útjukba akart állni, a soproniak készek voltak örömujjongással, ünnepi dobokkal, trombitaharsogással, s bandériumaikkal; és bármerre fordult is a hadiszerencse, a soproniak veszteség nélkül, sőt, inkább mindannyiszor meglehetősen dicsőségben tértek vissza, és el sem csigázta őket a sok támadás és háborús veszedelem. Sőt, ha az őszinte bajtársiasság ragyogóbban és fenntartás nélkül tündökölt volna, [fol. 127v] mindazt,

amit egy katonának esküje kötelékénél fogva, és a zsoldjától hajtva kellett nyújtania, ezek önként is megtették volna hazájukért. Egyébként, hogy mindez másként történt-e, az emberek lépten-nyomon hallható szóbeszéde, vagy akár maguk a katonák is bizonyíthatják, valamint a legyőzhetetlen és legfelségesebb II. Mátyás király bizonyságlevelé:⁶¹ „Jóllehet e haza igen kicsiny, mégis akkora, hogy arra a helyesen és hűségesen véghezvitt cselekedetek miatt mindenkitől, s maguktól a királyoktól is örök dicsőség és atyai áldás származott, amit — Isten kegyelméből — örökké szorgalmasan törekedjék megőrizni.”

Ez lenne tehát, tiszteletreméltó, kiváló, legkegyelmesebb és legemberségesebb társ uraim, amiket a hazaszeretet és a társak irántam való jóakarata kikényszerített belőlem. Nekik már csak azért sem kellene megvetniük e szándékot és művet, mivel az egész munka lelkem legmélyéből egyedül azért tört elő, hogy a haza tiszteletét, s eközben annak gyarapodását keresse — amíg gyönyörködtetőbb, hasznosabb, és a ti, tudományok sokaságával teli fületek számára jelentősebb művek el nem készülnek.⁶² [fol. 128r] Nyilvánvaló, hogy én nem Salamon templomának dicséretét zengtem, s nem is azt, amit a rómaiak tetteiről, vagy Nagy Sándorról lehetett volna elmondani, hanem a haza szerény dicséretét, ezt is könnyed stílusban, dísztelen beszédben, amiben sem választékos ízlés, sem kellem nincs, hanem — mint mondtam — csupán a haza iránti vonzalom. Hiszen az istentisztelet eredetéről, a régmúltról, gazdagságról, éghajlatról, a hely fekvéséről és tulajdonságairól, és mindenek anyjáról, a Legkegyelmesebb Földanyáról, a termékenységről, kiterjedésről, nép-sűrűségről, a viselt dolgokról stb. hevenyészett módon, csak a futólag, mellesleg és röviden említett dolgokat szedegtettem össze, s bár ezekről bővebben és ékesszólóbban kívántam volna értekezni, mégis a dolgokban

61 II. Mátyás (ill. akkor még csak Mátyás főherceg) rendszeresen figyelemmel kísérte a Sopronban zajló eseményeket. Több levelében is biztatja a polgárokat a kitartásra, dicsérve azok királyhűségét (pl. SVL Lad.VII. et G. fasc. III. Num. 94.) Az egész Bocskai-felkeléshez lásd.: Payr Sándor: Bocskay hadai Sopronban, 1605. Sopron, 1914. (Klly. a Soproni Napló 1914. évfolyamából)

62 Az utalás talán tagtársának, Faut Márknak készülő krónikájára (*KhurzeVerzaichnüs*) vonatkozik, melyet a szerző sajnos nem tudott befejezni. (Lásd. Kovács József László: Lackner és kora, 56-57. p.) Az sem lehetetlen, hogy a Társaságba csak 1624-ben belépő Scholtz Jeremiás városi orvost is ő biztatta a balfi fürdőről latin és magyar nyelven írandó könyv elkészítésére. (RMNy 1495-1496 — a könyvből sajnos ma már egyetlen példásdány sincsen.)

levő mérték méltán szabott határt: lelki szemeimtől igen távolinak és illetlennek tartottam volna hosszabbnak lenni ott, ahol elégséges csak a dolgok lényegét érinteni. Mindezek bizonyítékai a Lélek iránti örökös jóakaratra [fol. 128v] s tiszteletnek, és a hazaszeretetnek. Remélem, sőt bizonyos vagyok abban, hogy Tiszteletreméltó és Nagybecsű Uraságtok jónéven veszik, és a szigorú jog mérséklésével ítélik meg, kiknek mindazt, amit képes vagyok s kezemben tartok, készségesen, képességem szerint, miként a kiváltképpen való kiolthatatlan kegyesség kívánja és kéri, kínálom s közreadom, és különösképpen kegyeitek kívánom kiérdemelni. De minthogy engem, a méltatlan elnököt egyedülálló emberiségetek türelmével végighallgattatok, és igen szerettetek, a lehető legnagyobb hálával és köszönettel tartozom. Ti pedig nem kisebb igyekezettel és megbecsüléssel, szakadatlanul és vég nélkül szeressétek viszont ezután is azt, aki benneteket a legjobban szeret: ez az amit állhatatosan, állhatatosabban és még állhatatosabban — ahogy illik és szokás — kérek tőletek.

ISTEN, a mi Atyánk, aki szeretett minket, és örök vígasztalást, valamint a kegyelmébe vetett jóreménységet adta, buzdítsa lelkeinket és erősítsen meg a munkában és az ékesszólásban, hogy minden igyekezetünket és kegyes cselekedetünket arra irányítsuk és annak a célnak [fol. 129r] rendeljük alá, hogy azt, ami a Legmagaságosabb dicsőségére és a haza javára, s annak előmozdítására szolgálhat, ne akadályozzuk meg. Ő pedig, mint az igazság kútfeje és minden cselekedetünk alapja, népének és ennek a városnak. kürtjével fog felmagasztaltatni, és úgy földi, mint égi üdvösséggel fog minket körülvenni, aki azt mondta: „ha hiszed azt, hogy én az Úr vagyok a te Istened, aki kihoztalak téged Égyiptom földéről: nyisd szét a te szájad és bétöltöm azt — és java búzával és sziklából folyó mézzel töltenélek be téged”.⁶³

Ezért az Uraknak Ura, aki oly' jóindulatú szülő, méltóztassék a jövőben is hazánkat gyarapítani, megvédelmezni és mindinkább szeretni, ez az amit velem együtt minden kétséget kizárólag ez az egész Nemes Korona szívvel-lélekkel óhajt. Beszéltem.

63 Zsolt 81,11 és 17 — az idézet nyilvánvalóan parafrázis, amely nagymértékben eltér minden általam ismert Bibliaszövegtől. Lehetséges, hogy Lackner maga fordította a szöveget héberből, vagy pedig egy számomra ismeretlen forrást vett át.

RÖVIDÍTÉSEK:

Corona — Lackner, Ch.: *Coronae Hungariae emblematica descriptio*. Lavingae, 1615. (RMK III, 1156.)

Curriculum vitae — B. Domini Ch. Lackneri J. U. Doctoris et Consulis quondam Civitatis Sempronensis, Vitae Curriculum. Ratisbonae, 1714.

Házi — Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. Sopron, 1821-29.

Kovács: Lackner és kora — Kovács József László: *Lackner Kristóf és kora*. Sopron, 1972. (A Soproni Szemle kiadványai, új folyam 6. sz.)

KtF — Könyvtártörténeti Füzetek II. (Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon, 1555-1721.) Szerk.: Monok István. Szeged, 1982.

SVL — Sopron Városi Levéltár

Zusammenfassung

Tibor Grüll: Lobrede von Kristóf Lackner über die Stadt Sopron (Ödenburg) aus dem Jahre 1612

Die hier veröffentlichte Lobrede wurde auf der jährlich veranstalteten Feier des Edlen Studentenbundes (*Foedus Studiosorum Nobilium Sempronensium*) gehalten. Der Bund wurde nach dem Vorbild der Gesellschaft der Gelehrten von dem Bürgermeister Kristóf Lackner im Jahre 1604 gegründet. Zur Zeit der Gründung zählte die Gesellschaft 17 Mitglieder, im Jahre 1612, als die Lobrede gehalten wurde, schon 36 Adligen und gebildete Bürger. Das Ziel der Rede war ohne Zweifel die Erregung des Publikums, der Leitgedanke — die Geschichte der Stadt sei noch nicht verfasst — wurde in der Schrift ausführlich beschrieben. Die Rede wurde Ferenc Batthyány, dem hochangesehenen Grafen gewidmet.

Die Rede gehört der traditionellen Gattung des Städtelobs an und entbehrt deshalb des historischen Quellenwerts. Es ist aber bemerkenswert, dass der Text in manchen Stellen mit der Dedikation des Werks *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio* (1613) wortwörtlich übereinstimmt. Die Rede, die diesmal bilinguistisch veröffentlicht wird, kann von der Ortsgeschichte und der neulateinischen Philologie für besonders wertvoll gehalten werden.

Johann Joachim von Rusdorf a harmincéves háború idején a pfalzi politika jelentős személyisége volt.¹ Apja, Georg von Rusdorf bíró, aki az alsó-bajor nemességből származott, az ellenreformáció erősödése következtében lakóhelyet változtatott, és családjával együtt Pfalzba költözött át. Fia, Johann Joachim 1589-ben született. Tanulmányait az ambergi Paedagogiumban kezdte, majd 1615 és 1618 között Olaszországban és valószínűleg Franciaországban folytatta. A klasszikus nyelveken kívül jól tudott franciául, spanyolul és olaszul is. Kitűnő jogi ismereteinek köszönhetően külföldről való hazatérése után V. Frigyes tanácsossá nevezte ki, és a Heidelbergben működő Nebenrat tagjává tette. 1619-ben Csehországban járt a pfalzi fejedelem kíséretében, s jelen volt Plzen Mansfeld által történt megszállásánál is. A „téli király” bukása után ő lett Pfalz angliai megbízottja. Őt esztendőt töltött Londonban — amint ő maga mondta: „curam negotiorum publicorum nomine Serenissimi regis Friderici gerens”. Hozzávetőleg száz személlyel állt levelezésben, és mindent megtett annak érdekében, hogy urának, a bukott pfalzi fejedelemnek az ügyét előbbre vigye. Gusztáv Adolf svéd királyban és Bethlen Gábor erdélyi fejedelemben látta azt a két, nagy koncepciójú vezető egyéniséget, akiknek segítségével a protestáns államok sikerrel kerülhetnének ki a háborúból. Ezekben az esztendőkből erősödött meg kapcsolata Erdéllyel, amire az alábbiakban közreadott írásai a bizonyítékok.

Angliából 1627-ben Buckingham nyomására hívták vissza. Pfalzi Frigyes akkori székhelyén, Hágában telepedett le. Közben 1629-ben Franciaországban, 1630-ban Anstruther angol követtel a bécsi udvarban képviselte Pfalzi Frigyes érdekeit. 1631-ben újra Angliában járt. Pfalzi Frigyes és Gusztáv Adolf váratlan halála után taktikát változtatott. Szászország, Pfalz és Brandenburg szövetségének erősítésén fáradozott. 1640-ben halt meg Hágában. Az itteni Nagy Templomban található sírfelirata igen jól jellemezte egyéniségét:

¹ Volker Press: Calvinismus und Territorialstaat. Regierung und Zentralbehörden der Kurpfalz. 1559-1619. Stuttgart (1970), 492.

„Generis nobilitate, vitae integritate,
Eruditionis singularis laude celebris,
Legationibus ad reges et principes clarus,
Rerum politicarum ac juridicarum notitia,
Nobilium sui temporis nulli secundus,
Religionis orthodoxae cultor,
Causae Palatinae assertor.

Natus Aurbachii XXVI. Octobris anno MDLXXXIX,
denatus Hagae Comitum XXVII. Aug. anno MDCXL.”²

Neve még a történelmet kedvelők körében sem túlságosan ismert, pedig életrajzírói nagy államférfi kortársai mellett jelölték ki a helyét. Csakhogy míg egy Richelieu vagy Mazarin tevékenysége országuk nagyhatalommá válását segítette elő, Rusdorf egy kis németországi fejedelemség államférfia volt. Ura a balul sikerült „egy téli” cseh királysága miatt a kor legszerencsétlenebb fejedelmének számított. Így hát nem csoda, ha fő politikusáról megfeledkezett az utókor. Ráadásul életrajzírói szerint olyan rossz tulajdonságok sem jellemezték őt, mint amilyenek hírhedtté és ezáltal ismertté tették kollégáit. Gondoljunk csak Mazarin közismert kapzsiságára, Richelieu gőgösségére, Buckingham hatalomvágyára vagy Olivarez népnyzására. Rusdorfot velük ellentétben önzetlen, jószívű, okos művelt, szorgalmas emberként jellemezték. Ez persze helyzetéből is adódhatott: hiszen pfalzi Frigyes diplomatájaként nem tehetett szert olyan nagy hatalomra és gazdagságra, mint a fent említett, sikeres uralkodókat szolgáló politikus társai.

Rusdorf nemcsak jelentős politikus, hanem igen termékeny író is volt. Politikai műveivel is a pfalzi érdekeket képviselte. 1624-ben jelent meg *Briefve information des affaires du Palatinat* című írása. Három évvel később készült el *Consilia et negotia politica* című vaskos gyűjteménye, amelyben politikai elképzeléseit, tanácsait foglalta össze; a kötet végén pedig több jelentős személyiséghez írott levelének szövegét adta közre. E műve több kiadást is megért: latinul 1725-ben Frankfurtban, franciául 1789-ben Lipcsében látott napvilágot.

2 CASPARSON, W. I. C. G.: Nachrichten von der Person und dem Leben Johann Joachimus von Rusdorf. Frankfurt u. Leipzig 1762. 72-73.

Jogi tájékozottságát és műveltségét a *Vindiciae causae Palatinae, sive assertio et deductio juris inviolabilis legitimae successionis principis Caroli Ludovici, comitis Palatini ad Rhenum* című, 1640-ben megjelent műve bizonyítja.

A vaskos politikai és jogi összefoglalásokon kívül alkalmi beszédek, epigrammák írására is sikerrel vállalkozott. *Registert* állított össze Justus Lipsius *Politica*jához, és maga utalt arra, hogy ő volt az az Anastasius de Valle quietis, aki Lipsius műveiből kiadta a *Facis historiae compendium*-ot.³

Joachim Camerarius pfalzi tanácsoshoz írott leveleit a XVIII. században is többször kiadták.⁴ Valószínűleg az ő nevéhez fűződik az először *Scena Europaea personis suis instructa* címen, 1629-ben megjelent kis kötet publikálása is. Ez a szerző nélkül megjelentetett összeállítás azután *Elegidia et poetica epidictica una cum ad vivum expressis* címen többször is napvilágot látott.⁵ Negyvenegy, a harmincéves háborúban részt vevő uralkodó, fejedelem, hadvezér, ország és tartomány stb. képét, illetve címerét közli. Mindegyik kép mellett rövid verses bemutatkozás is olvasható. Apponyi Sándor gazdag könyvtárában is megvolt az 1631-ben Uppsalában megjelent kiadás, a 19-ként szereplő Bethlen Gábor fejedelem miatt.⁶ Az erdélyi uralkodó Egidius Sadeler által metszett „kalpagos” képe fölött a *Consilio firmata Dei* jelmondat olvasható. A fejedelem a következő verssel mutatkozik be az olvasónak:

„Me Bellona suis nascentem sustulit ulnis
Inque meo spirat, Martius ore vigor.
Et fama, et meritis ingens, ingentior armis,
Sum timor Eois, sum timor Hesperiiis.
Solus ego potui prosternere Marte secundo
Victrices aquilas, Caesareosque duces.
Ter pepuli victor sociis de finibus hostem,
Asserui patrii jura decasque soli.

3 Uo. 59.

4 Megjelentek a következő két gyűjteményben: MIEG, Ludwig Christian: *Monumenta pietatis et literaria virorum in re publica et literaria illustrium selecta*. Pars 2. Frankfurt 1701. 244-410.; HAHN, Simon Friedrich: *Collectio monumentorum veterum et recentiorum ineditorum*. Brunsvigae 1724-1726. T. I. 875-1048. T. II. 777. etc.

5 BRUNET, Jacques-Charles: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*. Tome II. Paris 1861. 958.

6 Apponyi, Alexander: *Hungarica*. IV. Bd. München 1927. 2024.

Pro meritis tantis et nostro nomine moti,
In regem proceres me voluere sibi.
Sceptra mihi, laus est, oblata fuisse; sed illa
Possideant alii, me meruisse iuvat.”

Mint említettük, Rusdorf igen kiterjedt levelezést folytatott. Tudatosan megőrizte és rendszerezte leveleit. E becses gyűjtemény nőtestvérétől Christoph Ernst Obernheimerhez, Rusdorf pfalzi udvarbéli utódjához került, aki 1679-ben átadta Károly Ludvig pfalzi fejedelemnek.

Petrovics Frigyes az 1835. évi Tudománytárban nyugat-európai tanulmányútról szóló beszámolójában adott hírt arról,⁷ hogy Kasselban, a hajdani fejedelmi könyvtárban rábukkant Joachim von Rusdorf négykötetes levélgűjteményére. A vaskos kötetekben található magyar vonatkozású levelek lemásoltatását az Akadémia rögtön megrendelte. A kéziratos másolatot azóta a MTA Kézirattárában őrzik.⁸ E kézirat alapján adjuk közre Rusdorf magyar vonatkozású leveleit.

Egyes részletei már eddig is ismertek voltak a kor történelmét kutatók jóvoltából: Így Szalay László *Eszterházy Miklós, Magyarország nádora* című életrajzában már magyarra fordítva idézte azt az 1624. június 16-án kelt emlékiratot,⁹ amelyet Rusdorf a Németországból Anglián át hazatérő Szenci Molnár Albert útján juttatott el Bethlen Gáborhoz Európa politikai helyzetéről. (Egyidejűleg köszöntő levelet küldött ifj. Bethlen Istvának is, akivel korábban Heidelbergben ismerkedett meg. Benne remélte Bethlen Gábor utódját.)

Ez volt tulajdonképpen az első irat, amellyel Rusdorf felvette a kapcsolatot az erdélyi fejedelemmel. Változás állt be ekkor az angol külpolitikában. I. Jakab és udvara mindaddig tartózkodó, sőt bizalmatlan volt Bethlen Gábor iránt. Az angol trónörökös, Károly sokáig a spanyolországi Habsburg-házból készült házasodni, s úgy tűnt, hogy Anglia elzárkózik a

7 Petrovics Fridrik, a M. T. Társasági rendes tagnak a' külföldről írt tudósításaiból töredékek. Tudománytár 1835. 252-253.

8 A levélgűjtemény ma a *Landesbibliothek und Murhardsche Bibliothek der Stadt Kassel*-ban a 2° Ms iur. 47. jelzetben található.; A másolat jelzete *Budapestén a MTA Könyvtára Kézirattárában*: Tört. Oklevéltan 2° 37, V. kötet.

9 Pest, 1866. II. kötet 133-134. Rusdorf szerepére SZEKFI Gyula is felhívta a figyelmet: Bethlen Gábor. Budapest 1929. 250. Ugyanerre, a SZALAY által közölt iratra hivatkozott NAGY László is: Bethlen Gábor a független Magyarországért. Budapest, 1969. 373-374. — Ez a levél gyűjteményünk első darabja.

protestánsok ügyének támogatásától. 1623 decemberétől azonban megszűnt Anglia Habsburg-orientációja. Károly spanyol házassági tervét elvetették, s Jakab követeket küldött a dánokhoz, svédekhez és a protestáns német fejedelmekhez. Ezért hívta fel Rusdorf Bethlen Gábor figyelmét arra,¹⁰ hogy érdemes Anglia és a protestáns nyugati államok felé tájékozódnia. Ezután sűrűn informálta Bethlent az angol politikáról, a protestáns államok tovább érlelődő szövetségéről. Már Jakab halálának napján értesítette a fejedelmet az új király, Károly trónra lépéséről. Bethlen ebben az időben írt először Rusdorfnak, de Brandenburgi Katalinnal való esküvőjéről már Károlyt is értesítette. Károly folytatta apja utolsó éveinek politikáját. Így jött létre 1625. december 9-én Hágában Dánia, Anglia és Hollandia szövetsége. A szerződés 14. pontjában tették fel Bethlen Gábornak a kérdést, nem kíván-e csatlakozni a nyugati protestáns hatalmakhoz. A következő évben felgyorsultak az események. Bethlen 1626 áprilisában Londonba küldte német katonai parancsnokát, Matthias Quadt-ot, hogy tárgyaljon Erdély csatlakozásáról. S félévvel később, november 30-án létrejött a westminsteri egyezmény, amely szerint Bethlen és a hágai szerződés tagjai szövetségre léptek.¹¹

A protestáns nyugati hatalmakkal való együttműködés kialakulásában természetesen nem szabad túlbecsülni Rusdorf közvetítő szerepét, hiszen mint minden időben, úgy ekkor is szerepet játszottak a portai követek az országok közötti kapcsolatteremtések alakulásában.¹²

Bethlen egyébként már 1626 őszén katonai segítséget is nyújtott a szövetségeseeknek. Seregei egyesültek a Wallenstein ellen Magyarországra menekült Mansfeld seregeivel. Bethlen Gábor azonban nem folytatta sokáig a hadviselést, az év végén különbékét kötött Ferdinánddal.¹³

Az angliai külpolitika változásától a westminsteri szövetség létrejöttéig, vagyis 1624-től 1626-ig hat Bethlen Gábornak küldött, két ifj. Bethlen Istvánnak írt, hét Strasburger Pálnak szóló és két Molnár Alberthoz intézett levelét ismerjük Rusdorfnak. Erdélyi érdekeltségű levelezése 1626 után lényegesen megcsappant. 1626 után ugyanis megszűnt a pfalzi politika londoni képviselője lenni. 1627-ből nem ismerünk ma-

10 DEPNER, Maja: *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg*. Stuttgart, 1938. 110.

11 Magyarország történeti kronológiája. II. 1526-1848. Budapest, 1983. 455.

12 ANGYAL Dávid: *Erdély politikai érintkezése Angliával*. Századok, 1900. 398-420.

13 *Erdély története* II. kötet. 1606-1830. Szerk.: Makkai László, Szász Zoltán. Budapest, 1987. 677-678.

gyarországi személyhez intézett levelet tőle. 1628-ból egy Bethlen Gábornak szóló és egy Strasburger Pálnak írott írását közöljük, valamint két Bethlen Péternek szóló levelét, amelyek nem is annyira politikai szempontból érdekesek, hanem azért, mert a külföldön peregrináló gróf utazásaihoz szolgáltának adalékokat.

Ami leveleinek stílusát illeti, valószínűnek tartjuk, hogy ismerte, sőt tudatosan követte annak a Lipsiusnak az *Epistolica instructio*-ját,¹⁴ akinek *Politica*-ját — mint előbb említettük — feldolgozta. A *brevitas — simplicitas — perspicuitas*, vagyis a tömör, egyszerű, világos fogalmazásmód, amelyek Lipsius szerint a jó levél jellemzői, mind ráillenek a Rusdorf-epistolákra.¹⁵ Fő célja általában az információközlés volt, elmondani az „in illo remoto orbis tractu”-n élőknél mindazokat az eseményeket, amelyek „in hac propiore Europa”, vagy „in hac ultima parte” történnék.

Többször is intette magát a tömörebb, összefogottabb kifejezés-módra:

Pl.: „Ne extra oleas evager, me comprimo et ad rem redeo.” (116.)

„Sed ne de multis abruam, contractiores faciam velorum epistolae, ut sic dicam, sinus.” (142.)

„Ne me diffundam latius, et epistolae modum excedam,” (152.)

Általában tényszerűen, objektíven írta le az eseményeket. Időnként azonban a megírt tárgynak megfelelően átforrósodott a hangja. Bethlen Gábor új házassága fölötti örömének „desultorii et festinantis calami”-vel adott hangot. (159.)

Sodró erővel elevenítette fel az angol Parlament Alsóházának Buckingham visszaélései elleni kirohanásait (134.), másutt pedig drámai képekben, nagyrészt Thuküdidészt követően állította párhuzamba a harmincéves háború és a hajdanvolt görög-perzsa háború eseményeit. (149.)

Klasszikus műveltségét, rendkívüli olvasottságát sokhelyütt megcsillogtatta. Különösen sok a latin fordítással együtt idézett görög részlet a Strasburger Pálnak írott levelekben, aminek az lehetett az oka, hogy benne régi diáktársát tisztelte Rusdorf.

Mondanivalóját metaforák, hasonlatok segítségével tette szemléletessé. Többször *színház*ként jellemezte a politikai életet:

14 Justus Lipsius: *Epistolica instructio* című műve megjelent Váradon is 1656-ban (RMK II. 872.)

15 JANKOVICS József: Bethlen Miklós levelei. Budapest, 1987. RMPE 6/1. 67-71.

„ea consilia obiter perstringam, quae *in scenam* et theatrum ab Anglis producta esse et tota Europa intuentem agi video.” (116.)

„personas et partes nostras in hac rerum humanarum *scena* sustinere et peragere pergamus, et vel dissimulemus vel excuseamus, vel corrigamus, quae a nostris choragris et praclusoribus male aguntur et peccantur.” (157.)

(Itt jegyezzük meg, hogy a harmincéves háború résztvevőiről összeállított „képeskönyve” is a „scena” szót viseli címében.)

Bethlen Gábort egyhelyütt a teher alatt meghajló, de felegyenesedő pálmához hasonlította (158.), másutt pedig hasonlathalmozással fejezte ki, hogy a fejedelem semmit nem tesz vaktában:

„scimus principem illum, licet magnanimum et invictum, non extendere rete suum, nisi sciat, se aliquid capturum. Non hamo aureo, nec filo serico, sed ferreis uncis et ex equinis pilis contorto fune piscatur.” (160.)

Azt, hogy írásai szinte olvastatják magukat, sokszor a halmozás és a fokozás ügyes alkalmazása okozza. Ezt figyelhetjük meg a következő idézetben is, ahol Bethlen Gábor erényeinek a katalógusát olvashatjuk. A mondat állítmányaként használt négy ige fokozásával fejezte ki a bethleni jó tulajdonságok lenyűgöző hatását, amit a mondat végére tett Symmachus-idézet igazolt:

„Cur enim cessem diutius ac differam libero ore ac puro iudicio profiteri, quantum in Tua Serenitate gloriam invidiae metas egressam, invictam animi magnitudinem, triumphos et laurus innumerabiles, victorias toto orbe celeberrimas, raram pictatem et in orthodoxa religione fovenda zelum, solertem in bello et pace prudentiam, spectatam in adversis virtutem, conservatam afflictis sociis et amicis fidem, susceptum et in hunc usque diem continuatum melioris causae et libertatis patrocinium, porrectum extorribus exulibus refugium, incluti denique nominis tui agustam famam *aestimemus, veneremur, suspiciamus et adoremus?*”

Nam Principum laus est officium nostrum, ut inquit Symmachus.” (110.)

Szinte ugyanezekkel az igékkel fejezte ki ifj. Bethlen István erényeit, de nem állítmányhalmozással, hanem mondathalmozással (143.)

Stílusa a költőiséget sem nélkülözi, így a napkelte látványa és a jó uralkodó ténykedése szerinte egyforma gyönyörűséget okoz a halandóknak, és ennek ellentétéként a nap eltűnése ugyanúgy megbénítja a természetet, amint ahogyan a hanyag uralkodó gátat vet a társadalom egészséges létezésének (140.)

Rusdorf tudatosan szerkesztette meg leveleit, az illem és a szokás kívánalmainak téve eleget, miként ez az alábbi megjegyzéséből nyilvánvaló:

„Unum adhuc restat, nimirum votum, quo claudere literas, quas ad principes viros scribimus, convenit et laudati moris est.” (143.)

Levelci általában négy főrészből állnak. *Salutatio — narratio — conclusio — votum*. Érdemes megfigyelni, milyen változatos stílusban zárta leveleit. Csupán néhány példát idézünk arra, milyen fordulatosan fogalmaz, amikor áldást kér címzettjére:

„Deum tutorem et servatorem principum oro, ut Te incolumem triumphantemque in spem et solatium Reipublicae Christianae conservet quam diutissime.” (115.)

„vota precesque pro diutina incolumitate tua et felici ac victorioso regimine ad Deum concipio et fundo.” (119.)

„Deum veneror, ut Serenitatem Tuam in solatium et defensionem Christiani Orbis et in terrorem et exitium hostium diutissime florentem semperque triumphantem conservet.” (121.)

„Ego Deum supplex semper venerabor, ut Te principum heroum florem et unionem sospitem virentemque conservet diu in solatium, fulcrum et remedium consussi et afflictivi Christiani Orbis.” (125.)

„Deum supplex venerans, ut Te, Princeps Fortissime, cum florentissima et inclita prosapia quam diutissime incolumem sospitemque servet.” (127.)

„Deum continuis votis sollicito, ut Te, Serenissime Princeps quam diutissime incolumem perpetuoque florentem conservet in solatium affectae, prostrataeque libertatis et religionis, atque semper victoriosum et triumphantem efficiat et secundos successus omnibus conatibus tuis aspiret.” (137.)

„Nihil igitur mihi aliud restat, quam Numen deprecari, ut Te, Serenissime Princeps, incolumem quam diutissime servet, et semper florentem triumphantemque contra hostes tuos faciat, et victricibus factis magis ac magis in afflictivae Reipublicae Christianae solatium et spem accumulet.” (139.)

Rusdorf saját bevallása szerint eléggé terhesnek érezte a levélírást. Többször is utalt erre. Egyik, Strasburgernek írott levelében nem írt politikáról, mondván, hogy a levél átadója, Quadt úgyis mindent részletebben el fog tudni mondani, „mihi vero gratulor, me levare labore et fastidio scribendi.” (168.)

Másik ilyen jellegű nyilatkozatára pedig a *Consilia et negotia politica* című művének előszavában bukkantunk, ahol terhes elfoglaltságai között említette a levélírást, mint „inesinentes sollicitandi, informandi, salutandi, literas scribendi labores”-t. (4.)

Mindemellett tisztában volt a levelezésnek, mint a kor legfontosabb információszerezési lehetőségének a vitathatatlan jelentőségével. Ezért kesergett Strasburger Pál elveszett levele miatt a következőképpen:

„Doleo jacturam tam pretiosi laboris frustra insumti.” (162.)

Rusdorf nagy felelősségérzettel, józanul szemlélte az eseményeket. Némelyik kapcsán rövidebb-hosszabb eszmefuttatásokra ragadtatta magát. Kikelt a széthúzás ellen, ami az angol Parlamentet jellemezte, vagy bosszankodva emlegette a *moras et haesitationes*, vagy *negligationes*, amelyek Károly tevékenységét kísérték. A jó fejedelemről is világos képet alkothatunk a fentebb idézett éreynkatalógusból, amit Bethlen Gáborról és általában a Bethlen-családról írt. Érdekes, hogy urának, pfalzi Frigyesnek az egyénisége, jelleme, politikai törekvései nem szerepelnek olyan nagy súllyal e levelekben, pedig végső soron az ő megsegítésére, támogatására igyekezett Rusdorf a nyugati és keleti protestáns fejedelmek széles körű összefogását megteremteni. Pfalzi Frigyes alkalmatlansága minden bizonnyal világos volt az ő számára is, sok kortársához hasonlóan.

Bethlen Gábor második házassága kapcsán a jó, uralkodóhoz illő hitves hasznos politikai szerepéről értekezett.

Fontosnak tartotta a külföld véleményét az uralkodók hitvesválasztásáról. Az angol király és a Parlament ellentétét férj és feleség rövid ideig tartó elhidegüléséhez hasonlította. I. Károly trónra léptekor arról elmélkedett, hogy egy új uralkodó mindig új körülményeket teremt. A politikai életben szerinte a nem politikusok is jótékonyan közreműködhetnek — így Molnár Albertet a Bethlen Gáborhoz írott üzenete közvetítőjét igyekezett meggyőzni, hogy sokszor az őhöz hasonló literátorok is előmozdíthatják jó tanácsaikkal a fejedelmek helyes döntéseit. Ezért kérte, hogy előszóval is buzdítsa Bethlen Gábort mindarra, amit ő levélben részletesen leírt.

Minden eszközt megragadott célja elérése érdekében. Többek között arcképet kért Bethlen Gábortól, hogy ha személyesen nem is, de legalább képről megismerhesse a festészetet amúgyis kedvelő angol király az erdélyi fejedelmet. Valószínűleg hasonló gondolat vezette a már említett *Scena Europaea* kiadásakor is.

Önmagáról és családjáról Rusdorf ezekben az írásokban nem sokat árult el. Egyedül Molnár Alberttől érdeklődött a Brandenburgi Katalin kíséretében Erdélybe költözött nőtestvére egészségi állapotáról (115.)

Rusdorf magyar vonatkozású levelei a harmincéves háború diplomáciatörténetének fontos dokumentumai. Belőlük egy céltudatos, nézeteinek őszintén hangot adó, szimpatikus államférfiú képe rajzolódik ki, aki a megfelelő alázattal vagy tisztelettel vagy baráti hangon tudta őszintén kifejezni nézeteit a szerint, hogy az erdélyi fejedelemnek vagy a tudós teológusnak, vagy régi iskolatársának címezte leveleit.

A Bethlen Gáborhoz intézett, 1624. június 16-án kelt irat egyes részletein és a Szenci Molnár Alberthez írott leveleken¹⁶ kívül az alábbiakban közreadott írások eddig még nem jelentek meg nyomtatásban. Közlésünk az Akadémiai Könyvtárban őrzött kézirat alapján készült. E másolat igen jól olvasható. Csupán néhány helyen található benne nyilvánvaló félreolvasás, vagy betűtévesztés. Ezeket a szövegközlésben kijavítottuk, de minden esetben közöltük a lap alján az eredeti, hibásnak tűnő alakokat is. A csekély számú, kiolvashatatlan vagy értelmezhetetlen helyeket kipontoztuk.

16 VÁSÁRIHELYI Judit: Molnár Albert és Johann Joachim von Rusdorf. ItK 1980. 355-342.

Johann Joachim von Rusdorf levelei

I. Bethlen Gábornak

1. London, 1624. június 16. 110
2. London, 1625. január 13. 115
3. London, 1625. március 27. 119
4. Salisbury, 1625. október 26. 122
5. Kingston, 1625. november 13. 125
6. London, 1626. december 3. 127
7. Hága, 1628. január 10. 137

II. Bethlen Istvánnak

1. London, 1624. június 13. 139
2. London, 1625. január 27. 141

III. Bethlen Péternek

1. Hága, 1628. január 4. 143
2. Hága, 1628. január 5. 145

IV. Szenci Molnár Albertnek

1. London, 1624. június 16. 146
2. London, 1626. június 16. 147

V. Strasburger Pálnak

1. London, 1624. november 30. 152
2. London, 1625. január 17. 154
3. London, 1625. február 8. 156
4. London, 1625. december 31. 159
5. London, 1626. január 14. 161
6. [London], 1626. március 10. 164
7. London, 1626. március 29. 165
8. London, 1626. december 4. 168

VI. Csuti Gáspárnak

1. London, 1626. január 13. 169

Joachimi Rusdorffii

nobilis Germani

Litterae de Republica

ad diversos reges, principes, illustres viros, oratores etc.

anno MDCXXX.

I.

**Invictissimo ac Potentissimo Principi ac Domino Domino Gabrieli,
electo Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Regi, Principi
Transilvaniae, Comiti Siculorum, partium Hungariae Domino**

1.

London, 1624. június 16.

Rusdorf lelkesen méltatja Bethlen Gábor eddigi győzelmeit és kitartását. Örömmel ragadja meg a levélküldésre a Szenci Molnár Albert közvetítésével kínálkozó alkalmat. Röviden jellemzi Angliából kiindulva a nemzetközi helyzetet.

Haut facile effabor, Serenissime et Invictissime Princeps, Domine Clementissime, cum quanto ardore et desiderio hactenus optarim et adspirarim aliquibus indiciis promere religiosam observantiam et cultum, quem Tuae Serenitatis gloriae et splendori dudum devoveram et consecraveram, sed adspirabam: nunc ecce divina quadam virgula contigit, ut occasione per reverendum mihi que amicissimum virum, Albertum Molnarum,¹ ad vos iter relegendem oblata, audaciam animosque sumam declarandi hac scriptiuncula piam illam et devotam erga Te meam mentem. Cur enim cessem diutius ac differam libero ore ac puro iudicio profiteri, quantum in Tua Serenitate gloriam invidiae metas egressam, invictam animi magnitudinem, triumphos et laurus innumerabiles, victorias toto orbe celeberrimas, raram pietatem et in orthodoxa religione fovenda² Zelum, solertem in bello et pace prudentiam, spectatam in adversis virtutem, conservatam afflictis sociis et amicis fidem, susceptum et in hunc usque diem continuatum melioris causae et libertatis patrocinium, porrectum extorribus exulibus refugium, incluti denique

1 Szenci Molnár Albert (1574-1634) zsoltárfordító, szótár- és nyelvtanszerkesztő, tudós fordító. Élete nagy részét Németországban töltötte. A harmincéves háború eseményei hatására 1624-ben Hollandián és Anglián át végleg hazatelepedett Magyarországra.

2 Kézirat: fovolta

nominis tui augustam famam aestimemus, veneremur, suspiciamus et adoremus? Nam *Principum laus est officium nostrum*, ut inquit Symmachus.³

Inter illa praeclara, quae Deus et fortuna Tuae Serenitati supra hominem concessit, vel maxime administratur, quod pericula et clades Amicorum, quod res sociorum parum prosperae et victrix hostium potentia, ac ea, quibus etiam fortissimi heroes exterreri solent, tui invicti animi robur et constantiam, ne vel minimum, labefactare et concutere queant, sed potius accendere⁴ et inflammare soleant. Videmus profecto et alacri⁵ quotidie lumine contuemur, ut generosi tuae virtutis conatus et martiales egregiorum consiliorum impetus ab obnitate fato incrementum sumant, non secus ac duris

...ilex tonsa bipennibus

Per damna, per caedes, ab ipso

Ducit opes animumque ferro. (Horat.)⁶

Quamvis enim superioribus annis socii et amici diversis cladibus attererentur, et quamplurimi vel ignavia vel prava calliditate, vel vi et armis compulsi communem causam desererent, et propriae salutis diffident: hostes insuper in immensum viribus et potentia crescerent et insolescerent, cuncta⁷ late perpopulantes et sub jugum dominationis mittentes: Tu tamen, Invictissime Heros, nihil de ardore constantiae tuae remittebas, sed gloriosae cupiditatis stimulo concitatus in proposito strenuus pergebas, et hostili potentiae, tanquam palma, quae oneri incurvanti et prementi renititur, magnanimo obnitu resistebas.

Tui enim

...nihil fessa remisit

Officii virtus, contraque minantia fata

Pervigil, eventusque sibi latura secundos

Major in adversis micuit. (Claudius)⁸

Enitescit scilicet durioribus negotiis virtus, et adspernatur declivem facilitatem, maximoque sudore arduum laudis adnuitur. (Symma.)

3 Symmachus: Epistolarum liber IV. p. 7.

4 Kézirat: accentere

5 Kézirat: alari

6 Horatius: 3. Odae 4:57-59.

7 Kézirat: cunta

8 Claudianus: De consulatu Stilichonis liber I. 283-286.

Quanto haec, Serenissime Princeps, pensiore iudicio expendimus et perscrutamur, auguramur Te esse⁹ secreto quodam afflatu coelitus destinatum orbis oppressi liberatorem, nec dubitare possumus, quin constanter in inceptis sis perrecturus et adminiculis fortunaque, quae divinus favor haud incassum et fortuito principibus largitur ad Rempublicam et libertatem communem attolendam potenter usus, nulla fraude et persuasione hostis ab instituto avocandus. Hinc fit, ut in summam spem erecti, votis assiduis egregios illos tuos ausus prosequamur, persuasi Te eo alacrius¹⁰ et promptius perrecturum, si cognoveris nostrorum in propiore hac Europa principum et regum consilia et actiones.

Qualia in ea sint in Anglia, ubi ego nunc commoror, curam negotiorum publicorum nomine Serenissimi Regis Friederici¹¹ gerens, breviter et strictim hac epistola attingere et deliberare officii mei interesse iudico. Cum enim omnium principum mentes et oculi ad Anglum,¹² tanquam ad arbitrum et moderatorem consiliorum, sine cuius societate et directione nihil inchoari et perfici potest, conversi sint; operae pretium est cognoscere illius consilia et actiones, ut secundum istos tam Tua Serenitas, quam alii suas instituere et conformare valeant consultationes.

Potentissimus igitur Britanniarum rex, melioris causae et religionis prima columna, hactenus pio tentamine conatus Orbi Christiano pacem reddere, nunc hostium perspecta vafricie et astutis artibus, fortiora consilia arripere et per prudentiae gradus veluti ascendere et ad felicium successuum¹³ optatum culmen viam praeparare et progredi annitur. Nam, missis legatis Danum,¹⁴ Suecum¹⁵ et Germaniae principes de

9 Kézirat: se

10 Kézirat: alarius

11 V. Frigyes (1596-1632) 1610-tól 1623-ig Pfalz választófejedeleme, a Protestáns Únió (1616) vezére, I. Jakab angol király veje. 1619-1620-ban cseh király, Bethlen Gábor szövetségese.

12 I. (Stuart) Jakab (1566-1625) 1603-tól Anglia királya, V. Pfalzi Frigyes apósa. 1623 decemberétől foglalkozott azzal a gondolattal, hogy veje oldalán beavatkozzék a harmincéves háborúba.

13 Kézirat: successuum

14 IV. Keresztély (1577-1648) 1588-tól Dánia királya. 1626-ban Bethlen Gábor szövetségese.

15 Gusztáv Adolf (1594-1632) 1611-től svéd király. 1626-tól Bethlen Gábor sógora. A harmincéves háborúban előbb a dánok, majd a lengyelek ellen harcolt, s csak 1630-ban támadt a császáriak ellen.

foedere et societate tam virium, quam consiliorum requirere statuit: cum Gallo¹⁶ etiam affinitatem et arctam conjunctionem meditatur; Venetos praeterea et reliquos ab antiquo regni Britannici amicos in fide firmare, Batavis potentem et selectum militem renovato cum ipsis foedere transmittere; classem pulcherrimam in promptu paratoque habere, ingentem vim aeris maturandis belli apparatus comparare et accumulare accipit,¹⁷ quid multa? omnia, quae bello moliendo gerendoque¹⁸ necessaria requiruntur, adornat populo vitas fortunasque ultro offerre parato. Ad haec serenissimus regis filius, Carolus¹⁹ benigni animi princeps, experientia edoctus (nam diu in Hispania fuit et inde plenus vindictae ante septem menses reversus est) quid a fastu et arrogantia illorum, qui sibi orbis dominatum spondent, sperandum sit, omnes curas et cogitationes intendit, et magno studio eo confert, ut serenissimam suam sororem²⁰ et affinem horumque liberos e squalore exilii ad pristinam fortunam reintegrare et efferre queat: nihil de amicitia Hispanorum, nihil de matrimonio cum Infanta Maria amplius audire vult, sed ultionem et bellum vindicandis injuriis spirat. *Nimirum patientia saepius laesa in furem accenditur* (Syrus).²¹

Inflammata semel nescit mitescere virtus. (Claud.)²²

Comes Mansfeldius²³ superiori²⁴ mense hic fuit; cum eo rex princepsque Britanniarum consilia de Republica bello restituenda communicarunt; non solum summo honore cumulatum, sed mandatis etiam parandi militis instructum a se dimiserunt. Ille nunc in Gallia est, et ad expeditionem apparatus instruit et adcorporat magna conaturus, si uterque rex Anglus et Gallus in belli alimoniam et exercitus stipendia, auspiciis, deos, sumtus et pecuniam accommodant et conferunt. Ne

16 XIII. Lajos (1601-1643) 1610-tól Franciaország királya.

17 I. Jakab 1624. januárban adott engedélyt arra Mansfeldnek, hogy 12 000 embert toborozzon Anglia költségére.

18 Kézirat: gerentoque

19 I. Károly (1600-1649) Anglia és Írország királya. A spanyol Habsburg-házzal való szövetség érdekében 1614 óta tervezték házasságát III. Fülöp spanyol király leányával, Mária infánsnővel. Ez a spanyolok politikája miatt azonban megghiúsult.

20 Károly nőtestvére, Erzsébet V. Pfalzi Frigyesnek, a téli királynak volt a felesége.

21 Publilius Syrus F 13.

22 Claudianus: In Rufinum liber secundus 231.

23 Mansfeld, Stieve Peter Ernst von (1580-1626) katolikus hadvezér a harmincéves háborúban. A császáriaktól átpártolt a protestánsokhoz.

24 Kézirat: superioris

dicam jam alia quoque opportuna rerum momenta urgere et hortari. Nam Gallus, Venetis et Sabaudus,²⁵ nimium crescentes Iberis potentiam terroris et suspicionis habere incipiunt, vellentque coercitum sibi in vasto illo dominationis progressu timentes. Proinde oppressae²⁶ in Europa libertati opem ferre, et imminetia communis servitutis vincula amoliri²⁷ desiderant, bellumque in Germania, unde periculum incendii in reliqua regna paulatim prorupere vident, sopiri²⁸ optant. Batavi magnorum regum auxilio subnixi, terra saloque hosti impotenti instant. Suecus quoque ingens bellum contra Polonum coquit et in Prussiam transferre cogitat. Iam considerare utile est, qualis apud hostes sit praesens rerum status. An non continuis bellis exhauriuntur, viribus distrahuntur milite ad praesidia defendendis finibus distributo et diviso? Adde, quod terris vi et fraude occupatis fidere non audeant, sed licentiosas eis²⁹ copias, quibus alendis sufficiunt desolati agri, imponere cogantur; quotidie in majus aes alienum ruant bellum ex bello ferendo; mari undique hinc classe Batavorum, illinc Maurorum piratica premantur. Insuper subditi accisi et egeni, novisque identidem exactionibus acerbati, in defectionem propendent, alii taedio praesentium, alii cupidine novarum rerum, alii necessitudine egestatis, alii jugi impatientia, alii consuetam vivendi rationem insolenti dominationi anteferentes. Agri quoque inculti, oppida flore virorum exhausta, provinciarum et regnorum fides infida, in rebellionem proruptura, tanquam torrens, si occasio foret: imperia porro invisae, ob id casui vicina, timore et odio malis diuturnitatis custodibus retenta. Fortuna domus Austriacae in Oriente et apud originem sui decrescens et inauspicata, in reliquis Europae partibus, quia nimis diu prospera, intuta et lubrica. Amicorum amicitia fluxa et fortunae ac emolumenti assecla; alii incrementa potentiae Austriacorum suspecta habent, alii spe pollicitisque delusi, alii alia causa moti vacillant. Miles denique propter inopiam com meatuum, annonae caritatem et stipendiorum reliquationem tumultuanti similis et parere nescius. Ne dicam jam commercia apud hostem concidere et extabescere, Orma³⁰ amissa, America infestata et Classe aurifera in discrimine posita: Summa: res hostis adeo in aretum redactae et dis-

25 Velence és Savoya Franciaország mellett harcolt a spanyolok ellen Itáliában.

26 Kézirat: oppresae

27 Kézirat: amoliris

28 Kézirat: sopirii

29 Kézirat: sis

30 Ormuz sziget a Perzsa-tengerből az Arab-tengerbe vezető szorosban.

tractae sunt et cladi opportunae; ut vel mediocris communi principum amicorum consilio et societate suscepta et bene prudenterque ducta expeditio lethale iis vulnus afferre et atterere queat, preaesertim si Tuae Serenitatis auxilium, in quo rei ferendae momentum consistit, accedat. Sed cur haec ego apud te, Potentissime Princeps, qui ea me melius comperta et explorata habes, quique rerum occasiones, utrum maturae sint et commodae, aestimare omnium optime nosti, ediscero? Vela itaque adduco, et quod solum restat, mearumque partium est, Deum tutorem et servatorem principum oro, ut Te incolumem triumphantemque in spem et solatium Reipublicae Christianae conservet quam diutissime.

Dabam Londini XVI. [Kal.] Julij MDCXXIV.

2.

London, 1625. január 13.

Rusdorf beszámol Mansfeld hadi készülleteiről, a bevetésre kész angol hadiflottáról, a protestáns uralkodók közti szövetség tervéről, Károly hercegnek és a francia királynak az eljegyzéséről. Azt ajánlja Bethlennek, hogy mielőbb lépjen közvetlen kapcsolatba I. Jakab királlyal.

Inter omnes Europae principes, Potentissime et Invictissime Heros, Domine Clementissime, nullus hodie reperitur, cujus potentia et virtus majus momentum ac robur ad restituendam in tranquillum et pristinum statum Rempublicam collapsam conferre queat, quam Tuae Serenitatis invicta textera. Proinde etiam requiritur, tuique plurimum interest, ut consiliis et actionibus togatis et bellicis,¹ quibus nostri principes in hac propiore Europa ob praesentem rerum sursum ac deorsum euntium perturbationem occupantur, informeris et certior fias. Hinc fit, ut iterum et quidem hortatu et consilio nonnullorum procerum, ausim pia temeritate Tuam Serenitatem interpellare, et brevem, tanquam in compendiolo, informationem instantium consiliorum et deliberationum in Anglia contexere et vestris oculis subijcere, indicaturus veluti in choro quodam capita tantum et reliqua aliis et prudentioribus succinentibus.

Prioribus meis literis, per Albertum Molnarum transmissis rerum in Anglia faciem prout ea post Caroli principis ex Hispania reditum conversa erat, depinxi, et quae tum consilia agitabantur et ... erant,

¹ Kézirat: bellici

perscripsi, tum enim primum mutari² consilia ceperunt, quia Hispanorum fraus et perfidia nullo amplius velo poterat contegi, et rex Jacobus, hujusque filius et regni Ordines indignitatem et sycophantias elusionesque cum honore suo et securitate perferre diutius nequibant, nec fas esse judicabant. Utinam autem maturius, quando prima occasionum pondera urgebant, oculos et mentem aperuissent, et rebus integris, nec in tantum praecconsumtis et attritis melioris causae auxilium et opem parassent periculumque imminens antevenissent. *Sed satius est agnito errore recurrere, quam pergere perperam currere*, ut proverbio dicitur. Ne extra oleas evager, me comprimo et ad rem redeo. Hisce ergo meis literis, Serenissime Princeps, ea consilia obiter perstringam, quae in scenam et theatrum ab Anglis producta esse et tota Europa intuente agi video. Ea duplicis generis sunt, et vel comitis Mansfeldii bellicam expeditionem, vel susceptum matrimonii inter principem Carolum et regis Galliae sororem copulandi colloquium spectant. Duo enim illa numina Mars et Venus omnia principum hodie consilia et actiones dirigunt, universosque Europae oculos et mentes circumducunt, et vel spem emolumentumque his, vel damnum et metum illis spondent et praesagiunt conferuntque.

Quod ad primum attinet, rem insuperabili industria et labore eo perductam esse constat, ut comes Mansfeldius cum exercitu satis potenti, duorum maximorum Galliae et Angliae regum sumptibus et impensis alendo, in procinctu sit, et ex Anglia in hostes explicitis signis et magna felicitis successus fiducia progrediatur. Duodecim millia peditum in Anglia lecti et ad bellum mandato et jussu regis evocati nomen militiae, sive volentes, sive nolentes, dare coacti fuerunt. Hic enim regibus Britanniarum mos et jus est, ut quosunque velint ad sacramentum et bellum legere et adigere, possint pro lubitu, nec ulli subditorum fas sit abnuere et defugere. Equites, qui ad numerum trium millium ascendere debent, in Gallia concenturiati sub vexillis Imperatoris mandata, quo tendere eos jubeant, praestolantur. Duae legiones veteranorum in inferiori Saxonia et Belgio conscripti et delecti florem exercitus constituunt. De his rebus deque proposito suo comes Mansfeldius ipse pluribus ad Serenitatem Tuam scribet. Nam hoc se facturum mihi dixit: tum quoque hic nobilis, qui has defert, cuncta coram plenius enarrabit et exponet. Gallus et Anglus nunc in eo sunt, ut velint cum Germania et aliis Europae principibus consilia communicare, eosque missis nunciis adhortari et obsecrare,

2 Kézirat: mutaris

ne spei libertatis et communis salutis desint, officiantque vel mora, vel excusatione, vel ignavia, vel pravis consiliis et proditione, sed occasione hac prudenter et sine dilatione arrepta, vires opesque socient pro incolumitate propria et pro restitutione sociorum. Anglus praetera, si constitutis stat, et animum non mutat, decrevit regiis in publicum emittendis literis Orbi testatum ire, quam indigne et perfide a rege Hispaniarum³ et ab Imperatore⁴ in omnibus pacis colloquiis circumventus et delusus fuerit, ac proinde certo, confirmato ac praemeditato consilio destinasse Generum suum⁵ et cum eo Germaniam, una in dignitatem et libertatem pristinam vi et iustitia armorum, favente divini Numinis auspicio, asserere et reducere. Quos Gallus in Rhatia progressus divertendis et distinendis Austriacorum viribus faciat, quidque ab isto rege in emolumentum et adminiculum communis belli expectari, quantumque rei facillioris modo gerendae momentum a Galli autoritate et societate accedat, hoc aliunde constat et supervacanei laboris est huc repetere. Praeter haec, quae dicta sunt, sciendum est, non contemnendam classem duodecim praetoriis et sexaginta plus minus aliis navibus compositam, in portubus Anglicis paratam expectare, insuper aliam etiam majorem et potentiozem apparatus iri. In quem finem tanta potentia navalis paretur, non quidem vulgo scitur, sed nemo dubitare sapiens et rerum cognitor potest, quin contra Hispanos instruat. Aliquid egregii sibi ab istis apparatusibus Respublica promittere certe potest, si Deus et fortuna ab alto aspirarit, et prudentia ac moderatione res conductae fuerint, ne perversorum praepostera consilia aut hostium astus obstiterint et anteverterint. Denique quod omnium maximum et firmissimum rerum bene gerendarum est: ut sic dicam inter aliquot melioris causae reges et principes (e quorum numero Suecus propter egregium in Rempublicam animum et sponte delatam operam et potestissimas suppetias praeminet primasque meretur) consilia de arcta confederatione agitantur et ultra citroque sociantur et ad deliberandum proponuntur. In tali enim foedere solidissimum unicum consistit fundamentum, cui tuto inniti potest, quisquis rem Evangelicam pristino flori et decori restituere desiderat. Faxit vero Deus, ut haec consilia successum sortiantur, et vota nostra, qui operas contribuimus et quantum possumus pro virili circum adnitimur, rata sint.

3 IV. Fülöp (1605-1665) 1621-től Spanyolország királya.

4 II. Ferdinánd (1578-1637) 1618-től magyar király, 1619-től német-római császár.

5 Pfalzi Frigyes

Ad alterum mearum caput accedo, quod colloquium matrimonii inter Angliam et Galliam coeptum attinet, jam eo usque res promotae est, ut conditiones et leges pactorum connubialium ab utroque et Galliae et Britanniarum rege signataeque sint, et munera arrhaeque in pignus et certitudinem conventus ab utraque parte data et accepta. Hinc factum est, ut ignibus festivis et tormentorum fulminatione aliisque publicis solemnitatibus laetitia et gaudium, quod ad utramque gentem inde redundat, declaratum fuerit. Propterea Buckinghamius,⁶ regii favoris promus condus cum selecto juvenum procerum flore et magnifico apparatu iter in Galliam apparat et adconcinnat, ut illinc deducat in Britanniam implexus sponsi regiam sponsam! In matrimonii colloquio, quod Anglus cum Hispano per multos annos cum magno Reipublicae dispendio habuit, similia quidem vidimus: attamen in hoc fulcitur firmiori spe et connubium brevi consumtum iri persuademur. Nam sejuncta sunt *Mirrhæ* et *silvam fluentis*⁷ aliudque sonare solet *cornix Gallica*,⁸ aliud *noctua Hispanica*.

Quae cum ita sint, Serenissime Princeps, nihil aliud ad rei summam restat magisque bonarum partium studiosi expetunt et optant, quam ut Serenitas Tua cum rege Britanniarum et hujus filio, principe Carolo in firmæ amicitiae foederisque concordis societatem conveniat et coalescat. Si enim haec vota Deus approbat et perficit, certi sumus eum constituisse Rempublicam oppressam, conjunctis regum et principum viribus ex squalore in pristinum florem asserere et reintegrare. Quomodo autem res exordienda et instituenda sit, ut Tua Serenitas et rex Britanniarum caeterique⁹ principes socii in foedus et indissolubilem¹⁰ animorum et consiliorum viriumque nexum cocant et conspirent, in eo laborandum et omne studium ponendum est. Ad felix faustumque auspiciam et ad viam praemuniendam valde conducere, si Te, Gloriosissime Princeps, orare auderemus, ut captata occasione per literas regem Britanniarum, omnium

6 Buckingham, Georg Villiers herceg (1592-1628) I. Jakab és I. Károly kegyence. Kétszer oszlatták fel a Parlamentet amiatt, mert vádat emeltek ellene — vö. Rusdorf beszámolóját (32.).

7 Utalás Myrrha mitológiai történetére. Cinyras ciprusi király leánya volt, aki myrrhafává változott. E fa nedve vagy magától csepeg, vagy a fa megfúrásának a hatására.

8 Kézirat: Gallico

9 Kézirat: caeterisque

10 Kézirat: indissolubitem

Europae principum actate annisque regnandi primum, primus compellare et studium benevolentiamque tuam offerre, atque eo modo veluti dextram amorisque pignus porrigere dignareris. Quin hoc maximum certissimumque momentum et instar primi gradus ad amicitiam mutuamque necessitudinem inter Serenitatem Tuam et hoc regnum sancendam futurum sit, rerum in his oris periti haud quanquam dubitant.

Votum secundet, qui potest, nostrum Deus rebusque lassis adsit!

Haec apud Te, Potentissime Princeps, tam libere deponere, tum affectus in bonum publicum propensus, tum amicorum hortatus impulit: veniam vero si quid temeritate pia peccavero, humillime peto, qui vota precesque pro diutina incolumitate tua et felici ac victorioso regimine ad Deum concipio et fundo.

Dabam Londini Idus Januarii MDCXXV.

3.

London, 1625. március 27.

Rusdorf tudatja I. Jakab király halálát és Károly herceg trónra lépését. Javasolja, hogy Bethlen ezeket az alkalmakat kihasználva írjon Károlynak, mivel így közvetlen tudomást szerezhetne annak politikai terveiről.

Principum et regum exitus, Serenissime et Invictissime Heros, principibus et regibus inprimis perscribere et significare decet; cum enim plerumque obitus regentum et principum consiliorum et temporum mutationes invehant et sub novo successore forma imperii, consulta et actiones innovari¹ soleant: interest regum et principum, quorum regna conversiones rerum contingere consueverunt, ut quam maturrime talium mutationum certiores reddantur, quo possint maturrime praecepere et constituere, quae Reipublicae commodo et saluti esse judicaverint. Quae cum ita sint, officii mei rationem a me exigere existimavi, ut hisve literis Tuae Serenitati significarem, Jacobum, regem Magnae Britanniae, XXVII die Martii seu VI Aprilis secundum Gregoriani Calendarii computationem [Romanis VI² Kal. April.], paulo ante meridiem, intra undecimam et duodecimam horam, sicuti nos numerare amamus, absoluto

1 Kézirat: inovari

2 Kézirat: VII

vitalis cursu, ex hoc aerumoso³ rerum mortalium ergastulo ad superos beatorum sedes placida morte, quam febris tertiana, suffocationibus et aliorum morborum symptomatibus aucta maturavit, a Deo avocatum fuisse. Statim post efflatam et origini⁴ suae redditam animam, eodem die Carolus unicus demortui regis filius, rex Magnae Britanniae, Franciae et Hiberniae consalutatus, et per praecones ac caduceatores renunciatus, unanimique populi applausu⁵ susceptus est ita, ut vere canere possimus:

Occubuit Phoebus, sed nox est nulla secuta.

Altero die proceres regni et primarii ministri in manus novi regis, sicuti moris est, officia sua deposuerunt et consignarunt, quae tamen subito praestito consueto fidelitatis juramento, iterum confirmata habuerunt, et exercere possunt, vel ad certum tempus, quamdiu regis defuncti cadaver supra terram existit, non deductis exequiarum solemnibus, quae ante septem hebdomadam spatium fieri nequeunt, vel continenter, prout novo regi placuerit, quod post coronationem, quae justis peractis instituetur, cognoscetur. Quod nostrum nunc est, cum omnibus melioris causae studiosis ex intimo animo novo regi bona verba accinimus, coelestem potestatem, regum tutricem et reatricem comprecati, ut auxilio et numine suo ei adsit, bona consilia suggerat, ejus voluntatis ad salutaria amplectenda et auscultanda flectat, et felicia auspicia, successus et eventus praestet. *Deus enim salutem regibus dat et facit, ut oculus videat et auris audiat,*⁶ sicut Sacra Scriptura nos docet. Si hoc votum benignus ille rerum et regnorum conditor et dispositor secundat, nulli dubitamus, quin hujus novi regis imperium non modo rebus afflictis Reipublicae Christianae eam, quam desiderant et expectant opem et in melius mutationem allaturum; sed etiam amicis summo solatio, hostibus terrori, subditis tutelae, sibi ipsi gaudio et honori futurum sit. Ut autem rex Carolus auspicato principio regiminis susceptionem imbueret, et praeclaram sui opinionem concitaret et confirmaret, nihil prius habuit, quam consilium de convocandis comitiis habere, ut cum bona Ordinum gratia et communicato cum ipsis consilio res regni ordinaret et stabiliret. Deinde ne amicitia et necessitudo, quae cum vicinis et protestantibus regibus ac principibus regno Angliae

3 Kézirat: arumoso

4 Kézirat: origine

5 Kézirat: applausa

6 Zsoltások könyve 143:10

intercedit, aliquid pateretur damni et incommodi ex mutatione, aut inchopta negotia conturbarentur, ad omnes principes, apud quos legatos et ministros defunctus rex vel habet, vel habuit et missit, scripsit, eisque mortem patris et suam in regnum et jura paterna successionem significavit, non minore quam genitor studio inchoatas et probatas cum ipsis amicitias coliturum se promittens. Nam inter caetera decedentis bona, amicitiae quoque successionem se affectasse, et familiaritatis a patre cultae haereditatem adiisse dicit. Caetera, quae ad felicia regni auspicia et ad stabilendum imperium pertinent, cum temporis cursu pedetentim, ut conveniet rebus praesentibus, expetuntur.

Haec ideo ad Te, Serenissime Princeps, perscribere ausus sum, tum ut mortis regis Jacobi, et successionis Caroli certior fieres, tum ut captata occasione a congratulandi et contolendi officio, veteri et usitato inter magnos principes more, vel ad novum regem scribere vel nuncium mittere, prout e re tua judicaveris, posses. Isto modo non solum ad arctiorem amicitiam, cum rege Carolo sancendam et ad spem futuri foederis portam tibi aperies, sed etiam percontaberis verum in his regionibus rerum statum, et cognosces de plano, quid tibi de hoc rege ejusque amicitia polliceri possis. Eadem occasione cuncta, quae inter Protestantes reges et principes agitantur, consilia perdisces, facultatemque nancisceris⁷ ea monere, urgere et postulare, quae e re visa fuerint: quamvis etiam nihil etiam ab istis principibus omissum iri, quod Te, tam potentem Evangelicae rei defensorem et patronum concernere queat. Quin vero hoc officium congratulationis acceptum et instar tesserae summae benevolentiae inter Serenitatem Tuam et regem Angliae coaliturae sit futurum, nemo prudens, indolis et animi Caroli gnarus, rerumque instantium peritus dubitare potest, et ego ex evidentissimis notis colligo. Quemadmodum autem, Serenissime Princeps, Te reverenter rogo, ut hanc meam temeritatem, a pio et sincero in Rempublicam et tuum emolumentum zelo profectam, clementissimo vultu adspicere velis, ita Deum veneror, ut Serenitatem Tuam in solatium et defensionem Christiani Orbis et in terrorem et exitium hostium diutissime florentem semperque triumphantem conservet.

Dabam Londini VI Kal. Aprilis MDCXXV.

Salisbury, 1625. október 26.

Rusdorf megköszöni Bethlen Gábor válaszát, amelyet megmutatott I. Károlynak is. Mindketten lelkesen olvasták. Károly tárgyalásokat kezd Hágában Buckingham útján Frigyes cseh királlyal a protestáns fejedelmek szövetségbe tömörítéséről. Rusdorf végigveszi a számba jöhető uralkodókat: Bethlent, a dán és a svéd királyt. Franciaország csak titokban csatlakozna ehhez a szövetséghez. Az angol hajóhad számszerű jellemzése.

Literae, quas ad me, Serenissime ac Potentissime Princeps, scribere dignatus es, mihi perpetuum excelsi et regii tui in me favoris et clementiae testimonium sunt: illas humili obsequio et devotione excepi et religioso labro deosculatus sum. Nostrarum nunc partium est, cognita Serenitatis Tuae voluntate et mandatis, ea agere et conficere, quae nostra fidelitas ac debita observantia a nobis flagitat, et in Reipublicae emolumentum tendere scimus. *Quanto quis diligentius obsequitur, tanto majorem gratiam obtinebit*, inquit Aristoteles.

Ex eo tempore, quo rex Carolus regni gubernacula suscepit, occasionem saepius habui cum ipso de Serenitatis Tuae egregio et magnanimo rem Christianam et meliorem causam promovendi animo, de sincero item luculentis testimoniis probato et Serenissimo regi Friderico exhibito adfectu et studio colloquendi et commemorandi.¹ Nuper etiam literas Tuae Serenitatis ad me scriptas legendas et inspiciendas dedi. Illas legit ac relegit et manum ac sigilla diligenter inspexit, denique quam varia de rebus, forma regiminis, de magnitudine et commoditate regionum, deque ingenio ac studiis oblectationibusque Tuae Serenitatis percontatus est: omnia ea, quae ego balbutienti et rudi lingua percensere potui, oppido² grata sibi et jucunda auditu esse, seque ea magna cum animi voluptate intelligere ac confidere respondit, Tuae Serenitati caeterisque bonarum partium principibus satis compertum esse cum quanta sincera contentione et labore ac sedulitate, Rei publicae Christianae collapsae statum in pristinam libertatem reponere pro virili annitatur: proinde neminem fore,

1 Ismeretes Rusdorf nem sokkal korábban (1625. október 13/3) átadott memoire-ja az angol királyhoz, amelyben felhívta a figyelmet Bethlen Gáborra (MARCZALI Henrik: Újabb regesták a külföldi levéltárakból. Történelmi Tár 1879. 549).

2 Kézirat: oppida

qui de suo candore et constanti proposito dubitare queat, cum hanc suam voluntatem tot indiciis et testimoniis, tot actionibus, totque inceptis et factis declaraverit, et quotidie magis ac magis declaratum est. Et sane hujus regis intentio et animi propositum talia sunt, ut ea meliora ne optari quidem possint, modo conductio et pertractatio consiliorum robustior et per experientiam firmior ac prudentior accedat, et ipse a domesticis susurronibus sibi caveat, nec uni potentiori regimen sui indulgeat: tum de felici successu vix dubitandum est. Prima consiliorum bona sunt et solida: si hoc pede pergatur, et quod inceptum est ac promissum, absolvitur et adimpletur, rem factam habemus. Primo enim foedus offensivum et defensivum, ut vulgo vocant, in quindecim annos cum vicinis Batavis, aeternis Hispani hostibus percussit, et restitutionem Friederici, sui affinis conjunctis viribus et potentibus armis procurandam in se recepit, nec a bello desisturum promisit, donec Austriacorum exturgescens et omnia consumens potentia in ordinem redigatur, et pax secure Orbi Christianae parta sit. Deinde nunc in eo est, ut consilium capiat, quomodo quibusque persuasionibus Danus, Succus et alii amici in foedus illud, missis internunciis pertrahi queant, ea de causa ducem Buckinghamium, suorum ministrorum primum, in cujus sinum omnem consiliorum et arcanorum curam deponere, cuique ac totum ipsemet regendum praebere solet, Hagam misit, ut cum rege Bohemiae et Confoederatis Belgii Ordinibus deliberet et rationem ineat, quomodo caeteri ad conjunctionem animorum et virium permoveri et adduci queant. In ista deliberatione et congressu Tuae Serenitatis non obliviscetur. Diligenter enim monui, ut Tui, tanquam Principis, qui ad rei summam plus quam ullus in Europa regum possit, digna habeatur ratio. Ad haec Dano avunculo ingentem pecuniae vim repraesentari curat, et Mansfeldio, qui cum copiis ad Danum se contulit, sub ejus auspiciis deinceps militaturus, stipendia solvere pergit, Succum quoque, cujus legatum summo honore affectum ante mensem a se dimisit, ad societatem belli evocare et propositis in medium aquis conditionibus inflammare et accendere in animum induxit. Denique classem potentem et vere regiam ante mensem ferme, ad Hispaniae oras depraedandas, infestandas et intercipiendas emisit. Licet haec omnia successum speratum non obtineant, nec ea, quo dicta sunt modo feliciter perficiantur, quod omen Deus averruncet, tamen constantem se mansurum et reparatis viribus et animis in semel coepto proposito

firmiter progressurum; se enim ex conscientia obligatum, et hoc sibi a Patre in supremis mandatum fuisse, saepius mihi et aliis regio ore affirmavit.

Hae sunt, Serenissime Princeps, actiones regis Britanniarum, a quibus si abessent morae³ et haesitationes, et adesset consiliorum ardentior maturiorque et excussior cura, ultra votum beati essemus.

Quod Gallum attinet, quamvis sperandum non sit, ut nomen in foedus inter Protestantes reges sancitum palam det, et tabulis subscribat, propter respectum Papae et aliarum considerationum; tamen ejus amicitia qualiscunque multum utilitatis rebus confederatorum conferre potest: ideo hoc saltem tentandum est, ut permoveatur ad contribuendam aliquam simbolam clam et sub axilla, ut aiunt, quoniam aperte amicus et socius esse non audet. Fatendum quidem est, haud⁴ pauca a Gallis committi, quae vix aequo animo ferri concoquique possint, attamen tanti momenti ea non sunt, ut Foederati Galliam suis conatibus manifeste inimicam et oppugnatricem futuram timere cum ratione debeant.

Classis regis Caroli cum in altum progredieretur, divisa fuit in tria agmina, primum Thalassiarcae seu Praefecti et Imperatoris fuit in quatuor legiones distributum, naves triginta numerabat, naviculatores MMDCCLXXXIII, milites MMMXCIII. Secundum Legati Thalassiarcae continebat tribus legionibus MMMXVIII. classarios, MDCCLXV nautas et viginti novem naves. Tertium habebat tres legiones, MMMVIII epibatarum et MDCCCXXXIII navicularum in viginti novem navibus. Tormentis, pulvere, pyrio, armis et aliis ad bellum necessariis, commeatu idoneo et sufficienti cunctae naves erant oppido bene provisae. Nam rex ipse Plymouthum excurrerat, ut omnia praesens maturaret, urgeret et tanto melius et citius in ordine ex apparatu videret. Nisi enim rex eo venisset, et emendari festina diligentia jussisset,⁵ quae per moram et negligentiam fuerunt male acta, classis vela nondum fecisset. *Nam actores absentium, quibus res longinqua committitur, tanquam soluti legibus vivunt: quoniam procul positus nullus dominorum terror incutitur.* (Symmach.)

— — — *ursit praesentia Turni.* (Virgil.)⁶

3 Kézirat: more

4 Kézirat: hauc

5 Kézirat: jursisset

6 Vergilius: Aeneis IX:73 (urget)

Haec pauca actionibus et consiliis regis Caroli ad Serenitatem Tuam scribere volui, submisse rogans, ut meam, si peccavi importuno officio, temeritatem ex nimio in Rem publicam et tuam calore profectam benigne interpreteris. Ego Deum supplex semper venerabor, ut Te principum heroum florem et unionem sospitem virentemque conservet diu in solatium, fulcrum et remedium concussi et afflicti Christiani Orbis.

Dabam Salisburii in Anglia VII. Kal. Novbris MDCXXV.

5.

Kingston, 1625. november 13.

Rusdorf tudatja Bethlennel, hogy Brandenburgi Katalinnal való eljegyzésének hírért örömmel fogadta az angol királyi udvar, különösen I. Károly király, akivel Bethlen a házasság révén rokoni kapcsolatba fog kerülni.

Scio, Serenissime ac Potentissime Princeps, in leges modestiae peccare eum, qui sacras principum occupationes intempestivis compellationibus inturbat, cum tamen res grata et digna nunciari et referri potest, magis peccatur silentio, quam oratione. Hinc fit, ut his inconditis, sed officiosis literis Tuam Serenitatem ausim interpellare significaturus, quam grato et laeto sensu Rex Britaniarum perceperit nuncium illum, quo informabatur, Te cum Serenissimi Electoris Brandenburgii¹ sorore² matrimonium contracturum. Cum enim inter alia referrem, quae Serenitatis Tuae legati, nuptiarum poscendarum conciliandarumque causa missi effecissent Berolini et rem factam sponsamque pactam esse dicerem: hic nuncius, inquit rex, mihi gratissimus est, et cum magna voluptate illum excipio; ante omnia sincero animi affectu adgaudeo et congratulor; vellem jam nuptias peractas esse et virginem sponsam in thalamos et domum deductam.

Non minus caeteri³ hujus regni proceres, quod religiosa fide affirmo, ardentibus votis et summa hilaritate bona verba acclamant et illud tam auspdatum conjugium, unde Respublica Christiana afflicta permagnum

1 Kézirat: Serenissimis Electoris Brandenburgiis

2 Brandenburgi Katalin György Vilmos választófejedelem leánya 1626. március 2-án kelt egybe Bethlen Gáborral.

3 Kézirat: caeteris

sentiet emolumentum et incrementum, quam citissime consummatum videre exoptant. Non inter ultimas principis laudes numerandum est, si exteri⁴ et remoti ipsi fausta adprecantur et declarant applausu et fremitu amorem et existimationem, qua eum colunt et venerantur. Nihil autem est, quod ad gloriam et decus majus addat incrementum, aut magis aestimare faciat principem apud suos et cacteros, quam adsumta *Fortunae fastigio consentiens et aequa conjux*: (Plin. Paneg.) nihil majorem splendorem et gratiam parit, quam digna et multorum principum cognationi innixa affinitas et necessitudo: nihil magis commendat principem subditis, nihil Reipublicae utilius contingere potest, quam conjux aequalis dignitatis, paris voluntatis ejusdem, quod omnium maximum est concordiae vinculum, religionis.

Héper megíszte gígnetai szótéria

Hótan gúné prosz avdra mé dikhosztaté (Eurip. Medea)

Quae maxima salus est conjugii

Quando conjux a marito non dissidet.

inquit ille. Haec pauca ad Serenitatem Tuam perscribere praesumsi, ut scires, cum quanto applausu et approbatione rex Angliae gloriosum illud tuum propositum in ducenda Electoris Brandenburgici sorore approbet, et gaudeat Te in ipsius quoque cognationem venire et transire. Interest enim principi, qui ad famam et Reipublicae utilitatem omnia sua dirigit, scire et exploratum habere, quid alii principes et reges de se, deque suis amoribus, actionibus et consiliis tam domesticis quam publicis sentiant et judicent, et an gratum cum dignumque aestiment ipsorum affinitate et necessitudine. Hoc ut luculento indicio constaret, et cognoscere posses regem Britanniarum sibi gloriae ducere, Te, tantum principem in necessitudinem et cognationem suam convenire, mihi silendum esse non putavi, devote contendens, ut pro magnanima tua benevolentia hanc officii mei importunitatem benigne et clementer interpretari et in bonam partem accipere velis. Illa enim proficiscitur ex devoto et pleno fidelis obsequii animo, quo heroicas et coelestes tuas virtutes adoro, Teque divinitus in Reipublicae Christianae solatium, fulcrum et

reparationem destinari ac reservari auguror et praedico Deum supplex venerans, ut Te, Princeps Fortissime, cum florentissima et inclyta prospacia quam diutissime incolumem sospitemque servet.

Dabam⁵ Kinigstonii in Anglia Id. Novembris MDCXXV.

6.

London, 1626. december 3.

Rusdorf részletesen beszámol I. Károly belpolitikai gondjairól. Ez magyarázza, hogy Bethlen követe, Quad olyan sokáig időzött Angliában, és egyelőre még nem kaphatta meg a remélt segítséget.

Rusdorf azt ajánlja a fejedelemnek, hogy küldje el Bethlen Pétert Angliába, és igyekezzen megnyerni a canterbury-i érsek kegyeit is.

Ratio officii mei, Serenissime ac Potentissime Princeps, et debitum in Tuam Serenitatem obsequium et cultus me monent, ne negligam hanc, quae se commodum offert, redcunte nobilissimo viro, Quadio,¹ legato vestro, occasionem referendi aliquid ad te de publico in Anglia rerum statu; cum potissimum in finem ut non solum cognoscas, quo loco res sint in hac ultima parte Europae, ad quam tot principes oculos suos attollunt, sed etiam ut cognitis causis aequiore animo feras, quod legatus Tuae Serenitatis tam diu hic detentus fuerit, nec tamen eam, quae rerum praesentium necessitati conveniebat, quamque magnanima Tua generositas et petitio merebant, reportet satisfactionem. Serenissimo regi Carolo animus et voluntas Tuae Serenitati aliisque confederatis principibus in cunctis iis, quae ad Reipublicae curam spectant, satisfaciendi, promptissimus et inclinatissimus non deest; illum ardenti cupiditate incensum omnibus modis cupere complere, effectaque dare ea, quae a se expectantur, secumque pacta sunt, pro melioris causae et religionis restitutione novimus: hinc ipsum indignari² compertum habemus, quod Tuae Serenitatis legatum non potuerit, rebus omnibus ad unquem et ex voto expeditis, remittere. Quam plurimae difficultates et incommoda ex impro-

⁵ Kézirat: Dabum

¹ Quadt, Matthias a német katonák kapitánya Bethlen Gábor udvarában. Korábban a jägerdorfi herceg szolgálatában állt. 1626-ban Bethlen követe volt a protestáns nyugat-európai hatalmakhoz.

² Kézirat: indignaris

viso enata et quotidie nova emergentia suppullulantia,³ quae non nisi cum temporis et morae⁴ patientia possunt vinci et recidi, circumvallant bonum principem. Hinc fit, ut quod maximum malorum est, adminicula, quibus juvare debet amicos et belli socios, vel non sint tam cito in promptu, vel parata evadant difficiliora, propter domesticam cum subditis sollicitudinem. Primordia regni quidem auspiciatissima habuit, sed in administrationem operosam et infinitis jam tum molestiis et aerumnis perplexam et irrelitam⁵ successit, quam statim majores difficultates, perturbationes, onera et sumtus exceperunt et aggravarunt. Nam regnum a patre relictum invenit multis et magnis incommoditatibus pressum, aerarium exhaustum, reditus⁶ diminutos, aere alieno fiscum laborantem, legationibus, conventionum evanidarum tractatibus, largitionibus tam publicis quam privatis ingentes auri thesauros profusos. Ut ex multis pauca delibem, in solum matrimonii cum Hispano per novem annos incassum tractati et ambitu colloquium, in legationes ea de causa missas, in iter principis Caroli in Hispaniam, in xenia apophoreta et similia donaria ibi collata, intra quinquennium ultra tricies septies centena millia aurcorum projecta fuerunt, in Mansfeldii expeditionem septies centena millia aurcorum plus minus impensa sunt. Adhaec rex Jacobus ex pactis obligabatur alere Batavis regio sumtu per biennium sex millia peditum auxiliorum: haec a rege Carolo tanquam successore erant adimplenda et perficienda. Deinde reperit varia compositionum colloquia incredibili labore et sumtu per multos annos frustra et cum labe honoris ac detrimento boni publici instituta et reciprocata, paulo ante mortem patris rupta et dissoluta, et ad nihilum redacta, tanquam poma fugacia⁷ Palaestinae. Reliquit porro pater Jacobus filio amicitiam cum Hispano, suspectam et simulatam; cum Gallo matrimonii conventionem susceptam; potentissimae classis apparatus inchoatos nec dimidio finitos; amicos vicinos et socios principes ubique attritos et opis egentes: talem rerum vultum invenit Carolus, cum diadema ad se devolutum assumeret. Verum

3 Kézirat: suppullutania

4 Kézirat: more

5 Kézirat: irrelitam

6 Kézirat: redictus

7 Utalás Tantalosz mítoszára, aki az Alvilágban étlen-szomjan bűnhődik, nem érvén el a föléje függesztett ételt.

non tam cito auspicatus erat gubernationem, extemplo,⁸ sicut fit in novo regno, novae et majores difficultates et onera, quasi uno impetu irruerunt, tanquam

— *aggeribus raptis cum spumeus amnis*

*Exiit, oppositasque evicit gurgite moles.*⁹

Nam non solum ad ea praestanda et continuanda, ad quae pater obligatus erat, ex successionis lege tenebatur, sed insuper novas impensas facere, et multa alia subire onera atque molestias, necessitas temporis eum coegit: in exsequias patris, et quae inde dependebant, ducenta¹⁰ et quadraginta ad minimum millia aureorum testificandae pietatis ergo profudit, non minus duae illae pomposae legationes in Galliam et Bataviam per Buckinghamium, duorum regum delictum, obitae constituerunt. Ne dicam jam de aliis legationibus, de matrimonii et nuptiarum solemnibus, de Reginae receptione et in thalamum deductione, de sumtibus inaugurationis et similibus aliis. Quantum excipiendis et publico sumtu alendis ac munerandis tot oratoribus, qui novo regi matrimonium et successionem congratulatum et patris mortem planctum venerunt, insumentum quis dicat? classis centum navibus instructa superiori anno emissa, vicies quinquies centena plus minus millia aureorum constitit; Dano in singulos menses, licet vix tres adhuc soluti sint, centum millia aureorum conducta et perscripta sunt: praeterea Mansfeldio non nihil pecuniae nuper solutum et adnumeratum fuit. Adhaec Hispano bellum illatum, apparatus in offensionem et defensionem terra marique facti et faciendi, alia etiam classis hoc anno emissa, foedus item cum Batavis et Dano percussum et sexcenta talia ineffabilium molestiarum et infinitorum sumtuum causae fuerunt. Non omittendum est, quod cum Gallo controversiae et dissensiones de commerciis de reginae familia ordinanda, de pontificiis clementius habendis, deque aliis rebus quotidie interveniant; multis jurgiis¹¹ et contentionibus ultro citroque tanquam serra, quae reciprocatur, inter amborum regnorum administratos disceptatis et extractis, Galli in domo reginae servientes, quorum insolentia nimis crescere et intolerabilis esse judicabatur, regno et aula discedere jussi fuerunt, salariis tam solutis et muneribus insuper additis

⁸ Kézirat: ex templo

⁹ Vergilius: Aeneis II:496-497.

¹⁰ Kézirat: ducenda

¹¹ Kézirat: gurgis

affecti (in quae plus quam ducenta sexaginta millia aureorum impensa dicuntur). Hoc facto oleum igni affusum est, et majores ac inexplicabiles molestiae, quibus rex et regnum magis ac magis involvitur, excitatae sunt. Cum Bassompetro,¹² qui nuper legatus ad componenda haec dissidia e Gallia missus erat, aliquid transactum est, sed non integre, non perfecte: atque ita altercationes istae adhuc durant et vigent, regique Carolo caeteras curas et sollicitudines geminant et exaugent. Accedit porro tanquam ad cumulum occupationum et sumtuum, clades, quam Danus nuper infelici Marte cum Tillio¹³ congressus, passus fuit. Nam illi a nepote rege succurrendum est: cum in finem¹⁴ pecunia et sex millia peditum transmittentur et alentur. His oneribus et incommodis sumtibusque opulentum hoc regnum praegravatum est. Non infitias vero ire possumus, quin multa ex iis, quae dicta sunt, potuissent omitti aut saltem differri, si fati benignitas solidiora et feliciora consilia suggessisset. Quaedam etiam viribus et ingenio altiora esse suscepta et tentata non abnuimus: nihilominus tamen regnum hoc cunctis illis inceptis et oneribus fuisset ferendo, seque a difficultatibus circumstantibus explicare potuisset; nisi inopina Dei ira, majus tetriusque malum in ipsa viscera subrepsisset invaluissetque, cujus haec causa, ortus et progressus fuit. Habent reges Angliae ab antiquo in more, ut quanto indigeant pecuniis, et vel in bellum, vel in aliam rem arduam sumtus necessarios parare velint, Comitium Regni, quae Parliamentum vocant, in duas domos¹⁵ (sic vocant senacula:) superiorem, quae proceres cum episcopis et praesulibus, et inferiorem, quae urbium et provinciarum municipalium delectos complectatur, divisum, convocent, et Ordines nomine totius regni congregatos de subsidijs, sic enim nominant collationes pecuniarias, interpellent. Vicissim populus et Ordines hoc beneficio et privilegio gaudent, ut, si quae habeant gravamina, ea in his comitiis proponere, remedia quaerere, et liberrime de omnibus rebus patriam concernentibus sententiam dicere possint. Hinc saepius fit, sicut in aliis quoque regnis, ut populus non tam

12 Bassompierre, François de (1579-1646) francia marsal. 1621-ben rendkívüli követ volt Madridban.

13 Tilly, Johann (1559-1632) a spanyol hadseregben kezdte katonai pályafutását. 1600-ban alezredeként Magyarországon a török ellen harcolt, 1605-ben Magyaróvár parancsnoka volt. A harmincéves háborúban a katolikus Liga seregeinek a fővezére volt.

14 Kézirat: cum in finem

15 Kézirat: homos

cito consentiat ad subsidiorum contributionem, nisi sibi quoque satisfactum et prospectum prius videat. Rex igitur Carolus majorum vestigia secutus, et ordinarium consuetumque callem cogendorum nummorum ire volens, statim initio regni sui comitia edixit; sed quae tunc propter ingruentem et late serpentem luem diu continuari et ad finem perduci non poterant. Ordines tum in signum promptae benevolentiae et in felix faustumque regni auspiciam, loco coronarii, duo subsidia, hoc est octingenta plus minus millia aureorum, ultro obtulerunt et bona dederunt. Paulo post altera comitia indicuntur, et Oxoniae celebrantur, ibi rex expositis, in quibus se et totam Rempublicam Christianam¹⁶ videat versari angustiis et necessitatibus subsidia pecuniaria, quibus amicis opem suam implorantibus adesse, et bellum contra Hispanum, communem hostem cum gloria et felici successu gerere possit, flagitavit.

Ordines inferioris domus Parliamenti, penes quos est in concendendis subsidiis major numerus, potestas et auctoritas, statim expetunt¹⁷ conqueri de praepostera et perversa imprudentique rerum regni administratione, in Buckinghamium, Ganymedem¹⁸ et delictum regii favoris, omnem culpam conicientes, eum unicum esse noxam et pestem Reipublicae, omnium consiliorum et deliberationum scopulum et naufragium. In regni aliarumque rerum publica administratione et cura nihil cum fundamento et ratione fieri, sed omnia ex solo illum arbitrio et impetu regi; cum gratia et potentia, qua apud Regem polleat, abuti, et in perniciem patriae uti; hactenus tot ac tanta subsidia, quae quadragies centena millia aureorum excedant, per Ordines in communis causae opem et solatium soluta fuisse; nihil tamen isto ingenti aere egregii¹⁹ susceptum, minus factum apparere; sed domi et foris omnia in pejus ruere: pecuniam enim in Reipublicae oppressae et amicorum bello afflictorum auxilium destinata ac contributam in privatos usus et ex libidine istius hominis insumi et expendi; idem quoque futurum esse, si vel nunc, vel deinceps aliquid contribuerint: non enim meliora speranda, sed deteriora timenda, quamdiu iste ignavis rerum clavum tenuerit, et apud Regem insolenti potentia praepolluerit. Britannus qua populi nimia praesumptione et li-

16 Kézirat: Christianum

17 Kézirat: experunt

18 Ganümedesz a görög mitológia szerint Trósz király fia volt, akit az istenek az égbe ragadtak és Zeusz pohárnokává tettek.

19 Kézirat: egregii

centia regimen ipsius acerbius perstringentis offensus, qua amore in Buckinghamium aliisque causis motus comitari infecta dissolvit, Ordinibus domum redire jussis. Interea dum interstitium rebus datur et sperantur mora evanitura odia; contigerunt multa domi forisque, quae offensionem contra Buckinghamium potius accenderant, quam minuerant, videlicet infelix successus classis in Hispaniam expeditae, ducis Sobizii²⁰ in Gallia clades navibus Anglicis acceleratae, Rupellanorum²¹ res per consilia intervenientium²² et se ingerentium ministrorum in arctum redactae, mercatorum Anglorum bona variis in locis impedita, et similia talia, quicquid enim mali acciderat, Buckinghamio imputabatur, tanquam causae et origini. At Britannus necessitates suas et indigentiam in dies augeri, et amicos subinde promissa auxilia exigere et fidem suam obtestari, nullumque alium superesse remedium sistendis et curandis malis, quam novam comitiorum indictionem animadvertens, iterum conventum Ordinum coegit, omnibus modis sedulo annixus, et in id unice intentus, ut sepositis et sublatis contra Buckinghamium effusis²³ quaerimoniis, sine mora subsidia et necessarios in bellum, ipsorum Ordinum persuasus susceptum, sumtus extorqueret. Sed inferioris senaculi Ordines indignationi vela laxantes majoribus, quam antea, animis in Buckinghamiam desaevierunt, cumque innumeris criminibus, instituta accusatione et processu onerarent; fontem auctoremque omnis mali et inter regem et subditos dissidiorum fomitem; honorum et titulorum quos gerat, indignum esse; juvenem imprudentem et affectibus obnoxium, et nullo artis²⁴ genere contaminatum; non regis, non regni, sed proprium duntaxat emolumentum quaerere; noxiis et impetuosis consiliis patriam totamque adeo Rempublicam Christianam affligere et perfundare, quocirca unice contendere, ut rex hominem a se et a Reipublicae administratione removeat, in eum digne animadvertat, nec unius perniciosi amorem pluris aestimet, quam tot millium innocentium subditorum preces, suspiria, gemitus, vitas et fortunas: caeterum se, ut fideles subditos deceat, esse paratos, non modo ea, quae petat subsidia et sumtus in bellum, confede-

20 Soubise Benjamin, de Rohan (1583-1642) a La Rochelle körüli harcokban tűnt ki.

21 Rupellae, azaz La Rochelle, a XVI-XVII. században a hugenották fővárosa. 1625-ben az angolok hajóhaddal támogatták vallásháborújukat. 1628-ban azonban kénytelenek voltak megadni magukat.

22 Kézirat: intervenientiam

23 Kézirat: effuntis

24 Kézirat: artii

ratisque juvandis sufficere; sed omnia bona, vitam et sanquinem ipsum pro salute patriae, proque incolumitate regis lubentissime conferre et exponere. Rex his disputationibus et querimoniis tempus diu trahi connixit, subinde sperans infensos animos ad aliquam remissionem, aut ipsa mora, ubi satis debacchati fuerint, et irarum virus effuderint, ad rationem redituros, saltem verecundia motos petita pecuniaria subsidia, non diutius detrectaturos esse

All' ou Zeusz andraszi²⁵ noémata panta telcuta (Hom.)

Sed minime Jupiter hominibus omnes cogitationes perficit.

Interea dum haec, quae memorata sunt, ita aguntur, Bristolius comes (qui Digbijus²⁶ antequam comes creatus erat, vocabatur, hic in aula Caesarea ante quinquennium legatus fuit, semper Hispaniarum partium plus aequo studiosior iudicatus), hanc occasionem captandae aurae popularis arripit, et ut se plebi, cui hactenus propter nimiam cum Hispanis familiaritatem suspectus et infensus erat, gratus redderet, simulque aemulum et inimicum Bukinghamium, cum quo in Hispania simultates contraxerat, ulcisceretur, assurgit, et oblato libello enormia multa crimina in Bukinghamium componit. Rex autem, inaudito rari in clientem amoris exemplo, Bristolium antevertere et in accusatione impedire satagens, cum criminis laesae Majestatis eodem tempore in comitiis, apud superioris senaculi Ordines, sicut moris est, cum Princeps contra purpuratum actionem movet, postulat: ac demonstrat, cum falsis et perfidis informationibus et mendaciis Jacobum regem, quod genero suo rebus integris auxilium non tulerit, nec ejus defensionem contra imperatorem susceperit, circumduxisse et decepisse. Ad haec Bristolium, per astutam malitiam, matrimonium inter regis Bohemiae filium primogenitum et imperatoris filiam paciscendum proposuisse insuper suavisse, ut iste in aula Caesaris, usque dum maturus nuptiis esset educaretur. His et similibus accusationibus Bristolius coram superioris domus Ordinibus ex vinculis respondere coactus fuit, primo ad libellum responso facto, tum etiam fuit admissus et auditus contra Bukinghamium, quem dicebat clanculum cum Hispanico legato, Gondomario²⁷ conspirasse et transegisse, ut princeps

25 Kézirat: andreszsi

26 Sir John Digby Bristol grófja, spanyol követ.

27 Gondomar, Diego Sarmiento de Acuña (1567-1626) spanyol diplomata. 1613 és 1618, valamint 1619 és 1622 között angol követ. Nagyban szorgalmazta I. Károly és a spanyol infánsnő házasságát, hogy elvonja I. Jakobot a protestánsok megsegítésétől.

Carolus in Hispaniam duceretur, et ibi ad pontificiam religionem converteretur, adeo ut Papa quoque hujus rei notitiam adeptus, Buckinghamium, ut in proposito constanter pergeret, transmissa bulla instigarit et admonuerit. Praetera Buckinghamium causam exstitisse casus et exitus Electoris Palatini Palatinusque amissionis denique multorum aliorum criminum, quorum indicem in libellum conjecit, fontem²⁸ esse. Postquam rex pertaesus et impatiens morae, animadverteret, hos processus actionum varietate et cognoscentium motu implicatos, nimis diu duraturos, et animos populi indes obstinaciores fieri et effervescere, nec aliter quam sacro piaculari, hoc est Buckinghamii ruina et exitio placari et ad rationem indicendarum capitationum permoveri posse, conventum iterum rupit re infecta; vel quia innocentem perire injustum esse putabat, vel quia honoris et autoritatis suae interesse judicabat, populi licentiam et protervam audaciam in actiones suas suorumque consiliariorum insolentius et pertinacius inquirendi cohibere. Sic ergo denuo spe cogendorum nummorum frustratus, non potuit expectationi Confederatorum suorum satisfacere, nec Dano aut aliis promissam pecuniam et auxilia, tam promte, ut volebat, et temporis necessitas flagitabat, praestare; nunc omnes alias rationes et vias conficiendae pecuniae anquirit et experitur, quae quidem pleraeque vel tardae sunt, vel effectum difficiles, patientia et mora igitur opus est, et ferenda sunt illa incommoda et impedimenta, quamdiu non possunt corrigi vel removeri. Multa simul tuto et brevis temporis spatio emendari non posse: sed si quid aliud in rebus humanis, tum imprimis Reipublicae constitutionem, et tempus et sapientiam requirere, compertum est. Populi et multitudinis vehementiores impetus non nisi mora frangi et cedendo vinci possunt, obnitendo exasperantur et insolescunt: illud enim veteris monitoris observandum est principibus cum populo dissentientibus:

Quem superare potes, interdum vince ferendo

Maxima enim morum est semper Patientia virtus. (Cato)²⁹

Digni mehercule laude sunt, qui humano more occupato imperio acquiescunt id administrant, quam ipsae³⁰ vires patiuntur.

28 Kézirat: sontem

29 Cato: Disticha I. 38-39.

30 Kézirat: ipse

Quomodocunq̄ue vero res nunc comparatae et confusae sint in hoc regno, fieri tamen nequit, ut illae in hac praecipiti tegula, ut sic dicam, diu consistere possint. Oportet, ut brevi conversio succedat, et rex tandem cum Ordinibus suis in proximis comitiis in gratiam redeat, nisi enim fuerit, ipse sibi magnum Reique publicae damnum accerset. Facillime autem et unius horae momento fieri potest, ut rex Carolus amorem et benevolentiam populi sibi reconciliet: ut enim inter virum et uxorem fribuscula interdum ob zelum et suspicionem alieni amoris intercedunt; quae tamen non diu durant, et levi subitaque vicissitudine consopita in arctiorem ardentioemque necessitudinem convertuntur; sic inter principem et subditos saepe dissidia et contentiones exoriuntur, propter amorem et indulgentiam nimiam in unum aut alterum praepotentiorum collatum, sed illae facili labore et mutatione inopina componi et ad redintegrationem incrementumque prioris amicitiae flecti possunt.

Discordia fit carior concordia. (Pub. Syr.)³¹

Populus enim simpliciter et absolute non detractat pecuniaria subsidia contribuere et exsolvere; paratus enim est omnia bona et fortunas suas in bellum pro communi libertatis et religionis causa gerendum conferre, et nihil non velle amore reginae³² Bohemiae, quam ingenti affectionis impetu prosequantur et Reginam Cordium vulgo solent cognominare, sciuntque propter ipsam maxime regem arma cepisse. [Sic Daniel vocatur anér epithumión, vir desideriorum, Dan. 10, vers. 10.] Quod si benigni Numinis indulgentia haec, quae supra deducta fuerunt, obstacula et remoras amoveri et superari permiserit, quod ardente votorum et precum connisu expetimus, tum pristinus huic regno resurget splendor, et iterum incipiet sibi et amicis gratiore lumine lucere, ac potentius et liberalius suis confederatis bello implicitis manum auxiliarem tendere, et resarcire, quae nunc cum irreparabili Reipublicae damno negligere cogitur. Cum felix illa rerum facies affulserit, tum melioribus consiliis et prosperiori successu res gerentur, et principum confederatorum, imprimis tuae Serenitatis, tanquam Principis, qui ad rei summam plus ullo alio regum in Europa possit et polleat, condigna habebitur ratio. Populus enim in hoc regno, qui Orthodoxam religionem profitetur, et de Tuae Serenitatis heroicis virtutibus ac rebus gestis, deque praeclaro tuo promovendae pietatis zelo per nos certior factus est, in maximo Te pretio ac

31 Publilius Syrus D 9.

32 Kézirat: Regine

existimatione habet admiraturque, proinde tanto volentior erit et proclivior egregios tuos et pro Republica Christiana susceptos ac deinceps suscipiendos labores debita et liberali collatione juvandi.

Quod si ad haec accedit, Serenissime Princeps, ut interdum de rerum tuarum statu et gloriosa invicti animi tui intentione ac proposito regem Britanniae aliquosque aulae Angliae proceres informari (ne malitia aliorum praevenire et falsa pro veris, sicut fieri solet, obtrudere possit) curas, aut nobilissimum ex illustrissimo fratre tuo nepotem, Petrum³³ hujus regni Academias invisere jubeas: aut alio tali modo, saltem parvam³⁴ ad archiepiscopum Cantuariensem,³⁵ Tuae Serenitatis studiosissimum declarationem aliquam dederis Tui in religionem orthodoxam zeli et in hujus regni incolas adfectus: eo modo non solum cum Britanniae rege coeptam amicitiam magis ac magis confirmabis, sed imprimis hanc gentem, quae religiosissima est, pontificiamque superstitionem, ceu pestem adversatur, et principes, vel maxime ob verae religionis cultum et tenacissimam pietatis defensionem et tutelam aestimat, in majorem admirationem rapies et ad perpetuam benevolentiam et venerationem tuarum virtutum devincies. Nos quoque non deerimus officio nostro, sed quavis occasione fidem et obsequium ea, qua par est, promptitudine tibi declarabimus et nostras vires ac quicquid in nobis erit, ad³⁶ gloriae et existimationis tuae incrementum contribuemus. Ignosce, Serenissime Princeps, tam libere et importune scribenti, et facili vultu excusa literarum harum inscitam prolixitatem: affectus in Rempublicam et devotus in Te cultus causa fuit.

Plura autem digniora de rerum apud vicinos reges et principes statu nobilissimus Quadius, legatus Tuus referet, simulque audebit, Te de humillima et constanti mea devotione et voluntate pluribus certum reddere. Quod reliquum est, Deum continuis votis sollicito, ut Te, Serenissime Princeps, quam diutissime incolumem perpetuoque florentem

33 Bethlen Péter, iktári (1609-1646) id. Bethlen István fia. Nagybátyja, Bethlen Gábor külföldre küldte. Odera-Frankfurtban és Leydenben folytatta tanulmányait. Járt Angliában, Franciaországban és Itáliában. Peregrinációjához érdekes adalékokkal szolgál MONOK István Cseffeji László 1592-1662. című cikke — Századok 1988. 622-647. 1628-tól hunyadi, máramarosi főispán lett.

34 Kézirat: parva

35 George Abbot (1562-1633) 1610-től canterbury-i érsek.

36 Kézirat: ac

conservet in solatium affectae, prostrataeque libertatis et religionis, atque semper victoriosum et triumphantem efficiat, et secundos successus omnibus conatibus tuis aspires.

Dabam Londini III Non. Decembris MDCXXVI.

7.

Hága, 1628. január 10.

Rusdorf Bethlen Péter újtán küldi e levelét az erdélyi fejedelemnek. Beszámol arról, miként segítette Bethlen Pétert hágai, majd angliai utazása során. A politikai eseményeket - azok meglehetősen zűrés volta miatt — nem részletezi.

Serenissime ac Potentissime Princeps, Domine Clementissime!

Nobilissimus vir, Johannes Bornamissa¹ salutatione plena magnanimi favoris mihi a Serenitate Tua dicta, me pluribus certiore reddidit de singulari Tua in me benevolentia et gratia; propterea non debui omittere, quin his parvis literis² devoto animo gratias, quas humili obsequio possem, agam et vicissim debitum ac constans meum studium ac cultum, quo Serenitatis Tuae augustam purpuram prosequor et adoro, declarem. Quemadmodum enim excelsam Tuam et humana majorem fortunam ac virtutem semper suspexi, et digna veneratione a multis annis colui, omnesque meas vires, studia ac voluntates ad Tuum nutum et imperium lubens merito submisi; ita in illo cultu et obsequio constans permaneo permansurusque sum

— — ofr' an egóe

Dzóoiszin meteó kai moi fila gunat' ororé

[Homer. Ilias (X/XXII 387)]

quoad ego

Vivis interero et mihi cara genua moveantur.

Hoc idem Illustrissimus Tuae Serenitatis nepos, Petrus de Bethlen, qui has meas tradet, et autor ac suasor exstitit scribendi, pluribus meo nomine confirmabit et attestabitur. In omnibus, in quibus potui, et vires meae se extendebant, generosissimo illi adolescenti, in quo invictae tuae

¹ Bornemisza János (szendrői) Bethlen Gábor katonai tanácsadója, 1627-ben kassai altábornok volt.

² Kézirat: literis

magnitudinis signa impressa legimus, operam meam et promptitudinem testatum feci: ad serenissimos regem et reginam Bohemiae, ad principem Auraicum³ ejusque conjugem, ac alios proceres, in hac civitate salutandos, alloquendos et videndos non semel deduxi. Cum hinc in Angliam discederet, impetravi ei a Serenissima Domina mea⁴ literas commendatitias ad regem Brittanniarum; simul etiam ipse ad unum aut alterum meorum ibi degentium amicorum scripsi, ut omni studio advenientem juvarent, amice exciperent, ad regem et purpuratos regni adducerent, et quae et visu cognitioneque digniora in aula et republica Britannica essent, commonstrarent. Haec omnia libens feci et plura alia, si potuissem, fecissem, ut testatum tum meam in Tuam Serenitatem observantiam et fidem, tum affectum et studium, quo magnae expectationis adolescentem, vestrarum virtutum imitorem, prosequerem. Gloriosum nobis inferioribus esse putamus, si quid vobis majoribus servitii et studii praestamus et delectamur, si a nobis aliquid proficiscitur, quod vobis gratum esse potest. Nam

*Principibus placuisse viris noo n ultima laus est.*⁵

De iis, quae Rempublicam attinent, nihil audeo scribere, tam quod omnia incerta, confusa et multa obscuritatis et discriminis caligine involuta et obnubta,⁶ ac propter infelicem et praeposteram rerum administrationem noxia et ingrata sunt, quam quod sciam, Tuam Serenitatem aliunde exactius et perfectius ea cognita et relata habere. Quid enim juvat consilia hodierna perstringere, cum vel nulla sint et fugacia, vel occulta, obliqua et fallacia, ut nihil de illis certi, solidi et veri dici, scribi, nec dijudicari possit?

*Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis, ubi coelum condidit umbra
Juppiter, et rebus nox abstulit atra calorem.*⁷

Talia sunt hodie consilia et actiones nostrorum principum, quos *in invio errare et non in via Deus facit*: ergo melius est, ea silentio involvere, quam importuna et obstrepera lingua explicare et reprehendere. Nihil igitur mihi aliud restat, quam Numen deprecari, ut Te, Serenissime

3 Oranien, franciául Orange-ról van szó.

4 V. Pfalzi Frigyes felesége, Erzsébet.

5 Horatius: I. Ep. 17. 35.

6 Kézirat: obnupta

7 Vergilius: Aeneis VI:270-273.

Princeps, incolumem quam diutissime servet, et semper florentem triumphantemque contra hostes tuos faciat, et victricibus factis magis ac magis in afflictæ Reipublicæ Christianæ solatium et spem accumulæ.

Dabam Hagæ IV. Id. Januarij MDCXXVIII.

II.

**Illustrissimo Principi Domino Stephano Bethlen,¹ Comiti de Ictar etc.
Domino suo plurimum colendo**

1.

London, 1624. június 13.

Rusdorf örömmel ragadja meg a levélküldésre a Szenci Molnár Albert közvetítésével kínákozó alkalmat. Megemlékezik a Bethlen Istvánnal Heidelbergben együtt eltöltött időre. Méltatja a gróf érényeit, buzdítja és bízik abban, hogy a jelenben kibontakozó politikai szerepvállalása idővel még jelentősebbé fog válni.

Religione haberem, Illustrissime Princeps, si hac occasione, quæ se commodum et inopinato per Reverendum virum Albertum Molnarum ad vos exciso Palatinatu in patriam redeuntem offert, insuper habita, negligere memoriam mei, meumque in te obsequium, quod tuis sublimibus virtutibus jam tum, cum apud nos Heidelbergæ studiorum gratia degeres, devovi, renovare. Benivolentia, qua me tum complecti dignatus es, et illa tua, non nisi magnis animis insita, prona comitas, me ad hoc officium scribendi invitant et accendunt meamque declarationem gratam acceptamque tibi fore spondent. Saepius mecum in animo meo felicissimi illius temporis imaginem repeto, qua rebus nostris florentibus et integris, tuo humanissimo consortio, affatu et consuetudine frui, tuas egregias spes contemplari et admirari, sermones de Republica deque invicti tui Patru gestis et consiliis caedere licuit. Nunc demum temporum illorum felicitatem ex comparatione horum luctuosissimorum aestimamus: nunc agnoscimus, quantis fortunis et bonis exciderimus recordati illorum, quæ tecum a nobis discedente amisimus bonorum.

¹ Ifj. Bethlen István, iktári (1606-1633) id. Bethlen István fia, váradi főkapitány. 1619-1620-ban Bethlen Gábor költségén Heidelbergben tanult.

Hoi gar kakoi gnómaiszi tagathon kherszin
Ekhontesz uk iszaszi prin tisz ek alé (Sophocles)

Nam homines stulti bonum in manibus

Cum habent, non sentiunt, priusquam amiserint

In eo autem magna pars felicitatis nostrae consistebat, quod tecum loqui, tecum conversari, tuum vultum aspicere, tuas virtutes oculis et mente signare et voto futuras spes praecipere dabatur. Suspeximus sane cum veneratione mixta amore egregias illas dotes tuas, patris paternisque virtutibus aemulas; in juvenili pectore maturam prudentiam et virilem constantemque actionum moderationem admirabamur; in hospitio corporis decori excelsum animum et destinatum debitumque purpurae et sceptro vigorem venerabamur, Te columnen rebusque nostris praesidium et decus futurum augurabamur magnum.

Spodebatque Ducem celsi nitor igneus oris. (Claudia.)²

Exprimere angusto hebetis calami eloquio non possum, quantam voluptatem et gaudium percipiamus, quod Te Reipublicae curis a magno Patruo admoveri et in sollicitudinis societatem acciri et successioni destinari intelligamus. Deo ergo merito gratias agimus, et tibi, Princeps inclute, gratulamur, et bona verba accinimus, et nobis ipsis placere incipimus, quod voti nostri compotes facti simus, et Te in solatium remediumque horum calamitosissimorum temporum Rempublicam capessere videamus. Sicuti nihil amoenius gratiusque mortalibus esse solet, quam videre solem, diei³ opificem exoriri, coelum intrare, tenebras et frigus dispellere, e supremo axe lucem et radios diffundere, terram et omnia, quae in illa sunt calore excitare, favore et augere: sic civibus et subditis nihil dulcius esse potest, quam cum vident principem curas publicas suscipere, administrationem regiminis adire, negotia tractare, e sublimi solio virtutum lumina spargere, otia et vitia fugare, vim sceptri exercere; generosis actionibus, exemplis et praeceptis animos parentum inflammare, oppressos et egenos fovere, collapsam Rempublicam erigere. Quem admodum e contra nihil tristius est, quam cum sol vel absconditus sub nubibus et terra latet, vel ab horizonte longius recedit, tenebrae et calidines statim succedunt, hyems et frigora imminet, nihil crescit, omnia commoriuntur et flaccet: sic quando⁴ princeps rerum frenos non sustinet,

2 Claudianus: De consulatu Stilichonis liber I. 45.

3 Kézirat: dies

4 Kézirat: quanto

sed latebris otii et ignaviae se abscondit, tunc extemplo socordia et neglectus Reipublicae succedit, omnia munia silent, nihil egregii domi militiaeque suscipitur nec patratur, consilia frigent, arma jacent, disciplina morum collabitur. De Te ergo, Magnanime Princeps, multum nobis promittimus, et majora adhuc speramus confisi tua in Rempublicam merita crescitura crescentibus tuis annis. Nos Te causae religionisque melioris partes semper et palam amplexum et secutum esse novimus, transfuso ab illustrissimo patre tuo, cujus pietas et integritatis candor cognitus est, amore et studio. Quin eas porro, et hac vel maxime tempestate, qua vestrorum talium ope attolli indigent, constanter sequi et tueri pergas, nulli dubitamus: ideo et preces addere audemus, et Te obtestari, ut istarum partium studia et emolumenta ubique imprimis apud invictissimum et incomparabilem heroe Patrum tuum, cujus vestigia aemulo pede premere soles, promovere continenter studeas, pro Tua etiam virili ea, quae noveris esse illis juvandis, praestes et annitaris. Ita Te Deus, Princeps Illustrissime sospitet, et incolumem florentemque diutissime conservet, et me gratiae et favoris Tui aura dignum reddat.

Dabam Londini Idi[bus] Junij MDCXXIV.

2.

London, 1625. január 27.

Rusdorf Strasburger Pál útján juttatja el az előzővel lényegében hasonló tartalmú levelét Bethlen Istvánnak.

Superioribus mensibus, Illustrissime Princeps, quando¹ occasio per Albertum Molnarum mihi data erat, renovavi commemorationem meorum obsequiorum et cultus, quem jam dudum et tum maxime, cum apud nos Heidelbergae esses, tuis sublimibus virtutibus et meritis deducaveram, ita nunc iterum, cum similis occasio se offerat, idem officium repetere, et constantem meam in Te observantiam et devotum studium recentare volui. Non solet ingrata superioribus esse repetitio officiorum ab inferioribus profecta; imo speciem et augmentum habet cumulati et aucti obsequii: silentio et omissione officii plus peccatur, quam importunitate; rubigine enim taciturnitatis obsolescit et intercidit obsequium non iteratum: iterando crescit et accumulatur, vel saltem in flore memo-

¹ Kézirat: quanto

riae conservatur. Quin ergo haec scriptio et officii mei repetita et geminata oblatio tibi grata futura sit, non dubito; cum ex illa deprehendas constantiam et firmitudinem devoti mei in Te obsequii et cultus, quam nulla oblivio tematit, quam nulla aetas consumet. Non opus est, ut Tibi in memoriam revocem, cum quanta veneratione et fide te coluerim, cum quanta promptitudine me Tibi obtulerim, cum quanta admiratione tuas virtutes et ingenui animi dotes, quando² adolescens adhuc eras et privatus nobiscum conversabare, suspexerim: Horum omnium Te probe meminisse novi, quia magnis et vulgi sorte exemptis animis insitum est, ut felicitate ea retineant et menti imprimant, quae ad virtutis et gloriae exhortationem et incitamentum facere solent. Meministi porro, quoties Tibi dixerimus, cum tuum in Rempublicam et religionem orthodoxam zelum et ardorem declarares, nos persuasissimos esse Te, in invicti Patruī tui fortunam et vestigia euntem, fato quodam destinari et vocari in solatium, spem et fulcrum concussi et agitati Orbis Christiani. In hac opinione et fiducia, haud vanis conjecturis et indiciis fulta, magis ac magis confirmor, et me ipsum aliosque, quibus tuam pietatem, zelum in religionem, in Rempublicam magnanimitatem, similesque³ non nisi Principe dignas virtutes tuas depingo, consolor et erigo, praesertim cum intelligamus Te a magno Patruo curis togatis et armatis adhiberi; strenuum esse in militaribus exercitationibus, artibus imperatoriis, summam pietatem exhibere in exules, maximum testari ardorem in defendenda⁴ et propaganda vera religione. Felices illos successus, quos Patruus tuus solus inter omnes eos, qui causae et bello Bohemico contra domum Austriacam se implicuerunt, non aliis causis adscribimus, quam quod ad Dei imprimis gloriam et ad religionis incrementum suas expeditiones direxerit, et bellum majori cura et solertia administravit, quam alii. *Nam ubi homines*, inquit prudentissimus ille et expertissimus imperator Xenophon, *religiose Deum venerantur, et in bellicis rebus exercentur et ... faciunt, qui non istis consentaneum fit*, optima spe cuncta plena esse. Sed ne de multis abruam, contractiores faciam velorum epistolae, ut sic dicam, sinus.

2 Kézirat: quanto

3 Kézirat: similisque

4 Kézirat: defendendo

De publicis haud pauca scribere possem, quae excelsos animi tui impetus incitare⁵ et ad amplectendas rerum occasiones invitare possent; sed hic nobilis Paulus Strasburgerus,⁶ qui has tibi tradet, ea pluribus exponet. Omnia quidem perplexa sunt, et multis difficultatibus obstructa, sed vel ideo igneas vestras mentes, quae *durioribus negotiis enitescere et arduum laudis maximo sudore parare solent*, impellere et incendere debent.

— *Vile decus, quod non erexit praeuius horror,
Ingentes geminant discrimina magna triumphos.* (Claud.)⁷

Unum adhuc restat, nimirum votum, quo claudere literas, quas ad principes viros scribimus, convenit et laudati moris est. Igitur paucis verbis sed copioso adfectu Deum suppliciter oro, ut Te, Celsissime Princeps, diutissime incolumem servet bono publico et rei Evangelicae, et vota nostra, quae toties de Te concepimus, felici successu rata faciat.

Dabam Londini VI. Kal. Februarii MDCXXV.

III.

Illustrissimo Domino Petro Bethlen Comiti de Ictar, Serenissimi Principis Daciae ex fratre Nepoti

1.

Hága, 1628. január 4.

Rusdorf azt ajánlja Bethlen Péternek, hogy távozása alkalmából rendezzen lakomát és hívja meg rá V. Frigyes fiát. Diplomáciai elfoglaltsága nem engedi meg, hogy ő is részt vehessen ezen az ünnepségen.

Lugdunum Batavorum

Serenissimus noster princeps, Illustrissime Comes, hac septimana ad urbem vestram et ad consueta studia non revertetur. Paterna enim indulgentia concessit, ut hic in aula nostra per aliquot dies animum literarum labore et taedio, quod nescio, quomodo facilius viros principes, quam alios homines invadere et corripere solet, fastidientem recreet et quasi

5 Kézirat: incitari

6 Strasburger Pál svéd követ volt Erdélyben.

7 Claudianus: Bellum Pollentinum 294-295.

recolligat anapaüsziſz en panti glükcia Ergò (requies in omnibus homini
dulcis). Ita meo iudicio haud inconsultum feceris, ſi miſſo e familiaribus
tuis uno cures vel adhuc hodie, Sereniſſimum Principem ad epulas, quas
paras in tuum diſceſſum, invitari, ſive venerit, ſive emanſerit, utroque
modo tuae humanitati ſatisfecisti. Nam ſuffecerit ei honorem iſtum
exhibitum fuiſſe, certe¹ cogetur agnoſcere tuam in ſe obſervantiam et
affectum. Nec vero dubito, quin Sereniſſimus Rex Friedericus, ſi intel-
ligat, filium ad celebre convivium tam humaniter et cum tam luculenta
benevolentiae declaratione vocari, et in illius potiſſimum honorem epulas
tam opiperas inſtitui, cum juſſurus ſit ad eſſe et praesentem frui honore,
quem ei cupitis exhibere. Quod me attinet, ſpero abſentiam meam ex-
cuſatam fore; nam video vix mihi tantum temporis relictum iri, ut ad vos
excurrere queam. Expectamus enim Baronem Orionem, qui ab Electore
Coloniensi certorum negotiorum cauſa ad Batavos mittitur, et propediem
adventurus, in itinere enim eſt, et Bruſſellis huc venit, ſcribitur. Si illo
appellente abeſſem, et Sereniſſimus Dominus meus opera mea uti
neceſſe haberet; indignum foret, me alibi genio et otio cum ſodalibus in-
dulgere et dulcia carpere, obſonitareque; praesertim cum Dominus meus
praeter me hoc tempore alium neminem habeat, quem cum exteris de
negotiis concernentibus res imperij et cauſam ſuam, agere velit. Qui prin-
cipibus ſervimus, ſumus apodzügòdeisz anthropòì kai ledneſz (ſic) kroké
dethentesz. (ſubjugi homines et leones chordula vincti) non poſſumus pro
lubitu et arbitrato evagari et expatiare. At vos, dum licet et poſteſtis et
genua virent,

Illic omne malum vino cantuque levate)
Deformis aegrimoniae
Dulcibus alloquiis. (Horat.)²

Caeterum ſi aliqua in re Tibi³ poſſem probare obſequium meum et
prontum ſtudium, rogo paratiſſimo praescribas. In me enim, quantum
quidem vires et conatus toti ad voluntatem tuam dedicati valuerint, nihil
deſiderari patias, nec aliquam partem officij mei claudicare ſinam. Vale
Illuſtriſſime Domine, et me tui tuarumque virtutum cultorem crede!

Dabam Hagae Prid. Non. Januarii MDCXXXVIII.

1 Kézirat: certae

2 Horatius: Epodus 13.

3 Kézirat: sibi

Hága, 1628. január 5.

Rusdorf ajánlólevelekkel látja el Bethlen Pétert angliai peregrinációjára. Jó utat kíván neki és a jövőben is felajánlja szolgálatait.

Literas Serenissimae Reginae ad fratrem Regem Britannorum in tui favorem, Illustrissime Comes, scriptas ad Te transmittere per hunc nuncium volui, ut tuto et in tempore ad tuas manus pervenirent. Reliqua etiam, quae meae curae commisisti, spero te effecta habere: nimirum literas publicae securitatis, deinde diploma Principis Aulici ad Thassiararcham Ulissiponensem¹ pro navi commoda et bellica, quae Te in Angliam deducat. Si quid aliud restat, in quo possim opellam meam et promta studia testari, paratus expecto voluntatis tuae praecepta. Cum enim naturae consentaneum sit, ut *officia a me inchoata, a te probata, coalescant* (Symm.), ut ille inquit, quid magis desiderare possum, quam ut saepius experimentum et exercitium facias meae in Te promtitudinis et fidei. Cacterum majorem in modum ab Te contendo, ut non solum tuo me favore et benevolentia prosequi pergas, sed etiam ad patrios lares reversus, Serenissimo Patruo Tuo, cui devoto obsequio devinctus maneo, de meliori nota commendes. Ego vero Tui absentis memoriam omni honore et cultu prosequar et Tui

uk epilészomai ofr' an egóge

Dzóoiszin metcó kai moi fila guvat' oróré (Homer Ilias)

non obliviscar, quoad ego

*Vivis interero, et mihi cara genua moveantur.*²

Si mea opera olim quoque uti velis, vel ex ipsa Dacia et ex ultimis terrae finibus mihi nota facias tua jussa; ubicunque locorum ero, constans ero in obsequendo et parendo. Intervallum maris et terrae, licet corpora distermine, non tamen officia et cultum, quae ab animo omnibus locis praesente proficiscuntur, impedire potest. Valeas quam optime, Illustrissime Comes, et itinere absoluto omni prosperitatis cumulo auctus aspicias laetis oculis gratissimos illos invicti Herois, Serenissimi Tui Patruus vultus!

Dabam Hagae Non. Januarii MDCXXVIII.

1 Vlissingen

2 Homérosz: Iliasz XXII/387. l. 38. l.

IV.

Reverendo et Clarissimo Viro Alberto Molnaro, Theologo Ungaro

1.

London, 1624. június 16.

Rusdorf Molnár Albert gondjaira bízva a Bethlen Gábornak írott levelét, és még egyszer nyomatékosan arra kéri, hogy ajánlja a fejedelemnek a svéd királyi házzal való házasság tervét, és buzdítsa az angolokkal való kapcsolatfelvételre.

Grünwitzum

Literas, quas tuo hortatu, Reverende et Eruditissime Vir, ad Serenissimum Gabrielem, Daciae Regem scripsi, hic inclusas tibi mitto, quas in Pannoniam reversus illi reddes ea, quae rei et loco conveniens est, observantia et meorum studiorum testificatione annexa, tum commendatione meae in ipsum fidei tum excusatione audacis scriptionis in conspectum tanti Herois ultro prorumpentis, prout in te recepisti et facturum esse mihi coram stipulatus es. Ne prolixus esse cogar, te maiorem in modum rogo, ut eorum, quae tecum de Republica saepius locutus sum et inculcavi, Tuque in tuis adversariis seu pugillaribus in subsidium memoriae annotasti, memor esse velis, inprimis quae de foedere et necessitudine cum Succo incunda deque matrimonio cum Reginae Sueciae sorore quaerendo et contrahendo monui et suggesti. Quid enim et Daco et Succo utilius, securius et honestius consuli et esse potest? Deinde operam da, ut si fieri ulla ratione possit, Serenissimus ille Princeps occasione captata scribat humanissimas ad Regem Angliae literas, eumque de amicitia et mutua benevolentia secum stabilienda compellat, simul etiam operam suam pro Reipublicae salute defendenda offerat, et consilium, quo res in Germania collapsas restitui posse censeat, in medium proponat. Crede mihi, hoc non solum gratissimum futurum est, sed etiam magnam Daco apud Anglos et alios, qui de eius ingenio, moribus et consiliis non recte sentiunt, existimationem et laudem concitabit et afferret. Scio Principi suadere quod oporteat, multi laboris et non cujusvis hominis esse, sed viri undiquaque prudentissimi et sagacissimi, nec gra-

tum consilium ab illo, qui sponte se ingerit, ad deliberationem non vocatus aut consultus: attamen nonnunquam accidit, ut suasus et consilia, quae ex trivio et e transverso, ut si dicam, veniunt, non minus salubria et bona sint, quam ea, quae in sinu Senatus et in medullis Curiae hominum prudentissimorum formantur, excutiuntur et dictantur.

Pollaki kai k p rosz an r mala kairion eipe.

Saepe etiam est olitor non importune locutus. — inquit vetus proverbium.²

Non autem curiositas me, sed amor in Rempublicam ista suadere jubet, examinentur, librentur et probentur prius, antequam rejiciantur et explodantur. Quid dicatur, et an utile, decorum et honestum sit, spectandum et expendendum est; non ad os et speciem loquentis, non ad conditionem consiliantis respiciendum.

Nullius sensum, si prodest tempseris unquam (Dionij Cato).³

Haec pauca, Doctissime Vir, ad te scribere volui, ut tibi essent instar mn mosz nou illorum, quae inter nos collocti sumus et convenimus. Caeterum tibi felix ac faustum iter precor, ut salvus ac incolumis tam immensa laboriosae et longinquae viae spatia emensus ad patriam tui desiderantem bonis avibus pervenias. Vale et me tui amantem ama!

Dabam Londini ex Museo XVI. Kall. July MDCXXIV.

2.

London, 1626. j nius 16.

Rusdorf megk sz ni Moln r Albert level t, amelyben besz molt Bethlen G bor esk v j r l. Az  j fejedelemszony k s ret be tartoz  n testv r nek, M ria Katalinnak a hogyl te fel l  rdekl dik. A n metorsz gi h bor t a peloponn szosi h bor hoz hasonl va festi le.

Cassoviam

Quas ad me Cassovia dedisti, Reverende et Clarissime Vir, bene accepi; priorum tuarum, quas binas Te scripsisse ais, unas duntaxat red-ditas habui, et quidem ante sesquiannum. Quamquam jam dudum intellexeram, Serenissimam Catharinam Brandenburgicam conjugem Principis Gabrielis in vestris oris felicibus advenisse auspiciis, pergratum

2 Erasmus: Adagiorum chiliadis primae centura VI. I.

3 Cato: Disticha III. 11. 2.

tamen fuit illud ipsum ex tuis etiam literis intelligere, inprimis volupe fuit audire vos istic in illo remoto orbis tractu auspicatos esse nostrae orthodoxae religionis cultum in lingua Germanica. O quam bene, quam sancte fecistis! Nihil enim prius, nihil antiquius, nihil carius habere homines decet, quam pietatem veram, puram, simplicem ab omni sorde et luto opinionum et fictionum peregrinarum purgatam. Macti estote hac virtute, virtutum omnium principe et genitrice tén agathén gar merida ekszelszeszthe hétisz uk afairethészetai af hémin (optimam enim partem elegistis, quae a vobis non auferetur)

hé gar euszebeia u szünthészkei brotoisz

kan dzószí kav thanószin uk apollütai (Sophocl. Philoct.)¹

„*Pietas enim simul moritur cum hominibus,*

Et seu vivant seu moriantur, nunquam interit.”

Redeo ad tuas: miratus sum, et ut vere dicam, aegre tuli in illis mentionem nullam fieri meae sororis, Mariae Catharinae, quae in comitatu Serenissimae Daciae Principis isto venit, et gynaecei directrix et moderatrix est, nupta nobilissimo viro Ludingshausio Wolffio, ab illo tempore, quo in Daciam discessit, nihil literarum ab illa habui; ideo non sine causa sollicitus sum timens, nec aliquid humani ei contigerit. Serenissima Princeps Palatina vidua Electrix mihi scribit sibi nuntiatum esse illam iniqua valetudine conflictari kai deiniosz baszanidzeoszthai (graviter affici et discrucari). A febrí enim vix liberatam nimis cito, viribus nondum redintegratis et solidatis iter illud in Pannoniam subiisse, sed laboribus et molestiis profectionis imparem remorbuisse in peregrino, aeris et loci non assuetam. Quaeso, da mihi hanc operam, ut per Te sciam, quomodo valeat. Angor enim animo, et inter spem ac metum fluctuo. Me libera ista sollicitudine festinis literis et celerrimo responso.

Quae de misera mea patria scribis, et de bello Germanico, talia sunt, ut e tripode Phoebi prolata esse videantur; si et me aliquid dicere et proferre in medium vis, non aliud in praesens occurrit, quam ut comparatione instituta paucis describam belli istius conditionem. Deinde formam ac statum rerum et consiliorum in Germania. Bellum, quod hodie tanto animorum contentione tantaque mole et vehementia in imperio Teutonico geritur, haud absurde mihi comparari et assimilari posse videtur cum illo, quod olim Athenienses et Peloponnenses invicem

¹ Szophoklész: Philoktéész 1443-1444.

belligerantur.² Nam sicut primo bellum istud — memorante Thucydide³ — et temporis diuturnitate ingens fuit, et tantis cladibus Graeciam, quantae non unquam in pari temporis intervallo sunt visae, pervastavit, neque enim tot urbes captae unquam desolataeque sunt tum a barbaris, tum ipsorum invicem intestinis armis (sunt quaedam oppida, quae capta incolae mutaverunt), neque tot homines patria sedibusque pulsus, tot caedes tum in ipso bello, tum seditionibus commissae. Quae vero prius auditu tantum accepta, minus re ipsa confirmata erant; postea non absone fidei visa sunt. Uti terrae motus ingentes, qui majorem terrarum partem conquassarunt, solis defectiones crebriores quam unquam superiore tempore fuerant memoratae; siccitates alicubi immensae, indeque orta fames, et (quod non minimam perniciem rebus intulit, ex parte etiam perdidit) pestilens ille morbus. Haec omnia simul cum hoc bello inciderunt: cujus autores fuerunt Athenienses Peloponnensijque rupto foedere, quod post Eubaeam expugnatam in triginta percusserant annos. Deinde sicut verissima causa⁴ belli, sed minime verbis agitata Athenienses fuerunt, qui Lacedaemonios potentiae viriumque suarum metu in arma egerunt.⁵ Quae autem in speciem palam ferebantur causae, ob quas raptis foederibus tum ad bellum hoc gerendum utriusque impulsus veraciter non fuerunt. Pari igitur ratione hoc nostrum lacrymabile bellum tam diuturnitate quam pertinacia; tam universali emozione totius Europae, quam damnorum magnitudine in immensum excrescit, et a fine suo adhuc longe abest, duraturum usque dum omnia regna et imperia totius Europae concusserit et ambusserit. Germania nunquam in ullo bello, quo olim, vel etiam tempore Caroli V.⁶ flagravit tantas tamque diuturnas clades sensit, nunquam tot regiones devictae et devastatae fuerunt, nunquam tot urbes et provinciae integrae expugnatae, eversae et vacuae factae. Aliae ferro et flamma depopolatae, aliae vel ejectis in exilium vel interfectis viribus et puriorum sacrorum cultoribus cesserunt novis usurpatoribus. Nunquam tot homines illustres, tot Principes et Proceres patria sedibusque pulsus, tot caedes, supplicia, exilia, mortes et morte intollerabiliores persecutiones, tot truculentae conscientiarum violationes, religionum abolitiones et

2 A peloponnészoszi háború i. e. 431-től 404-ig tartott.

3 Thuküdidész: I. 23. 1-3.

4 Kézirat: caussa

5 Thuküdidész: I. 23. 4-6.

6 V. Károly 1516 és 1556 között spanyol király, 1519 és 1556 között német-római császár.

profanationes. Numquam crebriora prodigia, nunquam inauspiciores Planetarum conjunctiones aut cometarum novorumque siderum ominosiores apparationes visae sunt. Nunquam venti vehentiores aut immoderatiores tempestates aut instabiliora et magis praepostera annorum tempora et vicissitudines, nunquam tam continui imbres, tot sterilitates et humiditates, ex quibus fames et varia ac inaudita morborum genera et pestilentia velut ex abyssu profluxerunt, visa sunt. Deinde vera causa⁷ hujus belli minime celebratur memoria, nec vulgo cognita est, sed falsa et commentitia mentibus imperitae multitudinis imprimitur et promiscue ac communiter ab omnibus decantatur et creditur. Nam motus in regno Bohemo exortos et ex iis secuta mala Calvinistis, ut vulgo eos per convitium agnominant, imputanda esse dicunt. Hos enim autores et concitatores belli existisse, hos rebellionem in Bohemia concitasse, contra legitimum suum Principem arma aripuisse,⁸ Regem Ferdinandum abdicasse, diadema regium ei abstulisse, Fridericum deinde Palatinum et socios coeptam rebellionem pertinacissime defendisse et fovisse, aliena sceptrum vi rapuisse, et per nefas usurpasse: hanc esse causam⁹ et occasionem tam asperi et internecini belli plenis buccis, apertisque tibiis, tam scriptis quam concionibus in omnibus locis et compitis decantant. Cum tamen si veritas enucleanda¹⁰ et expromenda est, intoleranda¹¹ et magis et magis prorumpens Austriacorum et Pontificiorum insolentia et contra leges atque constitutiones imperii affectata et in fraudem Ordinum Principumque Protestantium usurpata dominatio, libertates Teutonicae ab antiquo possessae et sanguine partae labefactio et innocentium contra fas et jus oppressorum gemitus et querimoniae, necessitatem arma arripiendi tam Bohemis primo, quam postea Germanis et sociis, in bellum Bohemicum inevitabile fati turbine abreptis et involutis imposuerunt. Initium belli dici quidem possunt Bohemi, sed non causa: primo verberarunt, sed non primi offenderunt et provocarunt. *Inter causas¹² et principia ac praetextus diligenter distinguendum esse* — monet Polybius. Vera ergo et certissima causa¹³ belli in Germania Pontificii sunt et Austriaci: hi

7 Kézirat: caussa

8 Kézirat: aripuisse

9 Kézirat: caussam

10 Kézirat: enucleanda

11 Kézirat: intoleranda

12 Kézirat: caussas

13 Kézirat: caussa

enim spreta et violata saepenumero pacificatione et foedere Passaviensi¹⁴ et constitutione pacis publicae et religionis flocci pensa, nihil omittentes unquam, quo crescentem et suspectam Protestantium felicitatem et incrementum supprimerent et coercerent, libertatemque qua Principes florebant ad invidiam caeterorum, convellerent et fastigium Caesareum imperiumque in omnes sibi acquirerent, Protestantibus, quos vulgo Calvinianos nominant, imposuerunt necessitudinem resistendi et arma in sui praesidium arripiendi.

Quod nunc formam et statum praesentem rerum in Germania attinet, sicut ille in partes et studia scissus, ita etiam confusus est, et varie considerandus venit. Ex una parte Pontificii sunt iique potentissimi, si consilia, societates ac concordiam animorumque consensionem, quae inter ipsos est, spectas; ex altera Lutherani hebetiori ingenio et stupidiori corde prodi, qui robur, quo pollent, non magis quam taurus agnoscere possunt; ultimi et omnium debilissimi Calviniani, sed mentis acumine et prudentia ac constantia animi supra vires caeteris praestantiores. At hi ab utrisque tam a Pontificiis quam Lutheranis oppressi et debellati in considerationem non amplius veniunt, sed pro derelictis ac tempositis habentur. Lutherani vero sibi ipsis nocuerunt et exilium accelerarunt, quod ad excindendos et perdelendos Calvinistas, quorum societate in omni discrimine uti, frui potuissent, atque eo melius ac potentius se defendere, quique instar muniminis loricae ipsis erant, auxilia, consilia et vires ac pecunias contulerunt. Pontificii enim imperium non minus in Lutheranos quam in Calvinianos expetunt, et utrosque in ordinem redactos volunt; hoc non aliter obtineri posse judicarunt, quam ad Lutheranos primum a Calvinianis abducerent et sibi conjungerent. Constabat enim tantas in unum collatas vires a Pontificiis expugnari non posse, nec Pontificios istis perditis et excisis invalidos futuros ad Lutheranos perdomandos. Possent quidem adhuc Lutherani sociisque cum reliquiis Calvinianorum omnes Pontificios sustinere: sed bellum gerere, ut haec verbis Periclis de statu Peloponnesiorum,¹⁵ cui Germanicus assimilis est, loquentis dicam, *adversus non aequalem apparatus nequeunt. Non enim unum aliquot habent publicum consilium, ex quo aliquid celeriter conficiant.* Sed ut omnium est aequale suffragium: ita quia non sunt ex eadem gente, suum quisque commodum quaerunt, unde nihil in medium consulitur: *aliquam acer-*

¹⁴ A passai egyezséget 1552-ben kötötte a császár és a német fejedelmek.

¹⁵ Thuküdidész: I. 141. 6-7, 142. 1.

rime poenas in aliquem expeti vult, alius, ut quam minime res suae periculis exponantur, curat, ac cum tandem aegre conveniunt, brevi temporis momento de Republica deliberant, majore parte privata agunt, cum nullus speret, sua unius negligentia Rem publicam damno affici, sed aliis quoque aliquid pro se curae fore arbitratur, ita sub hujusmodi singulorum opinione non animadvertunt, summam Reipublicae perire. Ante omnia pecuniarum inopia, consilia ipsorum conatusque tardabit, belli autem occasiones nihil minus quam moras dilationesque expectant.

Ne me diffundam latius, et epistolae modum excedam, cogor abruptum, quamvis libenter indulgerem calamo et ingenio meo licentiam evagandi et nostras res praesentes cum superioris aevi gestis comparandi.

Tu, Vir Reverende, quam optime vale et salve!

Dabam Londini XVI. Kall. Julij MDCXXVI.

V.

Nobili Viro Paulo Strasburgero

1.

London, 1624. november 30.

Rusdorf megköszöni Strasburger levelét, amelyben régi barátságukat felelevenítette. Őszintén örül barátja erdélyi követségének.

Hagam Comitum

Gratissimum mihi fuit, Nobilis Vir, me tam humanis, thymum facundiae et ambrosiam amoris spirantibus literis a Te compellari, et veteris, quae inter nos a teneris unguiculis fuit, amicitiae memoriam renovari. De constanti et firmo meo in Te adfectu noli dubitare: Stabilitas enim animi mei et soliditas amoris nullam immutationem aut decessionem per tot annorum adversa, quae nos invicem separarunt, et in silentio alter cum altero vivere coegerunt, passa est. Tenax¹ et sincerus amicitiae cultor familiarumque officiorum probus socius non emutat affectionem, non alterat fidem inter tristia, nec absens, nec tacens. Utinam occasio se offerret, qua restatum ire possem, quantum Te amem et aestimem, et quantum tuas egregias virtutes et merita, inprimis devotam

¹ Kézirat: Fenax

illam in Rempublicam et meliorem causam² promittitudinem et animum, qui plurimis indiciis mihi cognitus est, suspiciam! Intelligeres profecto Te esse

andra pantón filtaton emoi brotón

Virum omnium mihi amicissimum mortalium.

Vellem quam perlubenter, mi Strassburgere, et cupitis votis expecto, ut tuis desideriis et honestissimis conatibus possemus praestare securitatem et effectum. Novi enim, quam utile foret rebus regum et principum nostrorum, si auctoritate publica vel a Britanno, vel a Friederico Rege, vel a Succo, vel a Dano tradita apud invictum illum Heroa Gabrielem, Daciae principem, quem inter Europae dynastas ad rei summam et contra Domum Austriacam plurimum posse semper judicavi, negotia expedires, mandatis ad praesentem temporum et consiliorum conditionem accommodis instructus. Dici³ non potest, quantum fructum et emolumentum principes capiant, cum viros prudentes et catos agentes in rebus apud amicos et socios constituent, illorum opera in communicandis consiliis et recipiendis informationibus usi. Quis vero ignoret ex amicitia et culta cum Daco necessitudine maximam in Rempublicam utilitatem redundaturam hac praesertim tempestate, qua illius principis arma et societas tam necessaria sunt, et rerum occasiones, quarum segnes viros principes esse non decet, omni studio et prompta prudentia amplecti aequum est, ut pote quae *eaedem nec diu nec semper occurrunt, amissaeque nec quicquam quaeruntur.*

Sicut autem neminem Te scio ad id munus magis idoneum, ita omnem operam gnaviter, quantum quidem pro mea tenuitate potero, impendam, ut Tu ad illud voceris, et caeteris, qui pensare voluerint, praeferaris tuorum meritorum digna ratione habita. Quamquam noverim Anglos haud lubenter peregrinos adsciscere et ad res gerendas applicare, quod sibi, nescio, qua invidiosa opinione effascinati arbitrentur, parum honorificum esse exterorum opera uti praeteritis popularibus: tamen ut tibi meam fidem, candorem et diligentiam approbem, agam et adnitar, quantum vires, ingenium et temporis articulus concesserit. Interea Te valere Deum rogo, et me sincero amore tibi defunctum esse hic consigno.

Dabam Londini XXX. Novembris Styl. V. MDCXXIV.

2 Kézirat: caussam

3 Kézirat: Diis

London, 1625. január 17.

Rusdorf megkéri barátját, hogy adja át levelét Bethlen Gábornak, és legyen Erdélyben a protestáns fejedelmek közötti szövetség érdekében a közös érdekek állandó képviselője. Buzdítsa arra Bethlent, hogy valamelyik német fejedelemségből válasszon magának felelőset és mielőbb küldje el követét Franciaországba és onnan Angliába.

Dowcram.

Nullam occasionem bene de Republica merendi, Vir Nobilissime, praetermittere decet eos, qui Reipublicae curis mancipati sunt, et regum ac principum negotia expediunt: hinc mei officii interesse et Reipublicae opellam meam haud inutilem fore arbitror, si observata hac occasione, quae se offert, Te ad Serenissimum Daciae Principem discedente, non solum aliquid ad ipsum literarum darem, sed etiam parva quaedam in rem praesentem directa monita subjicerem, et in tuum sinum deponerem, Teque rogarem, ut illorum rationem condecentem, ubi illic appuleris, haberes. Licet non dubitem, quin memineris, quae in congressibus et sermonibus nostris tibi hisce diebus pluribus exposuerim et inculcarim, tamen ut vacillanti memorialae et diligentiae adjumento incitamentoque essem, has literas exarare et monitricum loco esse volui. Primo memineris epistolam meam ea, qua par est, fide et testificatione obsequii Serenissimo Principi Gabrieli tradere et de mea constanti in Rempublicam et optimos principes, inter quos ille agmen ducat, affectu et zelo certiore reddere. Deinde cum commoditas fuerit, et societas propioris congressus patuerit, persuadere annitere, ut sumta occasione ad regem Jacobum, principem Carolum et ducem Buckinghamiae, omnium consiliorum arbitrum scribat, sua studia et amorem offerat, et promptam Reipublicae junctis viribus juvandae alacritatem testetur: has literas non modo gratissimas futuras, sed etiam magnum pondus ad fundandam et conglutinandam inter ipsum et regem Angliae amicitiam pondus habituras docebis. Ad haec significare poteris me operam sedulam daturum, ut confederatione, quae inter principes et reges meliorum partium agitur, progressum sortiente, illius condigna habeatur ratio. Interea consultum, ne dicam necesse fore, ut quamprimum me certiore faciat, de mente et intentione sua et praecipiat, quid a nobis fieri velit. Insuper declaret, tum quid ipse pro se praestare velit in communem Reipublicae salutem et in

foederis utilitatem, tum quid ad foederatos¹ sibi promitti et praestari desideret. Hoc enim requiritur in stipulatione reciproca et consentionali. Spero autem foederatos socios, foedere percusso et ad umbilicum perducto, ad Dacum quoque missuros quendam, qui eum de omnibus certiore faciat. Tum facile procurari poterit, ut foederatorum nomine vir notae et edecumatae fidei et prudentiae, Tu nimirum, apud istum principem continuus resideas, et publicorum negotiorum curam in illis oris geras. Porro noli oblivisci, quae toties inculcavi de matrimonio cum aliqua principe Germanica contrahendo. Nam Seremissimus ille Princeps et rebus et honori suo et meliori etiam causae² ac religioni consulat, si affinitatis vinculo se cum principibus Germaniae ejusdem secum religionis conligaverit. Quin matrimonium tale, sive cum puella e domo Brandenburgica sive e Palatina oriunda, successum sit habiturum sine repulsa, praesertim si principum animos sibi prius beneficio magnanimae promptitudinis rem communem juvandi devinxerit, minime gentium dubito. Denique operam dabis, ne negligat Princeps Daciae occasiones cum Gallo amicitiam incundi et contrahendi. Certis enim incidiis et conjecturis praecipimus Gallum, qui de Daci consiliis, actionibus et gestis optime et quam honorifice sentit, hujus amicitiam ambabus manibus, si modo commodum fieri possit, amplexurum, praesertim hoc tempore, quo Gallus adhuc bello pro Rhactiae libertate illigatus est. Cum rex Galliae ad Dacum prius legationem et nuncium miserit, aequum est vel ex lege civilitatis, ut Dacus non minus ex suis quendam ad Gallum mittat, istum deinde illinc in Angliam si literis primum ad necessitudinem veluti gratum praestruxerit, commere jubeat. Hoc modo amicitiae, ut ita dicam, scalam incipiendam esse, et scansili officiorum lege, veluti gradibus³ quibusdam ascendendam esse demonstrabis. Haec sunt, quae Tecum pluribus colloctus, et his literis monere et praescribere volui, ne eorum dememisses,⁴ sed commodo tempore et loco exequerere. Uterque nostrum Reipublicae rem gratam et utilem⁵ sine strepitu et ostentatione exhibebimus, et gratiam a saeculo inibimus si ista ego monuerim, Tu vero approbaveris, et auribus istius Principis cum additamento instillaveris. *Summis imperii*

1 Kézirat: foederatis

2 Kézirat: caussae

3 Kézirat: gradibus

4 Kézirat: demeinisses

5 Kézirat: utiliam

moderatoribus pia et decora suadentes instrumenta sunt boni saeculi (Sym.) — inquit ille. Si videris Dacum ad talia consilia promptum et inclinatum, et ea jam affectasse et exsequi, insta monendo et laudando, ut continenter et sine intermissione pergat.

*Vela domus quamvis remige puppis eat.⁶
Acer et ad palmae per se cursurus honores,
Si tamen horteris, fortius ibit equus.* (Ovid.)⁷

Sed ne in iis, quae ad institutum harum literarum non faciunt videar, lérein en u deonti kairó filozsofón ut poeta dicit, desino, et epistolam complico, si tibi primo felix et faustum iter optavero. Vade ergo bonis avibus, et viam secundis auspiciis ingredi, perge et confice. Vale jam quam optime fultate kai beltizte file et credo me te eksz ofthalmóv para-fülattein.

Dabam Londini XVI. Kall. Februarii MDCXXV.

3.

London, 1625. február 8.

Rusdorf arra kéri Strasburger Pált, hogy oszlassa el a félreértéseket Bethlen Gábornál amiatt, hogy Mansfeld az ő levelével ellentétes értelemben tájékoztatta a fejedelmet. Beszélje rá Bethlent arra, hogy igen hasznos lenne, ha levelet írna I. Jakabnak, Károly hercegnek, Buckinghamnak, sőt György canterbury-i érseknek is, akinél Rusdorf közvetítésével már több „pannóniai” megfordult.

Venetias

Non sine aliqua animi commotione, Vir amicissime, ex tuis et Samuelis Weissii literis intellexi, privatae suspicionis et indignationis objectum, causam¹ dedisse comiti Mansfeldio, cur literas et mandata, quae exigebamus et in rem praesentem illiusque expeditioni bellicae utilia fore aestimabamus, noluerit et recusarit expedire, aliquidve de sua intentione et conatibus ac consiliis per Te ad Serenissimum Daciae Principem perscribere. Ita solens est, ut bonum publicum plerumque vapulet a privatis simultatibus; *privata cujusque stimulatio vile jam decus*

⁶ Ovidius: Tristia 5. 14. 44.

⁷ Ovidius: Ex Ponto 2. 11. 21.

¹ Kézirat: caussam

publicum, inquit Tacitus.² Et sane quis rem communem, ubi communio animorum non est, recte administrari putet? Saeva illa Dea discordia obstrigillat et remoram facit spebus nostris, et facultatem bene gerendae³ rei praecidit. Illa enim optimis consiliis ... offundit,

Inque animos odii fundens mala semina et irac

Et procerum mentes privata ad commoda torquens,

In commune vetat socios expendere curas. (Buchan.)⁴

ut cum Scoto Poeta dicam, et nostri saeculi dissolutionem depingam. Dolebant autem cogitare periniquum esse, ut Appianus ait, propter privatas simultates Rempublicam in discrimen adducere, nec abutendum occasione ad explenda odia, sed potius Reipublicae donandas privatas injurias. Interea tamen nos in cursu nostrorum officiorum non decet deficere, aut immemores esse fidei, qua patriae et Reipublicae obstringimur, personas et partes nostras in hac rerum humanarum scena sustinere et peragere pergamus, et vel dissimulemus vel excusemus, vel corrigamus, quae a nostris choragis et praclusoribus male aguntur et peccantur. Spero autem ea, quae a comite Mansfeldiae omissa neglectaque sunt, brevi emendatum iri tam ab ipso, quam a rege domino meo, cum quo illum nunc esse conjecturis certis concipio. Nam diligenter et enixe monui ac obtestatus sum, et adductis omnibus rationibus demonstravi, omnino necessarium esse et rebus publicis utilissimum, ut ad Dacum de expeditione Mansfeldica aliquid scribatur, isque rogetur, ut et suam operam Reipublicae tempore opportuno conferat et impertiat. Tua prudentia et in Rempublicam zelus tantae sunt, ut noveris sapienter et specioso colore, obmissionem officii a Mansfeldio neglecti apud Dacum excusare,⁵ et antevertere, ne ansam inde capiat, male de rebus nostrorum principum ominandi, interpreteturve privatis illis⁶ simultatibus et clandestinis inter se discordiis publicum bonum dilacerare et pessumdare: ac proinde consilia nostra et actiones derideat et explodat, seque a nostris principibus contemni et praeteriri conqueratur.

2 Tacitus: Hist. 90.

3 Kézirat: gerentae

4 Buchanan, Georg: Deploratio status rei Gallicae sub mortem Francisci secundi regis.
— Vö.: Theodori Bezae... Poematum editio secunda, item ex G. Buchanano ...
excerpta carmina ... S. I., MDLXIX. Henr. Steph. 96. l.

5 Kézirat: exusare

6 Kézirat: illos

Quae sub fide silentii tibi concedidi, illa non dubito, quin sis cum solerti circumspectione Serenissimo Principi Gabrieli expositurus; inter caetera eorum vel maxime meminisse Te velim, quae de confederatione inter aliquot nostrates reges et principes incunda suggesti⁷ et instillavi. Ego quidem, quando ad maturitatem majorem res ista pervenerit et de successu foederis⁸ certi erimus, desudabo et connitar, ut ratio Daciae principis condigna habeatur. Quod si interea aliquid ejus rei causa⁹ monere et praecipere velit, tanto confidentius et securius viam capessere potero, et minus ab intentione et voluntate illius aberravero. In mea sententia, quam de scribendis ad regem Jacobum et ad Carolum principem, ducem denique Bukinghamiae literis in animum induxi et tibi aperui, magis ac magis confirmor; non enim me fallat augurium felicitis eventus. Quod si posses procurare, ut eodem tempore Princeps Daciae ad Georgium Archiepiscopum Cantuariensem scriberet, et calidam expressionem verae pietatis et sinceri constantisque in religionem orthodoxam studii et affectus declararet, suamque in suscipiendis propter professionem doctrinae evangelicae oberrantibus, patria exsulibus promptitudinem et benignitatem significaret, egregiam sane operam navares. Ejusmodi literarum materia¹⁰ et occasio sumi potest, a relatione et depraeicatione humanitatis et comitatis, quam archiepiscopus uni et alteri Pannonorum,¹¹ quos ego ad ipsum adduxeram, exhibuit.¹² Quantum pondus et momentum habiturae sint istius generis literae, si praesertim parum notitiae ad populum, quem magno religionis zelo flagrare et principes non nisi a pietatis cura et tuitione aestimare novimus, penetraret, sicut operam nos dabimus ut fiat, vix licet verbis exprimere. Non tantum dubitationem, quam complures de religione istius Herois, deque Daciae Pannoniaeque regionum moribus et cultu falsis decepti et praecoccupati persuasionibus conceperunt, penitus eximerent; sed etiam immensum apud omnes et maxime apud Ordines regni amorem et gratiam scribenti Principi conciliarent: et talem opinionem in omnium animos

7 Kézirat: sugessi

8 Kézirat: federis

9 Kézirat: caussa

10 Kézirat: materis

11 Kézirat: Pannonum

12 Egy ilyen „pannoniai” volt Szenci Molnár Albert is, aki 1624. június 17-én dedikálta Institutio-fordítását (Hanau 1624) George Abbotnak. — Vö. DÁN Róbert-GÖMÖRI György: Szenci Molnár Albert Angliában. ItK 1978/3. 278-280.

demitterent, quae aeternum ei honorem, Reipublicae vero magnum emolumentum allaturae et certissimae ad futuram amicitiam inter Dacum et Anglum sancendam tesserae¹³ loco futura esset. Nihil est, quod principi majorem auctoritatem conciliet, nihil, quod splendidiorem existimationis lucem affundat, nihil, quod cum magis populo commendet, quam religionis et pietatis cura et affectio. Haec enim est arkhé pantón(!) aretón et jugis fons, ex quo profluunt et restagnant uberes virtutum, bonorum consiliorum, praeclararum actionum, felicitatis et auctoritatis latices Dei ton arkhonta ta prosz tusz theusz fainesztha, aci szpoudadzonta diaferontósz, inquit Stagirites (oportet principem videri curare res divinas serio et vehementer). Sed me ne diffundam, literarum harum filum abscindo et finio. Verum prius

amfithcinai szé deré theló kheirasz
volo brachia circumducere collo tuo

et tibi vale ascribere. Vale igitur file szünektrafeisz emoi (Amice, mecum educate)!

Dabam Londini VI. Idus Februarii MDCXXV.

4.

London, 1625. december 31.

Rusdorf örömét fejezi ki Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin házassága alkalmából. Ugyanakkor erősen kételkedik abban, hogy Bethlen csatlakozni fog — kéréseinek megtagadása esetén és Mansfeld serege láttán — a dán-angol-holland szövetséghez. Az angol flotta az elszenvedett vereség ellenére újabb bevetésre készül.

Albam Juliam

Gratum mihi, Nobilissime Vir, et omnibus bonis Rempublicam amantibus viris accidit intelligere, matrimonium inter Electoris Brandenburgi sororem et Principem Daciae contractum esse. Cogitationes et providentiam meam jam dudum eo collimasse et me suasorem etiam et exhortatorem exstitisse mihi gratulor. Igitur bona verba adprecor, et opto, ut

— — collato pectore mixtos
Jungat in abrupta concordia longa catena.

Vellem ego sponsam jam in manus viri convenisse et pulcra prole¹ parentem esse: tanta spes mentem meam extrahit, tanto votorum desiderio copulam istam videre gestio. Elector Brandenburgicus regem Carolum per literas certio² reddidit de ista nuptiarum pactione: illas ego tradidi, et ea coram edisserui, quae in rem et honorem convenientium et contrahentium erant: lacto applausu et gratulatione nuncius iste exceptus fuit.

Foederis pactionem inter Danum, Britannum et Ordines Batavos initam esse discas ex Quadio, legato Principis Daciae. Quibus illa conditionibus et legibus fulta et referta sit, quidve de ea censeri possit, non est hujus desultorii et festinantis calami. Uno verbo dicam, quod Herodotus olim to palaion eposz inquit, hós z eü cirétai, to mé hama arkhé to telosz katafaineszthai veteri verbo recte dicitur, non statim cum initio apparere finem.³ Germani dicunt pulchro proverbio, *ad choream et saltandum non sufficere par calceorum, sed requiri inprimis agilitatem sanorum et indefessorum pedum*. An Suecus, ad quem socii novi foederis mittunt, nomen daturus sit isti conventioni, sane dubitamus. Gabrieli Daco satisfaciendum est in ijs, quae petit; alias et foedus et foederatos deritebit et compressis manibus sedens rebus Germaniae se nequaquam immiscebit. Scimus Principem illum, licet magnanimum et invictum, non extendere rete suum, nisi sciat se aliquid capturum. Non hamo aureo, nec filo serico, sed ferreis uncis et ex equinis pilis contorto fune piscatur. Laborem suum gratis commodare, operam ventis locare, sumtus frustra insumere, turpe judicat et exitiosum. Mansfeldius copias suas ei adducere paratus est; ideo misso huc nobili urget trium mensium stipendia, ut auctis et redintegratis signis progredi, et cum Daco se conjugere valeat. Sed parum gratus futurus est, nisi pecuniam Deam, omnibus acceptum et Venere ac Cupidine potentio³ rem, secum adduxerit. Quamprimum Dacus aspexerit copiarum Mansfeldicarum paucitatem, penuriam, indigentiam et dissolutam disciplinam, nae male de rebus, consiliis et spebus nostrorum principum ominabitur. Sed ne simus miseri ante tempus: istam sollicitudinem e somno non exito. Quod quidem Dacum attinet, hoc

1 Kézirat: prote

2 1625. december 9-én jött létre Hágában Dánia, Anglia és Hollandia szövetsége a Habsburgok ellen. A szerződés 14. pontja szerint a szövetségeseck érdeklődni fognak Bethlen Gábornál, nem kíván-e csatlakozni a szövetséghez.

3 Erasmus: Adagiorum chiliadis quartae centuria V. LV.

ausim affirmare, sed absit verbo invidia, me meis informationibus et persuasionibus effecisse, ut et rex Carolus et hujus consilarii longe melius et sanius de ipso et de ejus actionibus sentiant, quam tempore Jacobi, ubi talia non auscultabantur, factum fuit. Classis Angla ab infelici expeditione re infecta et cum pudore domum redire incipit: conatus omnes irriti fuerunt

Insonuere cauae sonitumque dedere cavernae (Vergil.)

Dispendium quod in Rempublicam redundat, conatibus istis elusis haud ita magnum esset, nisi in primordio regiminis, quo vel metus, vel fiducia et contemptus et autoritas paratur, accidisset. Non tamen propterea Angli se remissiores nec desides fore dicunt; quin injuriae in majorem vindictam accensos majoribus viribus et animis deinceps rem acturos et correcturos esse fortunam vel errorem, ideo classem refecturos et anno sequenti novis supplementis restauratam emissuros, et hoc singulis annis facturos, prout obligentur confederationis. Hunc quidem calculum in abaco ponunt Angli; sed soli rationem computant non advocato in consilium et ad societatem subductionis hospite. Qui sine hospite computant, iterum putare necesse habent, sicut proverbio Gallico dicitur

heteron ti tu legein eszti to peponthenai

Inter se differunt dictum et factum.

Alia non occurrunt calamo, nec in buccam nunc veniunt. Epistolium ergo hoc obligo et consigno atque illud khaircin, quo omnes literas claudimus, ascribo.

Dabam Londini Pridie Kall. Januarii MDCXXV.

5.

London, 1626. január 14.

Rusdorf e levelével együtt Turi grófnak is levelet küld, amelyben arra kéri, készüljön egy színes kép Bethlen Gáborról az angol király számára. Ő gondoskodik majd arról, hogy a fejedelem is kapjon képet I. Károlyról. Javasolja, hogy a Frankfurtban peregrináló Bethlen Péter látogasson el Angliába is. Az angol külpolitika legfőbb gondja a franciákkal kötendő béke és a franciák bevonása a hágai szövetségbe.

Literas tuas praeterito mense Sextili bene accepi, tandem¹ quidem, quod Hagam transmissae erant, et in itinere longa viarum ambage facta delitescabant: quas priores Te scripsisse memoras non vidi, neque relationem illam, cujus mentionem facis. Doleo jacturam tam pretiosi laboris frustra insulti: aequo tamen animo eam ferre necesse est, tum ob longissimam intercapedinem viae, tum ob consueta, et quae cum aliis communia habemus, pericula. Nos propterea a consuetudine scribendi non desciscemus, desidia praetextum obtenturi, sed in perseverantia literarii muneris constantes manebimus tuti conscientia mutui inter nos officii. Binas his inclusas mitto, quas oro, viris illis honestis, quorum amicitiam mihi tua procuratione parasti, tractas, et de meo in se adfectu ac amicitia certiores reddas.

Illustrissimo Comiti Turrio aliquid scripsi de effigie² Serenissimi Principis Gabrielis ad vivum penicillo coloribus et arte depingenda, et ad regem Britanniarum mittenda: scis, quam saepe res ejusmodi aspectu parvae, inter principes instrumentum amoris et necessitudinis fuerint. In me recipio acceptissimam futuram, non solum, quia regem Carolum signis et tabularum imaginibus delectari novi, sed quia interveniente scitu Gabrielis Principis illam mitti constabit; operam quoque dabo, ut regis Britanniarum imago depingatur, et ad comitem Turrium atque ab hoc ad Dacum transmittatur. Sic isti duo principes se mutuo, licet oculis alienis, et longissimo locorum divortio disjuncti, aspicient. Petrum Bethlenum nepotem ex fratre Serenissimi Principis, Gabrielis Francofurti ad Oderam operam literis dare intelligimus: non male meo iudicio faceret, si antequam in patriam rediret, Angliam et has oras, aulam et Academias Britannicas³ peregrinandi causa inviseret; annitar et vates⁴ sum, cum omni honore, vel patrum contemplatione maxime, exceptum iri, et veluti tesseram hospitalem fore sociandae et coiturae firmae inter Anglos et Ungaros amicitiae.

1 Kézirat: tande

2 Bethlen Gábor már 1625-ben szerződtetett arcképfestőt Bécsből Gyulafehérvárra. —
Vö.: Magyarország történeti kronológiája II. 1526-1848. Budapest, 1983. 455.

3 Kézirat: Britannicos

4 Kézirat: vades

Unica regis Caroli cura in eo nunc versatur, quomodo pacem Rupellanis et religionis reformatae sociis in Gallis procuret; cum in finem misit legatos suos, comitem Hollandiae et Dudleum Carletonium, non tantum repetitum naves superioribus mensibus commodato Gallis datas, simulque pacem acquis, quantum fieri potest, conditionibus, Rupellanis impetratum, sed etiam expositum ea, quae Buckinghamius Hagae egit, confederatione cum Dano et Batavis pacta, et rogatum regem Galliae, ut vel nomen foederi det, quod vix sperari, imo nec peti debere ego semper iudicavi, vel etiam et in occulto sub axilla, ut dicitur, aliquid opis ad Reipublicae salutem communem adjuvandam praestet. Viri prudentes et in ima rerum prospicientes, quibus praesens utriusque regni conditio cognita est, haud bonum augurium de ista legatione capiunt. Nam si pacem coimpetrat Rupellanis, haec insidiosa erit et temporanea, timendumque sub pacis nomine involutum bellum. Res hodie in Anglia non ex utilitate publica, sed ex commodo Bukinghamii aestimantur; quid quid ad hujus fortunae securitatem conducit; illud bonum est et successum habet: quicquid vero adversatur, illud perniciosum et noxium censetur et ad Thraces oblegatur. Deinde scimus oraculum Comenci⁶ verissimum esse, et experientia nostris annis, vel in hac conventionem nupera matrimonii et incommodatione navium fidem luculenter facit. *Pactio*, inquit ille, *nulla unquam fuit facta inter Gallos et Anglos, in qua non ingenii vi et acrimonia Galli praestiterint, adeoque proverbio dicitur apud Anglos: Quoties cum Gallis praelio decertarint, victores se plerumque exstitisse, quoties vero cum illis pacti sunt, detrimentum semper aliquod accepisse.* Hodie etiam manum viribus superandas crediderim, ita in omnibus a prisca virtute desciverunt pantósz metaballontesz tusz tropusz moribus plane immutatis; *degenerarunt*, tanquam *poma succos oblita priores* ut Poeta ait.

Nos nova consilia bellumque coquimus et meditamus, quomodo in hoc rerum et armorum concursu divertendo hosti in Alsatia, vel per Gallum vel per Marchionem Badensem,⁷ qui ad hanc expeditionem operam suam offert, et ab utroque rege Galliae et Angliae pecuniam conscribendis militibus petit, ignem belli accendamus:

5 Kézirat: conditia

6 Kézirat: Cominci

7 György Frigyes baden-durlachi őrgróf (1573-1638). Lemondott fia javára az uralkodásról, hogy V. Pfalzi Frigyes megsegítésének szentelhesse életét. Hadnagyként IV. Keresztély dán király seregében harcolt. 1627-ben Holsteinnél vereséget szenvedett. Ezután visszavonultan élt.

Alla Zeusz takha pu médeto pant' apoleszthai
Hémeón d'en kamatoiszin etószia erga titeszthai
*Sed Jupiter forte statuit omnia perdere,
Atque conatus nostros in rebus agendis frustrari.*

Video enim consilia nostra obluctanti fato eludi fere omnia, et in nullis ceptis respondere fortunam nostris spebus. Nisi Dacus autem arma moveat et in campum egrediatur, et ab Oriente hostes adorianur; noster labor non modo difficilis erit et sine successu, sed etiam nostra ruina res hostis stabiliemus et augebimus. Quid est utilius pro Austriacis adversus nostros principes, quam quod hi in commune non consulant, nec junctis in unum viribus uno eodemque tempore et in diversis partibus bellum faciunt et immincant, urgeant et premant. Rari duo tresque principes minorum gentium se conjungunt ad commune periculum propulsandum, cum impetu quidem arma concutiunt; sed statim languescunt et victi locum dant aliis ad eundem casum properandi. *Ita dum singuli pugnant, vincuntur universi.* Quis vero illos consociare potest et persuadere, ut simul omnes, percusso aeterno foedere et inito bonarum malarumque rerum consortio, ingruant, inter se divisi sunt opinionibus et animis et nulla *mutua* opinio virtutis, nullaque morum et vitae consensio, sine quibus societates, ut ait Thucydides,⁸ et foedera nihil pollent, inter ipsos intercedit en gar tó diallaszszonti tész gnómész kai hai diaforai tón ergón kathiszontai, discordes enim animos facta quoque dissona sequuntur. Quamdiu autem alius aliud sentit, nunquam conjunctis viribus hosti obviam ire poterunt, unde necessario sequetur omnes libertatem amisuros. Sed quo expatior?

Restat ut ascribat litera nostra vale.

Dabam Londini XIX. Kall. Februarii MDCXXVI.

6.

[London], 1626. március 10.

Rusdorf az angol országgyűlés idején röviden ír. Értessült Keresztesi Pál erdélyi követ előterjesztéséről a Portán. Hasonlóképpen igyekszik ő és Joannes Pesano velencei szónok is képviselni Bethlen Gábor érdekeit.

8 Vö.: Rusdorf Molnár Albertnek írott levelének hasonló fejtegetéseit. —49.1.

Spero Te diversas meas, Nobilissime Vir, accepisse et ex illis, non pauca, quae res in hac propiore nostra Europa attinent, intellexisse: his perscribere multa non permittet temporis angustia. Uno verbo quod Angliam concernit, scito, omnem curam et consiliorum sollicitudinem in Comitibus stare: ea enim ante biduum coeperunt, sed ultra limen nondum sunt progressa, ita ut nihil neque de deliberationibus, neque de exitu certi possit scribi. Moris autem est apud Anglos, ut quando Comitibus celebrantur, caeterae omnes consultationes et res, quae in quaestionem venire possunt, vel suspendantur, vel ad Ordinum decisionem remittantur.

Quid legatus Serenissimi Principis Daciae, Paulus Kereztessi de Nagii Megger¹ apud oratores principum et regum christianorum in aula Ottomannica commorantes egerit, proposuerit ac petierit, illud nobis aliunde perscriptum est. Ego nunc in mandatis habeo, ut eadem illa apud Anglum proponam et urgeam: nec minus faciet orator Venetus, Joannes Pesano mihi amicissimus et intimus accepit enim a Republica sua similia mandata. Facimus igitur quantum poterimus, incomparabilis illius Herois virtus meretur, et Reipublicae meliorisque causae² salus flagitat. Illustribus viris Lestio et Chusitio³ salutem per Te denuncio, et mea studia defero, quae tibi tota dicata et mancipata sunt. Vale ó filón moi tón emón szafesztate, o amicorum mihi candidissime!

Dabam raptim et volanti calamo VI. Idus Martii MDCXXVI.

7.

London, 1626. március 29.

Gönci Bálinttal küldi Rusdorf e levelet. Amiatt panaszkodik, milyen nehézkesen mennek előre a dolgok Angliában. Ismertette I. Károlyval és minisztereivel Bethlen terveit, amelyek közül különösen a dánoknak való segítségnyújtási készsége talált elismerésre. Az angliai országgyűlésen még mindig tart a Buckingham személye körül kialakult vita. A francia-spanyol háború befejeződött Itáliában. Rusdorf azt reméli, hogy Franciaország a

1 Nagymegyeri Keresztési Pál 1603-ban Karánsebes alatt Székely Mózes egyik hadvezére volt. Majd Bethlen Gábor követe lett a Portán.

2 Kézirat: caussae

3 Liszti Ferenc vezette 1625-ben azt a küldöttséget, amely Berlinbe megkérte Bethlen Gábor számára Brandenburgi Katalin kezét. — Csuti Gáspár Bethlen Gábor fejedelmi udvarmestere. Az 1624-es béketárgyaláson Bethlen biztosa volt.

protestánsok mellett fog hadba szállni. A bádeni választófejedelem is be kíván kapcsolódni a háborúba, de ennek Rusdorf szerint egyelőre nincs reális alapja.

Albam Juliam

Valentinus Goncius Ungarus, Nobilissime Vir, hoc ipso articulo temporis me accedit, mihi valedicit et discedit: cum autem sine meis literis ad Te venire grande nefas duxi, igitur tantillum morae impetravi, ut paucas lineas ad Te scribere et officium salutationis peragere liceret.

Res veteri adhuc loco in Anglia sunt, et consueto ac inveterato gradu cunt, hoc est, testudineo, et si verum dicere fas est, onció. Sed quid volumus? To emfüesz

ut' aithón alópéksz,
ut' eribromoi leontesz
dialakszanto(!) éthosz (Pindar.)¹
natura insitos nec ardens vulpes
Nec rugientes leones
Mutaverint mores.

et nos speramus tardigradas, obstinantes,² perversas et recalcitrantes mulas mutaturas ingenium, et ad nostram voluntatem se flexuras? Deus, qui indolem et naturam unicuique infundit, sicut vult, ingenia hominum solus immutare potest; Qualem quisque animum infusum habet, tales etiam actiones producit et exercet. Regem Carolum et ejus ministros de generosis principis Daciae consiliis, quae nuper regibus Daniae et Friderico, domino meo, nec non Mansfeldio comiti communicare voluit, certiore reddidi:³ plurimum aestimant omnes Herois istius egregias virtutes et gloriosa consilia, quibus Rempublicam Christianam ab imminente jugo

1 Pindaros XI. Olympiai ódájának epodosa

2 Kézirat: obstinantas

3 Ismeretes Bethlen Gábornak Alvinczi Péterhez 1626. július 27-én írott levele, amelyben amiatt panaszkodik, hogy „várjuk nagy avide az resolutiókat galliai, angliai, svéczi, dániai királyoktól cum assecuratione, kikhez mi is magunk emberit expediáltuk, együnnét sem érkeznek, az üdő interim foly, sőt fut... de nem tudjuk intantumukat az megnevezett fejedelmeknek, ...” (Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Budapest, 1884. CCCXXVI, 341-342. újabb kiadása: Alvinczi Péter Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből. Sajtó alá rendezte: Heltai János. Budapest, 1989. Európa. 187-188.).

cripi et in libertate conservari posse judicat; praesertim illud omni laudi dignum est, quod Dano sublevando bellum, vel in Pannonia et Silesia, vel alia in parte concitare et movere paratum promptumque se offerat.

Comitia Anglica adhuc durant, et durabunt diutius, nisi per regem fuerint dissoluta, sicuti timemus futurum. Infestis enim animis contra Buckinghamium Ordines insurgunt, cumque omnium malorum scaturiginem et venam vocant, quod rex aegerrimo animo fert, et propterea, tanquam patronus clientem illum suum defendit et innocentem esse vult. Ordines autem eo acrius instare et majoribus hominem criminibus onerare reumque peragere solent ac petere, ut cum rex a se amoveat, et dignis in eum poenis animadvertat. Quod cum factum fuerit, tum nihil negaturos se esse regi, sed lubentissime in subsidium belli et ad necessitates publicas sublevandas pecuniam contributuros. Quis successus futurus sit, haud difficulter animo et conjecturis praecipui potest. Buckinghamius regem in potestate totum habet, cumque tanquam agryta aprum vel bubolum capistro circumducit; quodcumque igitur placuerit Comitiorum conventum dissolvere, faciet. Non enim permittet, ut Ordines ad sui condemnationem descendere possint. Sed quae inde regi utilitas? virum populo suo exitissimum et cane pejus ac angue infestum proteget; et res regni sui in...et gravissimas difficultates implicet, sibi invidiam, odium et contemptum accerset, Rempubicam in extrema periculi novacula stantem deserere cogetur, imo ejus interitum accelerabit detractis, quae a populo placato habere posset, subsidiis.

Gallus de bello in Italia cum Hispano transegit, inconsultis imo insciis et indignantibus Venetis ac Sabaudis.⁴ Hic mos est hodie regum, ut pacis et belli tempora secundum suas commoditates et emolumenta judicent et moderentur; ad eos quorum vel maxime interest et quibuscum rem omnem ex foederum legibus communicare debent, parum respiciunt. Ista cum Hispanis transactione res Dano et Germaniae pereunti difficiliore redduntur, et animi imperatori adduntur. Hispanus enim defunctus bello Italico Caesari⁵ suppetias contra Danum et alios ferre potest: Vah, quam malo fato reges et principes in Europa impelli videmus: ipsi ad suam ruinam consiliis praeposteris et invicem contrariis, gradum struunt, et veluti cuniculos agunt. Cum socium alia in parte bellum movere animadvertunt, ipsi rebus suis privatim consulantes pacem incunt, in amici

4 V. ö. 15. I.

5 II. Ferdinánd

humeros tota belli mole transfusa. Utinam vero nunc Gallus⁶ nullis alibi impedimentis distractus adminicula ad bellum Germanicum suppeditare vellet, et caeteros suos confederatos auxilio se digno juvare! Quantam⁷ gratiam a Republica inire posset, et immortalem sibi gloriam parare? Hoc optare licet, sperare non est aequum.

Marchio Badensis senior meditatatur coquitque belli consilia, dum hosti in Usatia, si Galli, Angli et amicorum pecunia juvatur, negotium facessere cupit; sed hae cogitationes longe absunt adhuc ab effectu, pecunia, hoc est omnia deficiunt. Gallus et Anglus nihil obfundent, ipsi enim pecuniis indigent, et eas hinc inde corruspari coguntur. Sed Marchio rem factam se habere putat, cum tamen meo iudicio remotissimus sit ab omni spe. Multi solliciti et praefisi scopum tangere extra ipsum aggerum et metum sagittam emiscerunt. Calamo meo properanti indulgere et frena laxare non audeo, lator enim praesentium adstat et inhibet. Vale igitur et salve pleiszton emoi kekhariszmene thümó plurimum mihi grate animo.

Dabam Londini IV. Kall. Aprilis MDCXXVI.

8.

London, 1626. december 4.

Rusdorf őszinte barátságáról biztosítja Strasburgert. Politikáról nem ír, mivel a levél átadója, Quad úgyis mindenről részletesen beszámol.

Albam Juliam

Multa scribenda haberem, mi Amice, sed quia omnem rerum statum, tum eorum, quae in hoc regno, tum quae alibi aguntur, perfectius et plenius ex nobilissimo viro, Quadio, qui tibi has tradet, et tres plus menses apud nos morari et expectare coactus fuit, cognosces, merito supersedeo, ne videar injuriam facere relationi disertiori et ampliori: mihi vero gratulor me levare labore et fastidio scribendi. Nos valde miramur, quod tanto temporis intervallo nihil abs te literarum habuerimus: proclive est ex tua taciturnitate conjicere Te nostras, quibus ad te multa ad Rempublicam spectantia perscripseramus, non accepisse, alias procul dubio scripsisses, quia tui intereret,¹ ne careremus tuarum literarum affatu. Si ergo nostrae

6 Kézirat: Galus

7 Kézirat: Quantum

1 Kézirat: intereret

periere, de omnibus, quae scripsimus, tum etiam de mea constanti et prompta in Te voluntate et studio, denuo doceberis et informaberis per amicissimum illum et utrique nostrum confidentissimum virum, cui exempla mearum literarum relegenda dedi, et multa alia tibi renuncianda et exponenda commisi: quotidie enim conversabamur, quotidie congregiebamur, communitas vitae et victus inter nos collidianda intercedebat, quamdiu hic fuit: saepissime autem, etiam inter sermones nostros de Republica tui mentionem faciebamus et memoriam tuorum meritorum relegebamus, et Musae quam jucunda conversatio, quam libera collocutio! quam suavis congressus! quam mellitus convictus! Interiorum animorum recessus recludebamus; sensuum penitiorum scrupula aperiebamus: cogitationum secretarum intimos cistellas explicabamus. Scis amicum istum nostrum candidissimo esse pectore, et facundissimo ore: utrumque enim candorem et facundia grata temperie miscere novit. Sed ne retardem tuam cupiditatem ipsum audiendi, pausam facio.

Vale igitur, amice oculissime et tibi persuade me tuas virtutes Teque totum ex animo aestimare et amare.

Dabam Londini, pridie Nonis Decembris MDCXXXVI.

VI.

Nobilissimo Viro, Caspari Chusitio, Serenissimo Daciae Principi a consiliis, et supremae curiae Magistro

London, 1626. január 13.

*Rusdorf röviden összefoglalja, hogy évek óta milyen nagy megbecsülés-
sel és elismeréssel kísérte figyelemmel Bethlen Gábor cselekedeteit, és őt
tekinti a protestáns Európa legkiemelkedőbb hőségnek.*

Albam Juliam

Quod me tam amantibus literis, Nobilissime Vir, ultro compellere volueris, in eo summae benevolentiae signum mihi testatus es: ego quidem nihil in praesentiarum retribuere possum aliud, quam promittere me grati animi debito tam proclivem in me adfectum omni tempore agniturum et nullo non officii genere demeriturum. Inprimis vero mihi gratulor, quod Tu in tanto apud Serenissimum Daciae regem honore et munere constitutus tamen mihi ultro tuam amicitiam offerre properasti,

quam sicut pronis obsequii ulnis cupide amplector, ita Deum precor, ut eam non solum diuturnam et sine interruptione, sed etiam instrumentum esse velit, quo res Serenissimorum nostrorum regum, quorum causa¹ inseparabili nexu colligata est, sociis nostris operis, et animorum curarumque conjunctione promoveantur in Reipublicae afflictatae solatium. Nihil est, quod principum res magis attollat et promoveat, nihil quod necessitudinem inter ipsos contractam et contrahendam tenacius astringat et conservet; quam mutua et sincera inter eorum ministros amicitia et consuetudo officiorumque amor. Quod devotum meum obsequium et studium in Principem tuum serenissimum attinet: crede illud tale esse, quale scribis tibi ab aliis relatum. Nam jam dudum invicto isti Heroi meum animum totum, quantus² is est, consecravi, et velut in sacrificium libavi et attegravi; nullam si Numen annuerit, occasionem praetermittam, qua promississimi obsequii fidem et venerationis debitae cultum ubicunque locorum et gentium fuero, adprobare et testari queam. Quid enim non mereantur istius Herois invidiam egressae virtutes, et in rem Christianam magnanimo zelo continuati plus quam Herculei labores, pace denique et bello perspecta inquires in Rempublicam sollicitudo? Nemo majorem fidem, nemo promptiorem animum, nemo fortiorem manum ad rem et religionem meliorem juvandam et restituendam demonstravit, praestitit et declarvit; quam Pannonicus ille Camillus³

u peri men profrón kradié kai thümosz agénór

en panteszsi ponoiszi —

Cui maxime promptum cor, et fortis animus

In quoquunque labore.

A plusculis annis, nescio, quo arcano impulsu et fatidico, si fas est dicere, motu persuasi sumus, illum principem bathüpolemou temenosz Arcosz (bellicosi Martis delubrum), ut cum Pindaro dicam, sidus esse lucidissimum, quod in Oriente a fato constinatum et consilio Dei⁴ firmatum est, ut rem Christianam non solum ibi praeservet; sed etiam suo

1 Kézirat: caussa

2 Kézirat: quantus quantus

3 Camillus, Marcus Furius előkelő római patricius és hadvezér az i. e. IV. században.

4 Kézirat: consilio. Dei

tempore in propiori nostra Europa attollat. Illi astro se brevi favente Numine, conjunget illud, quod in ultimo Septentrione exoriri⁵ et micare videmus.

Hacc gemina sidera si quae⁶ fides animum, si veris implet Apollo, instar Castoris et Pollucis⁷ salutem naufragae Reipublicae ostendent, pacem et quietem Europae reddent, libertatem ac animam expurgatae religioni restituent. Sed haec non sunt angustis epistolae lineis includendae, igitur contineo: Tu calamo calanti et sibi indulgenti ignosce et crede, me tuum, Nobilissime vir, cultorem et ex animo amicum mansurum constantem. Quam optime vale!

Dabam Londini Idib. Januarij MDCXXXVI.

5 Célzás Gusztáv Adolfr.

6 Kézirat: Si qua

7 Castor és Pollux a dioszküroszok, akiket szokás volt az Ikeresillaggal azonosítani. Az önfeláldozó testvéri szeretet jellemezte őket, és az embereknek segítségére voltak minden bajukban.

Zusammenfassung

Judit P. Vásárhelyi: Ausgewählte Briefe Johann Joachim von Rusdorf's

Johann Joachim von Rusdorf war eine bedeutende Persönlichkeit der Pfälzer Politik. Verhältnismässig jung wurde er Mitglied des Nebenrats in Heidelberg gewählt. Seit 1619 spielte er eine wichtige Rolle in der Aussenpolitik von Pfalz. Nachdem sein Herr, Friedrich der Fünfte, Kurfürst von Pfalz sein Königtum in Böhmen verloren hatte, wurde Rusdorf fünf Jahre lang Gesandter von Pfalz in der englischen Hauptstadt. Er hatte als Hauptaufgabe ein Bündnis zwischen Gabriel Bethlen, dem Fürst von Siebenbürgen und den protestantischen Ländern in West-Europa zustandezubringen. Zu diesem Zweck führte er eine grosse Korrespondenz. In diesen Jahren verstärkte sich sein Verhältnis zu Siebenbürgen. Seine Bemühungen waren nicht vergeblich. Am Ende 1626 schlossen Gabriel Bethlen und die Mitglieder der Hager Allianz (Dänemark, England, Hollandien) ein Bündnis.

Unsere Textausgabe enthält 22 Briefe, die Rusdorf zwischen 1624 und 1628 geschrieben hat. Die Adressaten der Briefe sind die folgenden:

- Gabriel Bethlen, Fürst von Siebenbürgen (7 St.),
- Stephan Bethlen, Neffe des Fürsten (2 St),
- Peter Bethlen, Neffe des Fürsten (2 St),
- Albert Szenci Molnár, gelehrter Literator und Theolog (2 St),
- Paul Strasburger, Gesandter in Siebenbürgen (8 St),
- Kaspar Chusitius, Hofmeister von Gabriel Bethlen (1 St).

Die Ausgabe wurde aufgrund der handschriftlichen Kopie gefertigt, die in der Mitte des XIX. Jahrhunderts nach der in Kassel aufbewahrten Handschrift abgeschrieben wurde, und jetzt in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften zu finden ist.

Die Einführung der Textausgabe beschäftigt sich mit der politischen und literarischen Tätigkeit von Rusdorf, und versucht die Aufmerksamkeit mit kurzen Beispielen auf die charakteristischen Merkmale der Rusdorf-Briefe zu lenken.

A wolfenbütteli Herzog August Bibliothek XVII. századi gyűjteményében található az a kolligátumkötet, amely a heidelbergi fejedelmi udvarban 1679 és 1684 között megrendezett lovagi játékok szöveggönyvét tartalmazza.¹ A kötet több nyomtatványa szereplői és tartalma miatt magyar érdeklődésre is számot tarthat.

A lovagi játékok a pfalzi választófejedelmi udvar utolsó jelentős történelmi periódusának kulturális életét reprezentálják. A harmincéves háborúban szinte teljesen elnéptelenedett Pfalz Karl Ludwig választófejedeleme (1633–1680) erőszékű, puritán és mindenekfölött takarékos uralkodása (1649–1680) idején rendkívül hamar megerősödött és francia környezetével szemben is szilárd pozíciót vívott ki.² A herceg mindezt dinasztikus törekvéseivel, gyermeki politikailag megalapozott házasságával is megpróbálta alátámasztani. Az udvari pompát kevésbé becsülő választófejedeleme saját házassága nem mondható túl szerencsésnek. 1650-ben veszi feleségül Charlotte von Hessel-Kassel hercegnőt, aki nem osztja férje nagy családot, ám puritán életvitelt szolgáló törekvéseit. A takarékosan élő heidelbergi udvarba mozgalmas életet visz, vadászatokat, ünnepélyeket, lovagi játékokat rendeztet. A házasság nem is tart sokáig, Karl Ludwig 1657-ben elvállik, bár a válást a hercegnő hosszú ideig nem tartja törvényesnek. Így jön létre a heidelbergi udvarban a német fejedelemségeket megbotránkoztató kettős házasság, amikor Karl Ludwig feleségül veszi (1658) Luise von Degenfeld grófnőt, aki 20 év alatt 14 gyermekkel ajándékozza meg. Az egyetlen legitím trónörökös azonban az első házasságból származik, aki apja halála után 1680-ban beteges, gyöngye fiatalemberként veszi kezébe a fejedelmi udvar irányítását. Politikai és gazdasági okokból kötött házassága gyermektelen marad, 1685-ben bekövetkezett halálával a wittelsbachi hercegek pfalz-simmerni ága kihal

1 Jelzete: HAB Lo 264 4° Sammelbd. A kötetben található 20 nyomtatvány közül az utolsó kettő 1650-ből, Gottorfból származik, az összes többi heidelbergi vonatkozású.

2 PRESS, Volker: Bayern wittelsbachische Gegenspieler — Die Heidelberger Kurfürsten 1505–1685 = Um Glauben und Reich. Beiträge zur Bayerischen Geschichte und Kunst 1573–1657, hrsg. von Hubert Glaser, München, 1980. 24–39.

és rövidesen megkezdődik Heidelberg francia évszázada. A szintén az első házasságból származó Elisabeth Charlotte (Liselotte) hercegnő népszerűsége és uralkodói felclősségtudata megközelítette apját, de francia orientációt szolgáló házassága I. Philipp. orleans-i herceggel maga ellen hangolta a habsburgokat és a wittelsbachok bajor ágát. Az utolsó évtized az uralkodói ág kihalása előtt azonban még élénk udvari élet jelleit mutatja, a jelentőségének csúcsponjtjára jutott fejedelemség még egyszer teljes pompájában felragyoghat.³

A korszakból fennmaradt lovagi játékok szövegeknyvei azt bizonyítják, hogy az udvari ünnepélyek a fejedelmi rokonság látogatásaihoz vagy családi ünnepekhez (születés, eljegyzés) kötődtek és meglehetősen rendszerességgel követték egymást. A játékokban részt vettek az udvar vendégei éppúgy, mint maga a választófejedelemi házaspár és családtagjaik. A játékok többnyire mitológiai témájúak, bár a szereplők között történelmi alakok is megjelennek. Számunkra különösen érdekes a kötet 12. számú kolligátuma, amelynek történelmi és tényleges szereplői között egyaránt találunk magyarokat:

WAFEN-SPIEL // Wie // Dasselbe in einem // Verkleideten Auffzug verschiedener // Vngarn und Türcken, // Den 3. Julii 1682. // In dem Chur-Fürstlichen Statt-Garten // Zu Heidelberg // praesentirt und Gehalten // worden. 2° 19 l.

A „szövegeknyv” névtelenül jelent meg, nem zárhatjuk azonban ki a lehetőséget, hogy szerzője az a Lorenz Beger, akinek neve vagy költői álneve a kötet több azonos időből származó kolligátumán szerepel. Lorenz Beger (1653–1705) numizmatikus, Karl Ludwig fejedelem könyvtárosa, számos éremtani szakmunka szerzője. Különösen nagy felháborodást kiváltó munkája, amelyben a poligámia védelmére kelt, Karl Ludwig ketős házasságának megideologizálását szolgálta és állítólag valójában a választófejedelem tollából származott (Kurze Betrachtung des heiligen Ehestandes, 1679). A Begerre vonatkozó csekély életrajzi irodalom első sorban tudós könyvtárosként tartja számon, bár megemlíti, hogy verseket is írt. Az egyik lovagi játék címlapján „német Petrarcának” nevezett szerző szövegeknyvírói tevékenységéről azonban a szakirodalom eddig

3 MOERSCH, Karl: Geschichte der Pfalz. Von den Anfängen bis ins 19. Jahrhundert, 2. Aufl. Landau/Pfalz, 1987.

nem vett tudomást.⁴ Az alább közlendő lovagi játék szövegekönyve a ténylegesen elhangzott szövegek és az ünnepség leírásának keveréke, amelyet a szereplők felsorolása zár le. A magyarok és törökök alkotta szereplői csoportokban meglehetősen nagy költői szabadsággal keverednek különböző századok történelmi alakjai. Így a magyarok kék ruhába öltözött csapatában a főhős Hunyadi János, de itt szerepel Bethlen Gábor és Attila is. A vörös csapatban a magyarokhoz állt két görög nemes testvér, Saladinus Scanderbeg és Selymus Scanderbeg mellett szerepet kap Báthori István és Balassa Menyhért. A tarka csapatban Buda, Szabolcs és Árpád szerepel Jarbecus Scanderbeg társaságában. A törökök első csapatának (itt az öltözcék színe nincs megadva) legérdekesebb alakja Hunyadi Mátyás „magyar nemes, a törökök zászlósa, akikhez állt”. Szinte valamennyi szereplő házastársával együtt jelenik meg, az udvar előkelő hölgyei nem maradhattak ki a játékból.

A játék Saladinus Scanderbegnek unokatestvéréhez, Hunyadi Jánoshoz intézett, latinból németre fordított levelének felolvasásával kezdődik. Saladinus elbeszéli származását, házasságát és szándékát arra, hogy fejedelmi unokatestvérének segítségére siet a török elleni harcban. A levélre Hunyadi János válaszol, nagy örömmel fogadva a legyőzhetetlen Scanderbeg szolgálatait.

A levélváltás után felvonulnak a „Herren-Garten” melletti küzdőtérre a szembenálló csapatok: három magyar kompánia huszár, élükön magyar herolddal és magyar címerpajzzsal, velük szemben a budai basa három kompánia törökkel, a félholdas címeres pajzs védelmében. Az udvarhölgyek sorsolás útján eldöntött magyar vagy török öltözcékben elfoglalják helyüket a nézőtéren. A bevonulás után a török vezér küldi heroldját egy trombitás kíséretében a magyar palatinushoz, aki átadja a basa üzenetét. Hunyadi válaszáat a magyar hírnök közvetíti. Ezután a Scanderbeg unokatestvérek szóbeli párbaja következik. A harcias üzenetváltást, amelynek fő oka, hogy Saladinus házassága révén állt a magyarokhoz, tényleges párbaj követi pisztollyal, dárdával, harsona és trombitakísérettel, „amely a nézőkben egy igazi csata képét kívánta felidézni”. A csata mindaddig tartott, amíg mindkét részről foglyokat nem ejtettek. A visszavonulást fújó

⁴ Allgemeine Deutsche Biographie, 2. Aufl. Berlin, 1967. Bd. 2. 271–272.; JÖCHER: Allgemeines Gelehrten-Lexikon, Nachdr. Hildesheim–New York, 1981. coll. 911–912. — A német írói lexikonok Beger irodalmi tevékenységével nem foglalkoznak.

trombitászó után a török vezér felajánlja Hunyadinak a foglyok cseréjét, aki ezt elutasítja, de fegyverszünetet rendel el. A fegyverszünet alatt a nézők különböző ügyességi lovasjátékokban gyönyörködhetnek, amelyet a szereplők megnyugtatósa kedvéért a magyarok és a törökök felváltva nyernek meg. A játék után az előkelőségek — ki-ki a sorsolás útján neki juttatott párjával — visszavonulnak a belső kastélyudvarba, majd az ünnepi asztalhoz az un. üveg-terembe. Az étkezés alatt „poetikus öltözékben” megjelenik a fegyverszünet allegorikus alakja és zene kíséretében előadja békét hirdető mondanivalóját. Az örömeinek után a játékot tánc zárja le.

A lovagi játék főszereplői között találjuk a választófejedelmet, aki Scaladinus Scanderbeget testesíti meg, feleségét Hunyadi Mátyás feleségének szerepében és számos vendéget, udvari előkelőséget. Az előadásnak azonban magyar résztvevői is vannak. Hunyadi János szerepében Dalmadi úr, a fejedelmi testőrgárda főstrázsamestere lép fel, Szilágyi Miklós felesége szerepében Dalmadi asszony vesz részt a játékban, Szilágyit, aki magyar herold és hadnagy, Göllyci Tolnai Ferenc udvari kamarás alakítja.⁵ A magyar szereplőkről keveset tudunk, azonban mind a Dalmadi, mind a Tolnai házaspár több éven át a heidelbergi udvar szolgálatában állhatott, ugyanis 1682 januárja és 1684 februárja között rendszeres szereplői az udvari játékoknak. Miután azonban a szereposztást sorsolás útján döntötték el, az udvarban játszott tényleges szerepükről a szöveggönyvek semmit nem árulnak el. Az ugyan könnyen elképzelhető, hogy a magyar téma kiválasztásában jelenlétük a fejedelmi udvarban szerepet játszott, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a történelmi játék nemcsak a magyaroknak szólt, sokkal fontosabb és kuriozitása okán kedveltebb téma volt a törökök szerepeltetése.⁶ Törökök és magyarok — megfosztva a történelmi realitástól — mitizált alakokká válnak, szorosan kapcsolódva a korabeli udvari játékok szokásos témaválasztásához.

5 NAGY Iván: Magyarország családai czímerekkel, III. Pest, 1858, 224. (Dalmadi Sándorról).

6 Lásd. erről legújabban: KLEINLOGEL, Cornelia: Exotik — Erotik. Zur Geschichte des Türkenbildes in der deutschen Literatur für frühen Neuzeit (1453–1800). Bochum, 1989.

**WAFEN-SPIEL // Wie // Dasselbe in einem // Verkleideten Aufzug
verschiedener // Vngarn und Türcken // Den 3. Julii 1682. // In dem
Chur-Fürstlichen Statt-Garten // Zu Heidelberg // praesentirt und
Gehalten worden. 2° 19 [1] S.**

Vor der Action machte Saladinus Scanderbeg, welcher sich von dem Türcken abgethan und in Siebenbürgen retiriret hatte, Hunniadi Corvino dem Ungarischen Palatino sein Geschlecht und gegenwertigen Zustand, sampt dessen Vrsachen zu wissen; begehrt Protection wieder die Türcken und offerirte dagegen Dienste, so fern er ihm eine honorable Charge zu Conferiren geliebet würde; Alles in einem schreiben welches auss dem Latein ins Teutsche übersetzt also lautet.

Durchleuchtiger, etc.

Ob gleich meine Meriten dess Ruhms meiner Vorfahren noch zu Zeit unwürdig achte, so muss ich doch Ew. Durchl. mein Geschlecht offenbahren. Ich bin auss dem Edlen Stamm Scanderbegs dess weltberühmten Illyrischen Feld-Obristen entsprossen, von Nation ein Macedonischer Griech, von Profession ein Soldat; Vnd dass ich die Ehre meines Hauses nicht verschweige, beydes mein Vatter und Grossvatter seind Bassen in Maccedonien und Ober-Feldherren über die Spahi gewesen; Weilen aber ich durch treue Sorgfalt meiner Mutter in dem Griechischen Cyrillischen Glauben heimlich auffgezogen worden, habe ich nach dem Tod meines Vatters unter einem mit Mahometischem Aberglauben besudeltem Volck nicht länger bleiben wollen. Dann ohnangesehen ich einige Zeit her zu Wasser und Land den Türcken wieder die Venetianer gedienet, und danneher entweder eine Compagnie zu Fuss, oder doch bey meinem ältern Bruder, welcher albereit Hauptmann bey denen Spahi ist, eine Lieutenants Stelle mit leichter mühe hette bekommen können, wär' ich doch dabey keines wegs unangefochten blieben, wann nicht zugleich unsern Glauben abgeschworen und die falsche Religion der Türcken angenommen hette; Derhalben habe mich bey der Heimreise meiner Mutter, welche eine Ungarin von Geburt und nach meines Vatters Todt sich wieder in ihr Land zu begeben willens war, der Gelegenheit bedienet und mit derselben sampt meinen jüngern Bruder Selymo und Vettern Jarbeco auff einige Zeit Salvirt, umb von fernen zu sondiren, ob mir die Freyheit

meines Glaubens würde gelassen werden oder nicht? Aber in dem ich die Vngarische Lande durchreisete, erblickte ich in meiner Mutter Geschlecht, welches der Hunniader genennet mit Ew. Durchl. Einen Nahmen zu tragen die Ehre hat, eine Jungfrau, derer durch freundliche Conversations erkante Tugenden mich zu solcher liebe gegen sie bewegen, dass ihr nicht allein beständige Freundschaft versprochen, sondern sie gar zu ehlichen mir vorgesetzt. Dieweilen aber umb dieser und aller seither erzehlt Vrachsen wegen vor meines Vatters Bruder, welcher an dessen stat in Macedonien Bassa worden mich vorzusehen habe; als offerire dich Ew. Durch. ich, meinen Bruder Selymum und Vettern Jarbecum, mit versprechen, wieder alle Feinde der Vngarischen Cron, insonderheit aber wieder die Türcken, tapfer und redlich zu fechten. Vnd ob gleich unsere Verwandten desswegen ergrimmen und auff alle Weiss und Weg uns nachstellen werden, seind wir doch resolvirt weder durch Versprechen, noch durch Gewalt Ihrem Willen uns zu bequemen, sondern Blut und Leben wieder die Türkische Macht auf zu setzen. Begehren anderst keiner Recompentz, als einige Honorable Charge, durch welche wir aufgemuntert desto getroster in die Feinde setzen mögen. Ew. Durchl. sehen hierauss dass Religion und Liebe mich von den Türcken abwendig gemacht, und weder Ehr-noch Geld-Geitz, viel weniger einig verbrechen das Panier dess steigenden Monden zu verlassen und unter das Triumphirende Scepter dess Vngarischen Reichs zu begehren und verursacht habe, verhoffen derowegen auch von Ew. Durchl. desto geneigtere Antwort, die wir zu allen deren Diensten, wie rechtschaffenen Soldaten anstehet, uns jederzeit werden bereit erfinden lassen etc.

Ew. Durchleucht.

Unterthäniger
Saladinus Scanderbeg.

Auff dieses Schreiben antwortete der Palatinus folgender gestalt:

Hochgebohrner etc. Lieber Vetter,

Auss Dessen an mich abgelassenem Schreiben habe ich Sein und der Seinigen aufrichtige Affection gegen Mich mit mehrerm verstanden, achte vor ein sonderbahres Glück, dass mein Herr Vetter seine Löbl. Intention mir offenbahren wollen, und zu deren Vollziehung sich meiner Hülffe zu bedienen beschlossen. Die Natur-Gesetze wollen, dass man

Nothleidende Persohnen schütze: Aber hier finden sich über das noch die Religion, die Verwandschafft, ja die Weltbekante Thaten dess unüberwindlichen Scanderbegs, der den Trotz der Türkischen Tyranny mercklich geschwächt, und sich als eine Vormaur den Feinden der Christenheit entgegen gesetzt; welches alles meinem Herrn Vettern nicht nur die Hunniader, sondern dass gantze Vngarn verpflichtet. Niemand wird demjenigen seine Dienste versagen können, den man auss solch Hochberühmten Heldengeblüt entsprossen höret. Ein jeder treuer Patriot ergriffe diese Gelegenheit mit aussgestreckten Armen, mit welcher ich beehret zu werden nunmehr die Hoffnung habe. Desswegen auch meinen Herrn Vettern hiemit versichere, dass nicht allein demselben mit auffrichtigem Hertzen nach all seinem Begehren behülflich seyn; sondern auch zu den Höchsten Ehren-ämptern unsers Apostolischen Reichs Ihn befördern werde. Vm solches mit einigem Pfand Teuer Freundschafft zuversiegeln, offerire Ich Demselben zum Anfang die diese Zeit vacirende Rothe Compagnie Hussarn, und verspreche Dessen Herrn Brudern und Herrn Vettern nicht minder mit wohlanständigen Chargen zu versehen. Vber dieses habe ich gegenwertigen Hauptmann Nicolaum Zilagy abgefertiget, der wegen meiner Freund-Vetterlichen Affection mehrere Versicherung wird geben können. Wolle demnach der Herr Vetter sich belieben lassen, so bald möglich uns seine Gegen-Wart zu gönnen und die auffgetragene Bedienung anzutretten. Es wird dabey nicht nur die verlangte Freyheit seiner Religion und dess gewissens, sondern auch Gelegenheit haben, die Gloire seiner Vorältern ritterlich nach zu Ahmen, und durch tapffere Helden-thaten zu erneuren &.

Ich verbleibe

Dess Herrn Vettern

Bereitwilligster

JOHANNES HUNNIADES CORVINUS
PALATINUS dess Königreichs
Vngarn.

Nach dem nun diesem Schreiben zu folge Saladinus seine Charge anzutretten zu dem Palatino sich begeben, wurde von dessen Einholung der Anfang dess vorhabenden Aufzugs gemacht, welche von dem Chur-Pfältz. Marstall durch den Graben, in dem, neben dem sogenannten Herren-Garten gelegenen Rennplatz in Vngarischer Kleidung und

geziemeder Ordnung gehalten wurde. Vor her ritte ein Vngarischer Herold mit seinem Herold-Stab und Rock, in welchen dass Vngarische Wapen zu sehen war; nach diesem die Paucken und Trompeten; Darauff der gantze Troup, welcher in drey Compagnien Hussaren bestunde, deren die Erste die Blaue genennet der Palatinus selbst, die Zweite, welche die Rothe war, Saladinus Scanderbeg, und die dritte oder die Bunte Buda commandirte. Auff gedachtem Rennplatz stellten sie sich auff dessen eine seite. Kurtz hernach kam auch der Türkische Vezier von Offen mit 3. Compagnien Türcken, wovon die Eine der Vezier selbst die zweite Scanderbegs ältester Bruder Baiazetes, die dritte dessen Oncle Jarbec Commandirte, ingleichen mit Paucken und Trompeten und vorher Reitendem Herold, der einen halben Mond auff der Brust und in dem Heroldstab führete, durch die Vorstatt, und stellte sich mit den seinigen gegen die Vngarn über. Das Hochfürstl. Graf- und Adelige Frauen-Zimmer, nach dem sie das Loss gewehlet, theils in Ungarischer, Theils in Türkischer Kleidung, stellte sich auff das Judicir-Hauss, umb der vorhabenden waffen-Lust zu zusehen.

Alss nun alles besagter Massen eingerichtet, schickte der Türkische Vezier einen Herolden benebenst einem Trompeter an den Ungarischen Palatinum dessen anbringen in nachfolgender rede enthalten.

Es hat der Grossmächtigste Türkische Kayser, unser allergnädigster Herr mit höchstem Missfallen vernommen, wie zwey Türcken sampt einem Griechischen Edelman von uns zu euch übergangen, und Ihr dieselbe in Euren Schutz und Dienste uffgenommen; Wann aber der Türkischen Nation weltbekandte Genereusitet nicht zu lassen will, hierzu durch die Finger zu sehen. Als hat unser Allergnädigster Kayser seinem Vezier zu Offen Befehl ertheilet, sich mit einer anschlichen Macht seiner unter sich habenden Cavallerie in das Feld zu setzen, und Euch entweder in die Güte zu abfolgung dieser zweyen Türcken und des griechischen Edelmanns zu bringen; oder da ihr Euch hierzu nicht verstehen woltet, sich der Gewalt zu bedienen, und in Euer Land einen Einfall zu thun. Diesem nach werde ich von ihm Vezier hicher geschickt, umb Euere Erklärung hierüber zu vernehmen. Ihr wisset dass die Türcken nicht so wohl durch das Glück, als ihre Tapfferkeit jedes mahl obzusiegen, und ihre Feinde unter ihre Füße zu legen pflegen. Wollet ihr nun nicht euer gantzes Land in Ruin setzen, und diesen Platz Euer Grab seyn lassen; so

werdet ihr in unser Begehren einwilligen. Widrigenfalls werden Euere Kinder Euren Tod in kurtzer Zeit beweinen, und Euer Land der Türcken Stärcke, zu Eurem grösten Unglück und Schaden, erfahren müssen.

Hierauff wurde wieder von dem Vngarischen Herolden diese Antwort gegeben:

Es hat der Durchleuchtige Hungarische Palatinus Herr Johann Hunniades zur genüge verstanden, auff was weise der Türkische Vezier von Offen die in seinen Schutz sich begebene 2. Türcken sambt einem Griechischen Edelmann Ihme wiederumb auss zulieffern, begehret, und dass auff widrigen fall er mit einer ansehnlichen Macht seiner unter sich habenden Cavallerie, das Ungarische Reich nicht nur anzufallen, sondern auch mit Feuer und Schwert zu verhören und zu verzehren dreuet. Gleich wie nun aber der Weltberühmte Vngarische Hunniades niemalen im Gebrauch gehabt, diejenigen, so bey Ihme Zuflucht gesucht, zu verlassen, oder ihren Feinden zu übergeben, sondern solche vielmehr wieder alle Gewalt und Nachstellungen zu beschützen; also seind Seine Durchl. auch diessmahls nicht gesinnet, die in seinen Schutz sich begebene 2. Türcken und Griechischen Edelmann ausszuhändigen, sondern selbige vielmehr wider alle Anfälle mit Macht zu verthätigen; allermassen nicht nur die Ihnen gethane Versprechungen, sondern auch die nahe Verwandschafft dess Griechischen Edelmanns, (dessen Mutter eine Hunniadin gewesen) Ihme hierzu verbinden und verpflichten. Da auch der Vezier mit solchen seinen Praetensionen ins künftige nicht nachliese, hat man Ungarischer Seiten Vrsach es noch Schlimmer zu machen, in deme Sr. Durchl. eigener Vetter Hunniades nebst noch einen Hauptmann von dero Garde, so ein Polach, ohnlängst übergeloffen. Was die übrige Bedrohungen, nemlich mit grosser Macht in Ungarn zufallen anlangt, auff solche macht die Ungarische Nation wenig Reflexion, und wird man alsdann schon wissen, wie man dem Vezier begegnen soll. Es ist wohl ehe geschehen dass 6000. Vngarn 30 000. Türcken geschlagen, wesswegen man sich disseits durch die Menge nicht das geringste wird schrecken lassen. Und dieses ist dess Durchleuchtigsten Palatini Resolution und steht darauff dem Vezier frey, zu thun was ihm beliebt.

Nach gegebener dieser abschlägigen Antwort überlieferte der Herold dem Saladino von seinem alten Vetter dem Macedonischen Bassa nachfolgenden Brief.

Geliebter Vetter.

Wie ist Euch immer in den Sinn kommen Eures Türkischen Monarchen dienste und Euere vornehme Freundschaft so schnail und heimlicher Weise zuverlassen, und Euch hingegen in den Schutz eines Ketzerischen-Volckes zubegeben? Betrachtet doch die Gnade, so Euch unser Mehemet jederzeit erweisen wollen, deren ist, so ihr Euere Gedancken ändert, noch geniessen könnet; Erinnert Euch meiner und Euer übrigen nahen Freunden grosser Treue; und verlasset ein solches Volck, Deren Macht der unserigen gar nicht zu vergleichen, und die von uns leicht über einen hauffen Geworffen werden können. Wan ihr dieses thun und Euch wiederumb bey uns einfinden werdet, will ich mich wiederum nennen.

Euern getreuen Vettern, etc.

Saladinus verrisse diesen Brieff vor dess Herolden Angesicht, welcher sich darüber sehr erzürnete und mit vielen Drewworten sich zurück zu den seinigen begab; doch in kurzem wieder kam und eine Proposition in nachfolgenden Worten ablegte.

Es verlanget Einer von unsern Türkischen Helden, so dem Griechischen bey Euch sich auffhaltenden Edelmann verwand, selbst mit ihm zu reden, und will ihn uff der helffte dess Weges rencontriren, wofern der Palatinus eurer seits, gleich wie der Vezier unserer seits gethan, diese Zusammenkunfft vergönnen will.

Dieses wurde Ungarischer seiten, doch mit der Condition belibet, dass von beyden Partheyen nur zwey und zwey zu kommen erlaubt seyn, und dem Edelmann im geringsten nichts widriges solte zugesprochen, vielweniger zugefüget werden; sonst würde es die gantze Parthey ressentiren. Nach deme solches beyderseits placidiret worden, ritten Saladinus mit seinem jüngern Bruder Selym und Vetter Jarbec, samt dem Herolden und einem Trompeter; So dann der Macedonische Bassa von Türkischer seiten mit Bajazet Saladini ältern Brudern dem Hauptmann über die Spahi, und noch eine Türcken Herolden und Trompeter, auff gegebene parole einander nicht zu beschädigen, auff die Mille des Wegs zusammen. Da erinnerte der Alte Vetter Saladinum Erstlich mit

guten Worten seines Vnrechts, und ermahnete ihn die Vngarische Parthey zu verlassen, mit angehengten versprechen grosser Beförderung; dessen allen aber Saladinus sich höhnisch bedanckt, mit vorgeben, Er der Bassa hette desswegen einen so weiten Weg nicht reissen dürffen, wann er anderst nichts zu negotiiren gesonnen, als was er nicht erhalten künfte; Dann was er Saladinus sich einmahl vorgesetzt darauff wolte Er leben und sterben, der Vngarische Cron treulich dienen, wie einem rechtschaffenden Soldaten zu stehe; Als nun auff solche weise der Türck nichts ausszurichten vermochte, hub er schrecklich an zu schmähen. Hies' Saladinum einen Ausreisser, unwürdig von einer so grossen Familie entsprossen zu seyn, und einen Weibischen, der sich durch eine Frau überwältigen und zu der Vngarischen Parthey habe ziehen lassen; Saladin antwortete, wann er bey den Türcken bleiben wollen, were es ihm erlaubt gewesen, hundert Frauen vor Eine zu nehmen; aber dass er die rechte Vrsach gestehe und es der alte erfahre, so solle er wissen, dass er nicht länger bey dem Mahometischen Aberglauben habe leben wollen. Mit diesem Wort hub er mit seinem jungen Bruder und dess Türcken Sohn überlaut an zu lachen, worüber der Alte dergestalt erzürnete, dass er seinen Säbel aussziehend schwur, seinem Vettern Saladin und Jarbec seinem eigenen Sohn den Kopf in stücken zu hauen darauff die erste Pistol auff Saladinum loss, welcher alsobald antwortete. Nach gelöseten beyden Pistolen zogen sie sambt allen Anwesenden von Leder, und hub ein kleiner Scharmützel mit Säbeln und folgendes mit Pistolen an, so beyderseits nach und nach secundiret wurde. Als dieses etwas gewehret, riefen die Oberhäupter Ihrer Leute durch den Trompeten-stoss zurück, theilten sie in 3. theil, liessen zu den antzen greiffen und also einen jeden Haufen mit denselben etlich mahl auff einander lossgehen. Ingleichem geschahe mit den Pistolen, und endlich mit den Säbeln, alles unter Paucken und Trompeten-schall, welches den Zusehern das Bildnus einer warhafften Schlacht vorstellte. Dieses Gefecht wehrete so lang, biss beyderseits etliche gefangen worden, worauff zum Abzug geblasen und von dem Vezier ein Herold and den Palatinum abgeschickt wurde, einen führnehmen gefangenen Türcken ausszu lösen. Die Rede dess Herolden lautet also:

Durch unsere Tapfferkeit haben wir etliche von Euch gefangen bekommen; weilen Euch nun das Glück gewolt, dass auch ein vornehmer Türck von Euch übermattet worden, und sich endlich ergeben müssen; So erbietet sich der Vezier Einen von denen Eurigen gegen denselben ausszulösen, und ist hierüber dess Palatini Antwort erwartend.

Dieses begehren wurde von Hunniade abgeschlagen, hingegen aber ein Stillstand auff drey Tage proponiret, welches der Vezier sich gefallen lassen. Wurden also beyderseits Geisel gegeben und ritten die Herolden mit Paucken und Trompeten zusammen und bliesen den Stillstand aus. Wehrendem Stillstand wurden verschiedene Exercitia gehalten 1. nach der Quintan 2. mit dem Javelin nach dem Kopff 3. mit den Pantzerstecher nach dem Kopff 4. nach dem Ring. Wobey mit dem Pantzerstecher Einer von der Vngarischen Parthey; mit dem Javelin der gefangene Türck den Preiss erholte.

Diesem nach zog die gantze Gesellschaft aus dem Rennplatz auff das Schloss. In dem Vorhoff stellten sie sich zu beyden seiten und liesen das Frauen-Zimmer Durchfahren, folgten darauff in den innern Schlosshoff und führete ein jeder seine durch Loss Ihm gegebene Gemahlin oder Frau zu der Taffel, welche inzwischen in dem so genanten Gläsernen Sahl bereitet stunde. Unter wehrender Tafel wurde eine Music gehalten; Nach derselben tratt der Stillstand in Poëtischer Kleidung ein und thäte ein Rede in nachfolgenden Reimen:

Kan gleich den güldnen Thron des Friedens Arm nicht gründen,
Wo Türck und Ungar sich mit scharffem Säbel traanckt,
So kan der Stillstand doch noch Reich und Scepter finden,
Auch wann man Creutz und Mond mit Mars im Felde schwendt
Der grosse Mahomet lässt Zorn und Rache fallen
Es hat ein kurtzer Blick dess Kriegers Wut gestillt.
Jetzt kann gevierter Strand erwünschte Freude schallen,
Weil aus dem Dorn-Gesträuch ein reines Ohnblatt quillt.
Des Himmels Gunst verspricht uns citel Glück und Segen
Vergnügter Tugend-Lohn kehrt bey den Helden ein.
Dass macht, es wolten auff den Gold-beglänzten Wegen
Erhöhte Fürstinnen dess Kriegs gefehrten seyn.
Was konten DIESE wohl als Edle Früchte wircken?
Schlägt Omphal doch die Keul dem Hercul aus der Hand.

Hier legt der Nymphen Schaar den grimm entflamter Türcken.
Wer nun, wer Ehrct nicht Diss Hohe Friedens-Pfand?
Ihr Helden! Neiget Euch vor den Geliebten Strahlen,
Die mehr als Mond und Stern entzünden Eure Brust.
Es will der treue Chor nicht nur die Wangen mahlen,
Auch in die Hertzen pregt es süsse Seelen-Lust.

Darauff wurde ein Tantz gehalten und damit die gantze Action
beschlossen.

FREUDEN-LIED

Nach
Ghaltener Wafen-Lust
Über der Tafel in einer Music
praesentiret.

1.

Tausendfachen Pulver-Knall
Kriegs-beseelten Wieder-Hall
Lantzen, Säber, Javelinen,
Was Gradivum kan bedienen
Alles hat' entrante Macht
Diesen Tag ins Feld gebracht.

2.

Juno Sah' der grimmen Wut
Vnerschrocken Helden-Muth
Lang mit zweifelhaftem Siegen
Auff gewölckter Erde Kriegen
Martis Feur, Bellonen Hitz,
Türcken Flamm, und Vngern Blitz.

3.

Holla, sprach Sie, Meine Cron
Wird der untern Welt ein Hohn?
Wollen hier so tapfre Schaaren
Die Mir Stuhl und Reich bewahren
Umb geringen Ehren-Schein
Ihrer selbstnen Feinde seyn?

4.

Auff du meines Scepters Ruhm
Du gevierte Fürsten-Blum
Majestät-beeröhrter Frauen
Auff erfreu'ten Pfälzzer-Auen!
Trette mit gestirntem Licht
Diesen Haufen ins Gesicht.

5.

JUNO sagte kaum diss Wort
Als auff Kriegs-entbrantem Ort
Den erhitzten Martis-spuren
Ihrer Crone Cronen fuhren;
Vmb sie stund in Roser-Flor
Ein erles'ner Nymphen-Chor.

6.

Gleich der Sonnen Trang' Ihr Strahl
Durch den weiten Helden-Sahl:
Die beglänzte Javelinen
Wolten Mars nicht mehr bedienen:
Alles trieb der Holde Blick
In dess Feindes Hand zurück.

7.

Es erhuh dess Pulvers Knall
Nichts als angenehmen Schall.
Endlich sah man vor den Degen
Luft-Triumph auff Jubel-Wegen,
Und an stat der grimmen Lantz
Im Palast der Freuden-Tantz.

Ehrt, Ihr Völcker, hier die Macht,
 Vierfach Hertz-verknüpffen Pracht
 Dieser Friedens-Stifterinnen
 Auff beglückten Pfälzter-Zinnen!
 Rufet! Leb' in stehem Flor
 Du vertrauter Fürsten Chor.

Verzeichnus der Personen.

Ungarn

Deren

Erste Compagnie die Blaue genannt.

Johannes Hunniades Corvinus,
 Palatinus supremus Ungariae.
 Chur-Pfaltz Leib-Drögoner-Regiments
 Obrist-Wachtmeister *Herr Dalmadi.*

Dessen Gemahlin.
Fräul. Louise, Raugräfin
 zu
Pfaltz.

Bela. Reichs-Fenrich der Vngarn
Herr Ludwig Crato, Burg-Graff zu
 Kirchberg, etc. Chur-Pfaltz Erster
 Hauptman bey Dero Leib-Regiment
 zu Fuss

Dessen Frau
Fräulein von Meisenburg.

Nicolaus Zilagy Herold der Vngarn
 und Hauptmann.
 Churpfl. Cämmerer, *Herr Frantz*
Tolnay de Goellye.

Dessen Frau
Frau Dalmadi

Bethlehem Gabor.
 Chur-Pfaltz Rath und Hauss-
 Hoffmeister, *Herr von Bettendorf.*

Dessen Frau.
Fräulein von Haxthausen.

Geyla. Ein gemeiner Hussar.

Dominique Thabouret de Marcheville
Cornete des Gardes du Corps de S. A.
E. Palatine, & Chastelin & Grujer,
Maistre des Eaux & Forests du Comté
de Blamont en Lorraine.

Arpa

Chur-Pfaltz Capitain-Lieut. unter dero
Leib-Drägoner Compagnie *Herr*
Johann Ernst von Mortheisen.

Radul

Herr Sorkovitz, Officirer unter Chur-
Pfaltz Trägoner-Regiment.

Cadicha

Chur-Pfaltz Licut. unter dero
Trägoner-Regiment *Monst. de Joseth.*

Attila

Chur-Pfaltz Hauptmann unter dero
Leib-Regiment zu fuss *Herr Johann*
Dietrich von Adelsheim.

Zweyte Compagnie der Rothe genannt.

Saladinus Scanderbeg Ein Gricchi-
scher Edelmann, welcher zu den
Vngarn übergangen.
Chur-Pfaltz.

Dessen Frau
Fräulein Margaretha
Catharina von Extern.

Selymus Scanderbeg. Saladin jüngerer
Bruder, der auch zu den Vngarn
übergangen.
Chur-Pfaltz Fenrich unter dero Leib-
Compagnie zu Fuss-*Herr Erst Albrecht*
von Ditsfurt.

Gassa.

Chur-Pfaltz Hauptman und Adjutant,
Herr Stepp.

Stephanus Batori.

Chur-Pfaltz Hoff-Juncker, *Herr Carl*
Ludwig von Wildenstein.

Dessen Frau

Fräulein Elisabetha
Amelia von Börstel.

Melchior Balassy

Herr Gebhard Friedrich von Krosick.

Johann von Ragusa.

Chur-Pfaltz Licutenant von dero
Leibregiment, *Herr Johann Ludwig*
Schenck von Geyern.

Zawasky.

Chur-Pfaltz Ref. Licut. unter Herrn
General Major von Degensfeld, *Herr*
Johann Severin Zawasky.

Dritte Compagnie die Bunte ganannt.

Buda.

Monsr. le Comte Charles de Schonberg,
Mestre de Camp de Cavalerie pour le
Service du Roy Tres Chrestien.

Dessen Frau.

Fräulein Eleonor Charlotte
Hilche von Lerg.

Sabolch

Chur-Pfaltz-Cammer-Page *Johan*
Christoph von Breiten-Landerberg.

Arpad.

Chur-Pfaltz Cämmerer *Herr Joh.*
Friedrich von Adelsheim.

Dessen Frau.

Frau Schelmin von Bergen,
geborne von Venningen.

Jarbecus Scanderbeg Saladini Vetter,
welcher mit zu den Vngarn
übergangen.

Dessen Frau

Der Princessin Elisabeth
von Hessen-Cassel,
Hochfürstl. Durchl.

Ladislaus Marcus.

Chur-Pfaltz Rath und Cämmerer
*Johann Friedrich Frey-Herr zu Eck und
Hungerspach.*

Americus Cibochi

Chur-Pfl. 2ter Licut. bey dero Leib-
garde zu Pferd-Herr *Joh. Friedrich
Martini.*

Liscanus.

Chur-Pfaltz Jagt-Page, *Arnold Henrich
Wilhelm von Buttlenberg genand Kessel
von Hackhausen.*

Türcken

Deren

Erste Compagnie.

Ottoman Orchanes. Gross-Vezier von
Offen.

Chur-Pfaltz Gross-Hoffmeister *Herr
Graff von Castel.*

Matthias Hunniades ein Vngarischer
Edelman, Fenrich der Türcken zu
welchem er übergegangen.

Chur-Pfaltz Vice-Mareschall, *Eberhart
Matthias Julius Hr. von und zu
Polheim, Freyherr auff Partz.*

Haly. Der Türcken Herold.

Chur-Pfaltz Hof-Juncker *Herr Leopold
Ferdinand Persius von Lonsdorff.*

Sinan.

Chur-Pfaltz Cämmerer und Haupt-Man
bey dero Leib-Regiment zu Fuss, *Herr
Albrecht von Crailsheim.*

Dessen Frau.

*Gräfl. Fräul. Sophia
Dorothea von Castel.*

Dessen Gemahlin

Fräul. von Lansonniere.

Dessen Frau.

Der Regierenden Chur-
*Fürstl. zu Pfaltz Chur-
Fürstliche Hoheit.*

Dessen Frau.

*Gräfl. Fräulein Christina
Elisabetha von Castel.*

Dessen Frau.

Fräulein von Bruckendorff.

Ibrahim
Chur-Pfaltz Cämmerer *Herr Johann
Philips von Zillhard.*

Dessen Frau
Fräulein Kleinau.

Celebin
Der Regierenden Churfürstin zu Pfaltz
Churfürstlicher Hohcit Cämmerer,
*Herr Friedrich Dietrich Spiegel von
Peckelsheim.*

Dessen Frau
*Gräfl. Fräulein Charlotte
Juliane von Castell*

Zweyte Compagnie

Jarbecus Scanderbeg Bassa von
Macedonien.
Chur-Pfaltz Ober-Jägermeister und
Obrist-Lieut. von dero Leib-Garde zu
Pferd, *Herr Eberhard Friedrich von
Vennungen.*

Dessen Gemahlin.
*Frau Anna Susanna von
Crailsheim geborne Rüdtn
von Collenberg.*

Artaxerxes. Ein Persianer, so zu den
Türcken übergangen.
Chur-Pfaltz Capitain unter Dero Leib-
Regiment zu Fuss *Herr Bernhard
Wilhelm Kitscher von Goldbach.*

Ferrat
Chur-Pfaltz Fenrich unter dero
Leibregiment zu Fuss bey Herrn
Burggraffen von Kirchberg Compagnie
Herr Hannibal Carl von Rehbach.

Baramberg, Ein Pohl, so von den
Vngarn übergangen.
Chur-Pfaltz Obrist-Wachmeister zu
Fuss *Herr von Wages.*

Amurates.

Chur-Pfaltz Fehnrich unter dero Leib-
Regiment zu Fuss *Herr von Bilaw.*

Halycottus.

Chur-Pfaltz Officier bey dero Leib-
Dragoner *Herr Grob.*

Dritte Compagnie.

Bajazetes Scanderbeg. Hauptmann
über die Spahi.
Chur-pfl. Ober-Stallmeister und Ober
Fauth, *Herr Graff Carl Ludwig von
Sayn und Witgenstein.*

Saphir Viadam

Der Verwitibten Churfürstin zu Pfaltz
Churfürstl. Durchl. Hofmeister und
Rath, *Herr Adam Victor von Barsen.*

Pirus

Ferdinand de Pirville Seigr. de Montroy,
Gentilhomme de Monsieur le Prince
de Conde.

Rustan.

Herr Friedrich Stupp von Selhausen,
Oberst-wachtmeister bey Chur-Pfaltz
Leib-Regiment zu Fuss.

Nivan.

Monsieur Dudley

Bostany.

Chur-Pfaltz Lieutenant von dero
Leibregiment *Herr Reinhard Graviset.*

Dessen Frau.

Chur-Pfaltz Gross-
Hoffmeisters Frau
Gemahlin *Elisabetha
Dorothea gräfin von
Limburg.*

Dessen Frau

*Fräulein Kesslerin von
Sarnsheim.*

Der Frau

Baronesse d'Uffeln.

Dessen Frau

Fräulein von Bettendorff.

Zusammenfassung

Katalin Németh S.: Waffenspiele ungarischer Relevanz am Fürstenhofe zu Heidelberg aus dem Jahre 1682

In einem Sammelband der Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel) sind 20 Druckschriften über die Ritter- und Waffenspiele aus den Jahren 1679-1684 aufbewahrt. In den kritischen Jahrzehnten des Fürstenhofes nach dem Dreissigjährigen Kriege machte der Kurfürst Karl Ludwig den Versuch, seinen Hof wieder aufzublühen.

Diese seiner Bestrebungen spiegeln sich auch in denjenigen höfischen Vergnügen wider, deren Textbücher in diesem Sammelband zu finden sind. Die Schrift Nr. 12. hat ungarischer Relevanz, unter den spielenden Personen haben die berühmten Ungarn sogar Hauptrollen. Die Chronologie und damit der historische Wert dieser Personen sind völlig umgestaltet, János Hunyadi, der Hunnenkönig Attila (Etzel) und der Fürst von Siebenbürgen, Gábor Bethlen werden in dem Waffenspiel zur gleichen Zeit dargestellt. Der ungarische König Matthias Corvinus spielt die Rolle eines türkischen Fähnrich. Der Verfasser dieses Waffenspiels ist uns nicht mehr bekannt, der Bibliothekar des Kurfürsten, Lorenz Berger kann aber in Verdacht gebracht werden.

SZEMÉLY- ÉS HELYNEVEK MUTATÓJA

- Acolia 92
 Afrika 92
 Alba Julia *vide* Gyulafchervár
 Alexander Magnus *vide* Nagy Sándor
 Anastasius de Valle 101
 Anglia 99, 102, 103, 110, 116, 118, 121, 126, 127, 130, 154
 Anstruther angol követ 99
 Antiszthenész (Antisthenes) 51, 73
 Appianus 157
 Apponyi Sándor 101
 Aristotelész (Aristoteles) 50, 71, 122
 Arisztidész (Aristides) 50, 71
 Árpád 175
 Attila 175

 Babylonia 92
 Balassa Menyhért 175
 Bassompetrus 130
 Batavia *vide* Passau
 Báthori István 175
 Batthyány Ferenc 46, 47, 69
 Bécs *vide* Wien
 Beger, Lorenz 174
 Belgium 116
 Berlin 125
 Bernaccius, Baptista 42

 Bethlen Gábor 99, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 119, 122, 125, 127, 146, 147, 153, 154, 156, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 169, 175
 Bethlen István, ifj. 102, 103, 105, 109, 139, 141
 Bethlen Péter 104, 109, 127, 136, 137, 143, 145, 161, 162
 Blasius de Zatha 42
 Bodnár Éva 7-44
 Bohemia *vide* Csehország
 Bologna (Bononia) 7-44
 Bononia *vide* Bologna
 Bornemisza János 137
 Brandenburg 99
 Brandenburgi Katalin 103, 108, 125, 147, 159
 Bristolius comes 133
 Buchananus, Georgius 157
 Buckingham, George Villiers 99, 100, 104, 118, 122, 129, 131, 132, 133, 134, 156, 158, 163, 167
 Buda vezér 175

 Caesar Christophorus de Rubcis de Vallata 34, 38
 Camerarius, Joachim 101
 Camillus 50, 51, 71, 72

- Campania 82, 83
 Carinthia 33
 Carniola 33
 Carolus *vide* Károly
 Cassovia *vide* Kassa
 Cato, Marcus Porcius 134, 147
 Charlotte von Hessel-Kassel
 173
 Chusitio 165
 Cicero, Marcus Tullius 22, 50,
 52, 57, 70, 71, 74, 81
 Claudianus 140, 143
 Claudius 111
 Colapes 33
 Collatinus 50, 71
 Csehország (Bohemia) 99, 150
 Csuti Gáspár 109

 Dalmatia 33
 Dánia 103
 Danubium *vide* Duna
 Démarathosz (Demarathus) 50,
 71
 Diogenész (Diogenes) 51, 52,
 73
 Dionysius 49, 70
 Dobner Ábrahám 45, 47
 Dowera 154
 Dráva 33
 Duna (Danubium) 33

 Egyed város 45
 Elisabeth Charlotte (Liselotte)
 hercegnő 174
 Esztergom (Strigonium) 32, 34,
 35, 36, 41
 Eszterházy Miklós 102
 Euripidész (Euripides) 126

 Faut Márk 46
 Ferdinánd, II. magyar király
 103, 150
 Ferdinánd, Nagy, Etruria
 hercege 62, 89
 Ferrara 34, 38
 Franciaország (Gallia) 99, 118,
 122, 129, 132, 154
 Frankfurt am Oder 100, 161,
 162
 Frigyes (Fridericus), V. pfalzi
 választó 99, 100, 107, 112,
 122, 143, 150, 153

 Gallia *vide* Franciaország
 Ganymedes 131
 Georgius Archiepiscopus
 Cantuariensis 158
 Goncius Ungarus, Valentinus
 vide Gönci Bálint
 Gondomario 133
 Göllyei Tolnai Ferenc 176
 Gönci Bálint 165, 166
 Grill Tibor 45-97
 Grünwitzum 146
 Gusztáv Adolf 99
 Gyulafehérvár (Alba Julia) 159,
 162, 166, 168, 169

 Hága (Haga) 99, 100, 103, 109,
 122, 137, 139, 143, 144, 145,
 152, 162, 163
 Házi Jenő 97
 Heidelberg 99, 139, 173
 Hieronimus Saulus Archiepisco-
 pus Geniensis 43
 Hispania *vide* Spanyolország
 Hollandia 103

- Homérosz (Homerus) 133, 137, 145
 Horatius Flaccus, Quintus 144
 Hossmann, Abraham 46
 Hunyadi János 175, 176

 Iszokratész 76
 Italia *vide* Olaszország
 Iustinianus 50

 Jakab (Jacobus) I. angol király 102, 103, 115, 116, 119, 128, 133, 156, 158
 János Frigyes württembergi herceg 62, 88

 Károly (Carolus) I. császár 113, 116, 118, 120, 121, 124, 125, 128
 Károly (Carolus), V. császár 149
 Károly Ludwig pfalzi fejedelem 102, 173, 174
 Károly, I. angol király 102, 115, 119, 122, 127
 Kassa (Cassovia, Kosice) 147
 Kassel 102
 Keresztesi Pál 164, 165
 Kingston 109, 125, 127
 Klaiç Vj. 7
 Kovács József László 45, 97
 Kréta 92
 Kutassi György 42

 Lackner Kristóf 45-97
 Lakedaimoniosz (Lacedaemonius) 50, 71
 Laurentius Bartholomaeus de Refrigeriis 34, 38

 Leiden (Lugdunum Batavorum) 143
 Leporinus, Stephanus 30, 33
 Lestio 165
 Libanon 92
 Linturius 80
 Lipcse (Leipzig) 100
 Lipsius, Justus 101, 104
 London 99, 109, 110, 115, 119, 127, 137, 139, 141, 146, 147, 152, 154, 156, 159, 161, 164, 165, 168, 169
 Lugdunum Batavorum *vide* Leiden
 Luise von Degenfeld 173
 Lybia 92

 Mansfeld, Peter Ernst 99, 103, 113, 115, 116, 123, 128, 156, 159, 160, 166
 Martinus de Gereggie 42
 Matthias rex *vide* Mátyás
 Mátyás, I. magyar király 55, 79, 175, 176
 Mátyás, II. magyar király 47, 67, 95
 Mazarin, bíboros 100
 Midász 57, 81
 Miksa, II. magyar király 80
 Molnár Albert, Szenci 102, 103, 107, 108, 109, 110, 115, 139, 141, 146, 147
 Monok István 97
 Mura 33

 Nagy Sándor (Alexander Magnus) 67
 Nagyszombat (Tirnavia, Trnava) 42

- Németh S. Katalin 173-194
 Németország 102
 Nikoklész 76
- Obernhaimer, Christoph Ernst
 102
- Olaszország 99
 Olivarez 100
 Ovidius, Publius Naso 156
 Oxford (Oxonia) 131
- Padova (Padua) 33
 Pannonia 167
 Passau (Batavia) 129
 Pesano, Joannes 164, 165
 Petrovics Frigycs 102
 Petrus praepositus Orodienensis
 42
- Pfalz 99, 173
 Philipp I, Orleans-i herceg 174
 Phókión (Phocion) 50, 71
 Pindarus 166, 170
 Pisa 33
 Plinius Secundus, Caius 58, 83,
 126
- Plzen 99
 Polybius 150
 Posega 33
 Pucher, Johannes 45
- Quadt, Matthias 103, 106, 127,
 136, 168
- Rhososz 92
 Richelieu, bíboros 100
 Roma 44
- Rusdorf, Georg von 99
 Rusdorf, Johann Joachim von
 99-172
- Sabaudus 114
 Sadeler, Egidius 101
 Salisbury 109, 122, 125
 Sanctus Georgius de Plano 34,
 38
 Sándor, Nagy (Alexander) 95
 Sardanapales (Sardanapallos)
 57, 81
 Saxonia *vide* Szászország
 Scanderbeg, Jarbecus 175
 Scanderbeg, Scaladinus 175, 176
 Scanderbeg, Selymus 175
 Schwenckfelt, Casparus 63, 90
 Sempronium *vide* Sopron 45
 Sempronius 78
 Servius Sulpitius 71
 Silesia *vide* Szilézia
 Sixtus, V. pápa 42
 Sobizius 132
 Sopron (Sempronium) 45
 Spanyolország (Hispania) 113,
 115, 133
 Strasburger Pál 103, 104, 106,
 107, 109, 141, 143, 152, 153,
 156
 Strigonium *vide* Esztergom
 Sulpitio Severus 50
 Symmachus 105, 111, 124, 145,
 156
 Szaboles 175
 Szalay László 102
 Szászország (Saxonia) 99, 116

- Száva (Zauum) 33
 Szenci Molnár Albert *vide*
 Molnár Albert
 Szilágyi Miklós 176
 Szilécia (Sillesia) 167
 Szlavónia (Sclauonia) 33, 34, 38
 Szondy (Zondinus) Pál 7-44
 Szophoklész (Sophocles) 140,
 148

 Tacitus, Publius Cornelius 157
 Tarquinius Rutilius 50, 71
 Themisztoklész (Themistocles)
 50, 71
 Theophrasztosz (Theophrastus)
 51, 72
 Thuküdidész (Thucydides) 104,
 149, 164
 Tilly, Johann (Tilli) 130
 Tirnauia *vide* Nagyszombat
 Turi gróf 161
 Turrius 162

 Ulászló, magyar király 79
 Uppsala 101

 Vásárhelyi Judit, P. 99-172
 Venczia 34, 38, 156
 Vergilius, Publius Maro 124,
 161
 Voldanu 33

 Wallenstein, Albrecht Venzel
 103
 Weiss, Samuel 156
 Wien (Bécs) 93
 Wolfenbüttel 173

 Xanthus, Johannes 30, 36
 Xenophon 142

 Zágráb (Zagreb) 13, 14, 17, 19,
 30, 32, 33, 35, 39, 41
 Zaiztocius, Johannes 30, 36
 Zakalinizius, Stephanus 42
 Zauum *vide* Száva
 Zondi de Koloswar, Johannes
 33
 Zondinus Paulus *vide* Szondy

A

137227

